

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

Univerzitetska misao

asopis za nauku, kulturu i umjetnost

GODINA 2016, BROJ 15

Novi Pazar, 2016. godine

UNIVERZITETSKA MISAO

časopis za nauku, kulturu i umjetnost
Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

- Izdava : **Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdava a: **Suad Beirovi** , Rektor IUNP
- Redakcija: Suad Beirovi , glavni i odgovorni urednik
Amela Luka Zorani , zamjenik glavnog i odgovornog urednika
Dženis Bajramovi , sekretar redakcije
Edin Korićanin, tehnički urednik
- Urednički odbor: Muzafer Saračević , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Biserka Kalašević , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Mustafa Fetić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Jahja Fehratović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Elma Elfić-Zukorlić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Fehim Husković , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar Ivanović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Samina Džadarević , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Šefket Krčić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
- Izdavački savjet: Tarik Obralić , Univerzitet u Travniku
Amil Sukić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Marija Krivokapić , Univerzitet Crne Gore
Tibor Petreš, University of Szeged
Julijana Vučković, Univerzitet u Beogradu,
Tomaž Onažič , Univerzitet u Mariboru,
Dragana Mašović , Univerzitet u Nišu,
Miodrag Jović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Halid Kurtović , Univerzitet u Zenici
Sanjin Kodrić , Univerzitet u Sarajevu,
Lars Petter Soltvedt, Buskerud University
Šemsudin Plojović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Enes Osmanović , Univerzitet u Tuzli
Emina Avdić , Univerzitet Cirilo i Metodije
Senad Bušatlić , Internacionalni Univerzitet u Sarajevu
- Lektor: Adnan Hasanović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Korice: Elvis Nokić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Tiraž: 200 primjeraka
Štampa: GrafiColor, Kraljevo
- ISSN: **1451-3870**

Adresa redakcije: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovi a bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 316 634
E-mail: um@uninp.edu.rs

Sajt asopisa: <http://um.uninp.edu.rs/>

Bibliografska baza:

- **Repozitorijum NBS**
- **Kobson - Spisak asopisa iz Srbije dostupnih u e-formi**
- **Central and Eastern European Online Library (CEEOL)**
- **University Library of Regensburg**

UNIVERZITETSKA MISAO
asopis za nauku, kulturu i umjetnost
Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

SADRŽAJ

Edin Korić Muzafer Sarać Hasim Luboder Mersija Camovi	Konceptualni modeli i sistemi za personalno okruženje za učenice	5-16
Fatima A. Kriještorac Melida Župljanin	Manifestacija nasilja u školi i njena prevencija	17-24
Emruš Azizović Anela Džogović Melisa Azizović	Uticaj liderstva na motivaciju i nagradivanje zaposlenih	25-36
Enver Međedović	Prevencija imovinskog kriminaliteta	37-60
Sanja Lazarević Radak	Konstrukti osmansko i slovensko u britanskim i američkim putopisima kolonijalnog perioda	61-78
Mustafa Fetić	Odgajanje individue u svjetlu Kur'anske antropologije	79-88
Lina Omran	Pronunciation Classes: Accent Is Not A Concern	89-94
		95-101
Biljana Ivanović Ivana Radulović Dragana Čakarević	Primjena veb 2.0 kao motivaciono i nastavno sredstvo u izgradnji funkcionalnog znanja	102-112
Hanifa Obralić Alma Švraka Tarik Obralić	Individualne potrebe kao parametar programiranja usavršavanja i razvoja profesionalnih vrijednosti nastavnika	113-126
Ajsela Hadžiahmetović Vladan Seizović	Unapređivanje položaja IKT u obrazovanju u Srbiji	127-143
Muradif Hajder	Zainteresiranost i spremnost nastavnika za uvođenje savremenih inovacija i informaciono-komunikacijskih tehnologija u nastavu	144-161
Maja Žmukić	Informacione tehnologije u nastavi likovne kulture	162-169
Prilog: Ahmed Bihorac - Promocija članke za drugi razred gimnazija i srednjih škola		170-177

EDIN KORI ANIN

UDK: 37.015.3:004.438

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

e.koricanin@uninp.edu.rs

MUZAFER SARA EVI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

muzafers@uninp.edu.rs

HASIM LUBODER

Gimnazija "30. septembar", Rožaje, Crna Gora

hasimluboder91@gmail.com

MERSIJA CAMOVI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

mersija.camovic@uninp.edu.rs

KONCEPTUALNI MODELI I SISTEMI ZA PERSONALNO OKRUŽENJE ZA UČENJE

CONCEPTUAL MODELS AND SYSTEMS FOR PERSONAL LEARNING ENVIRONMENT

Apstrakt - Personalna okruženja za učenje predstavlja novi pristup u procesu učenja koji se sastoji iz primene različitih alata i Web 2.0 tehnologija. Ovakav pristup omogućava kolaboraciju, kooperaciju i deljenje sadržaja između korisnika. Ovakvim pristupom studenti imaju mogućnost da preuzmu kontrolu i da upravljaju svojim učenjem. Studenti sami mogu da definišu ciljeve učenja. Mogu sami da upravljaju sadržajem i procesom učenja i da u tom procesu komuniciraju sa

drugima i ostvare što bolje rezultate u procesu u enja. Sistemi personalnih okruženja za u enje uklju uju formalni i neformalni oblika u enja koriš enjem socijalnih mreža povezivanjem niza resursa i sistema u okviru personalno organizovanog prostora za u enje.

Klju ne re i – *personalna okruženja za u enje, kolaboracija, kooperacija, sistemi personalnih okruženja za u enje*

Abstract - *Personal learning environments represents a new approach in the learning process, which consists of the application of various tools and Web 2.0 technologies. This approach allows collaboration, cooperation and sharing of content between users. With this approach, students have the opportunity to take control and manage their learning. Students themselves can define learning objectives. Also they can manage the content and process of learning and during that process they communicate with others and achieve better results in the learning process. Personal learning environments systems include formal and informal forms of learning using social networks by linking a series of resources and systems within the personal organized space of learning.*

Key words – *personal learning environments, collaboration, cooperation, personal learning environments systems*

UVOD

Personalno okruženje za u enje (engl. Personal Learning Environment – PLE) je nov termin u svetu informaciono-komunikacionih tehnologija i ovaj koncept predst vlj n jnoviji kor ku ltern tivnom pristupu elektonskog u enj .

Po eci upotrebe pojma personalnih okruženja datiraju još od 1976. godine kada je zabeležena upotreba pojma personalna okruženja za u enje. Pojam su upotrebili Goldstein i Miller. 1998. godine Media Lab grupa za istraživanje okruženja za u enje u Helsinkiju je objavila prvu verziju okruženja za u enje u budu nosti (engl. Future Learning Environment - FLE). 2000. godine Oleg Liber objavljuje Colloquia. 2004. godine Robot Coop je objavio 43Things, sajt za društveno umrežavanje zasnovan oko koncepta opisivanja i razmene li nih ciljeva (u mnogim slu ajevima ciljeva u enja), a zatim saradnje radi ostvarenja tih ciljeva, sa drugima koji imaju sli ne ciljeve. Ovo su bitniji doga aji koji su uticali na dalji razvoj personalnih okruženja za u enje.

PERSONALNA OKRUŽENJA ZA UČENJE

Personalna okruženja za učenje mogu pružiti studentima autentično i istinsko sociokulturno iskustvo učenja u doslovnom smislu Vigotskog, za razliku od onog što nude institucionalizovane platforme za učenje, preslikavaju i neformalno učenje koje potiče iz digitalne interakcije izvan učionice.

Poboljšanje povezivanja mobilnih telefona i smart uređaja sa Internetom pruža novu platformu za učenje. Pojavom Web 2.0 i e-learning 2.0 obezbeđeno je visokom obrazovanju bogato, inovativno i originalno okruženje sa poslednjim tehnološko-društvenim napretkom. Onlajn svet se izmenio od masivnog skladišta za multimedijalne sadržaje u pravo interaktivno okruženje koji omogućavaju svojim korisnicima interakciju u svim domenima. Taj novi svet je svet u kojem korisnik, umesto pasivnog učesnika ima mogućnost da nešto i sam uradi.

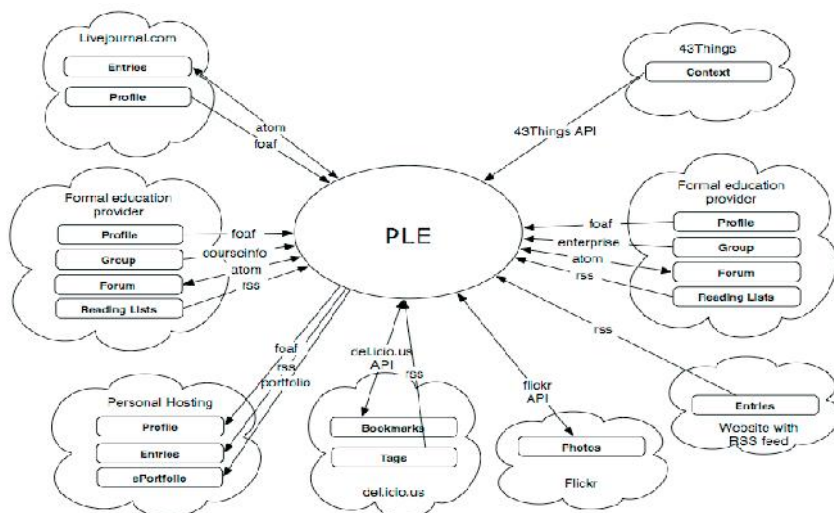
Personalna okruženja za učenje su relativno nova pojava u domenu elektronskog učenja i motivisana su potrebama doživotnog učenja za sistem koji obezbeđuje standardni interfejs za sisteme elektronskog učenja različitih institucija i koji omogućavaju da se informacije portfolia održavaju preko institucija. Predstavljaju odgovor na pedagoške pristupe koji zahtevaju da sistemi za elektronsko učenje treba da budu pod kontrolom samih studenata i izlaze u susret potrebama tih studenata..

Kao takav, personalni sistem za učenje je sistem elektronskog učenja jednog korisnika koji obezbeđuje pristup različitim resursima učenja i koji može da obezbedi pristup studentima i profesorima koji koriste druga personalna okruženja za učenje i/ili virtualna okruženja za učenje

KONCEPTUALNI MODEL PERSONALNIH OKRUŽENJA ZA UČENJE

Početkom 2005. godine započeta je diskusija o personalnim okruženjima za učenje. Diskusija je započeta između različitih grupa obrazovnih tehnologa, a pokretač diskusije bio je Skot Wilson i

njegov objavljeni konceptualni model za novi tip sistema, koji je u to vreme nazvan "Virtuelna okruženja za u enja u budu nosti". Na slici 1 je prikazan konceptualni model tog novog tipa sistema.

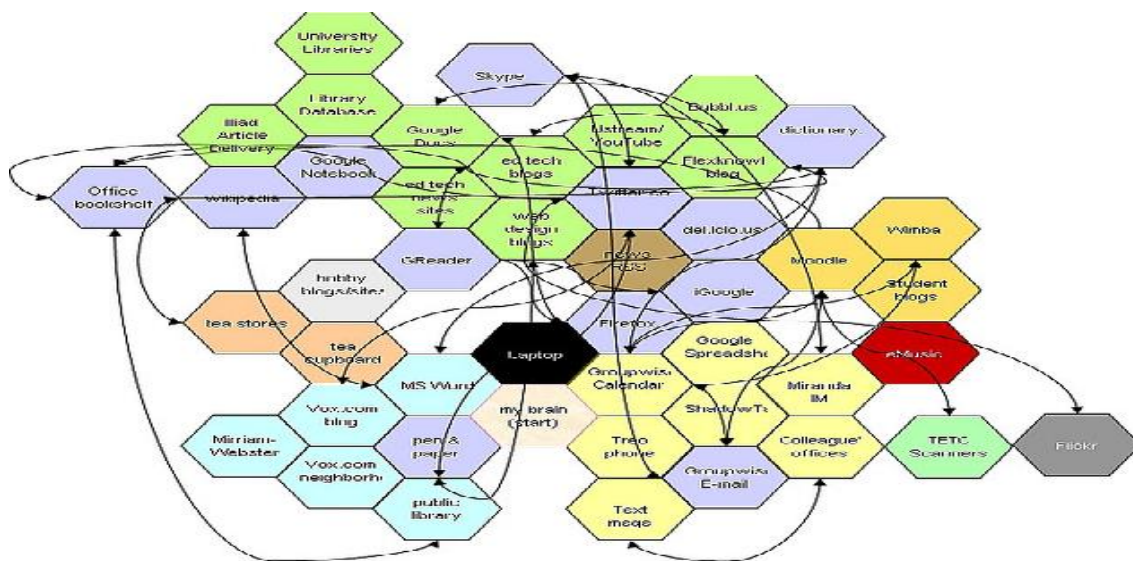
Slika 1. Konceptualni model personalnih okruženja za u enje, Skot Wilsonov model, Sa web sajta PLE dijagrams, preuzeto septembra 2015.godine, sa <http://edtechpost.wikispaces.com/PLE+Diagrams>

Konceptualni model personalnih okruženja za u enje se mogu orijentisati prema

- alatima,
- nameni,
- korisnicima i
- hibridna i abstrktna personalna okruženja za u enje.

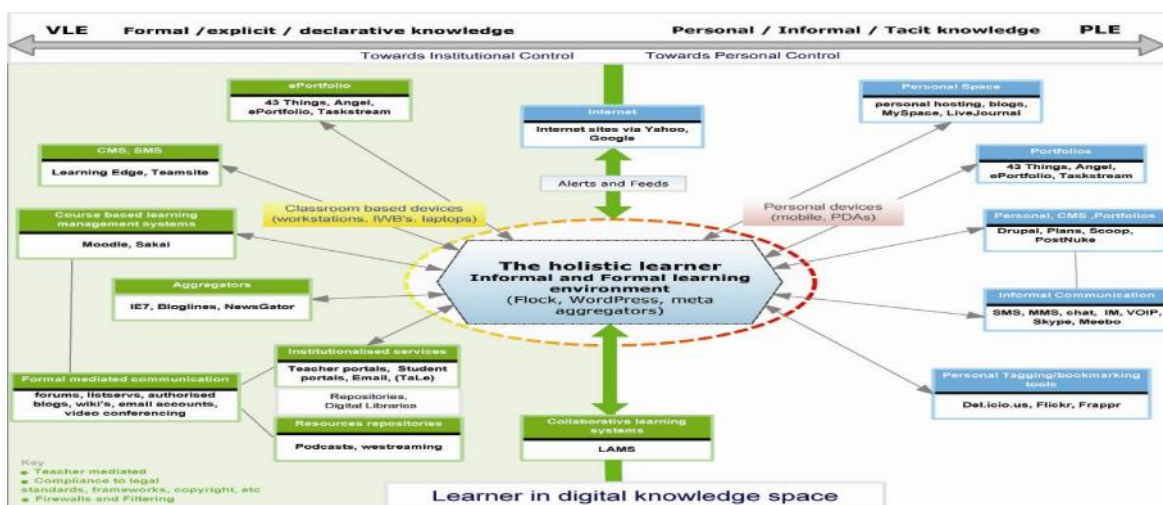
U daljem delu dat je primer po jednog dijagrama shodno prema emu su konceptualni modeli personalnih okruženja za u enje orijentisani.

Primer personalnog okruženja orijentisanog prema alatima. Autor konceptualnog modela je Džared Stein.

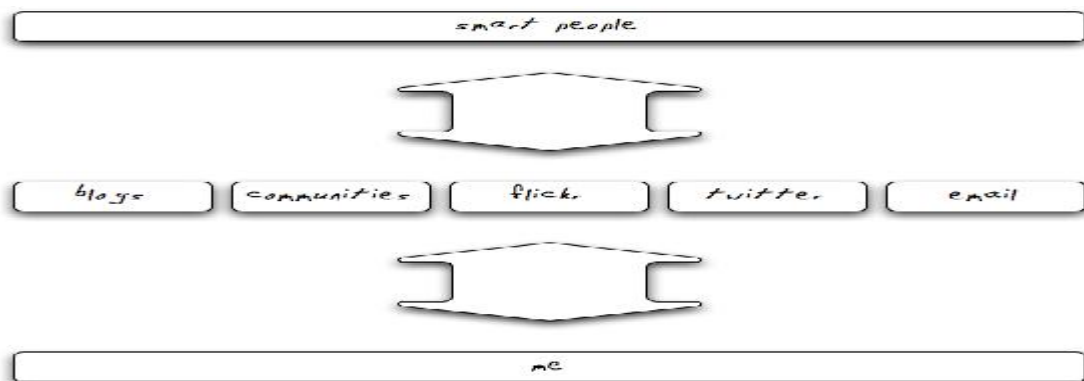
Slika 2. PLE dijagram Džared Steina, Sa web sajta PLE dijagrams, preuzeto septembra 2015.godine, sa <http://edtechpost.wikispaces.com/PLE+Diagrams>

Primer personalnog okruženja orijentisanog prema nameni. Autor konceptualnog modela je Tim Hend.

Slika 3. PLE dijagram Tim Henda, Sa Web sajta PLE dijagrams, preuzeto septembra 2015.godine, sa <http://edtechpost.wikispaces.com/PLE+Diagrams>

Primer personalnog okruženja orijentisanog prema korisnicima. Autor konceptualnog modela je D'Arsi Norman.

Slika 4. PLE dijagram D'Arsi Norman, Sa Web sajta PLE dijagrams, preuzeto septembra 2015. godine, sa <http://edtechpost.wikispaces.com/PLE+Diagrams>

Primer hibridnog i abstrktnog personalnog okruženja za u enje.. Autor konceptualnog modela je Dejvid Hopkins.

Slika 5. PLE dijagram Dejvid Hopkins, Sa Web sajta PLE dijagrams, preuzeto septembra 2015. godine, sa <http://edtechpost.wikispaces.com/PLE+Diagrams>

SISTEMI PERSONALNIH OKRUŽENJA ZA UČENJE

Sistemi za personalna okruženja za učenje prevashodno su obično desktop aplikacije ili web servisi. Pomažu korisnicima da integrišu formalni i neformalni oblik učenja u jednu celinu, a i da preuzmu kontrolu nad procesom sopstvenog učenja. Ovakav oblik učenja omogućava studentima da sami postavljaju svoje ciljeve učenja, da sami upravljaju svojim učenjem i da u toku procesa učenja ostvaruju uspešnu komunikaciju sa drugima. Koncept personalnih okruženja za učenje predstavlja najnoviji korak u alternativnom pristupu e-učenju koji može pratiti svoje korene do sistema poput:

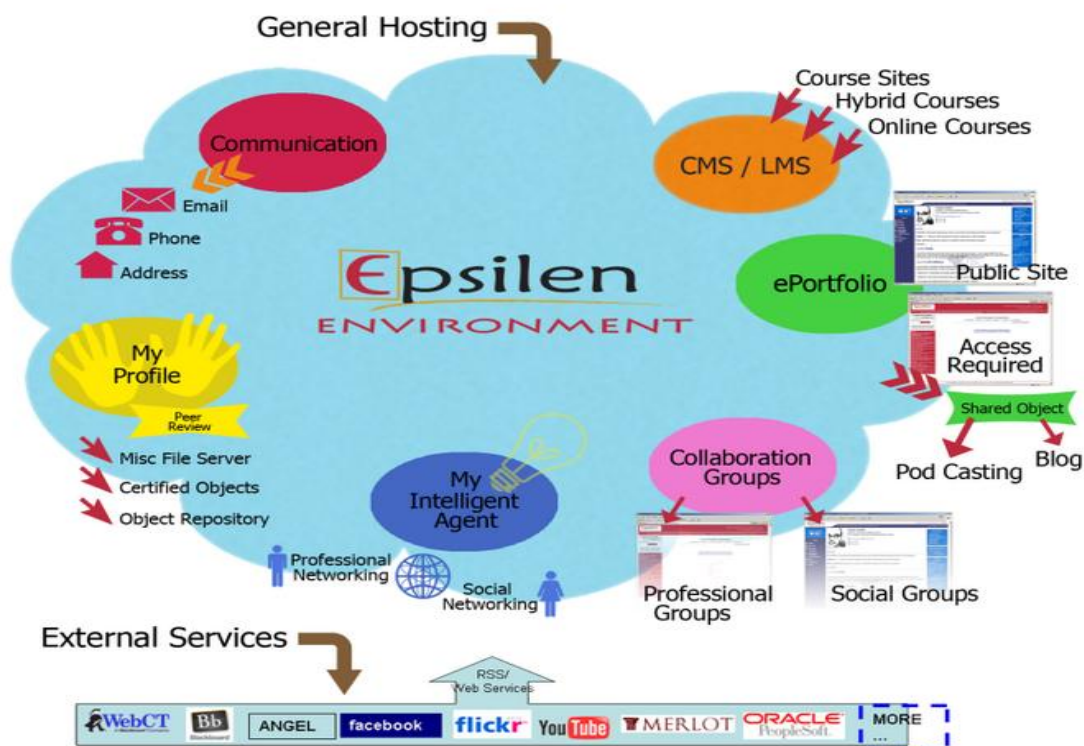
- Epsilon Environment,
- Elgg,
- PebblePAD.

Ovaj alternativni pristup se razvijao paralelno sa pristupom za razvoj sistema za upravljanje učenjem koji su se, za razliku od personalnih okruženja za učenje, usmerili prema institucijama za koje su kreirani.

Epsilon Environment predstavlja softversko rešenje koje omogućava kolaborativni oblik učenja. Korisnici imaju mogućnost da koriste Web 2.0 kolaborativne alate, uključujući i blogove, wiki i multimedijalne materijale. Epsilon Environment ima za cilj da izgradi okruženje za saradnju i učenje koje će promeniti način na koji učimo i radimo. To okruženje će uključivati nastavnici i student, kao i mnoge stručnjake iz sveta. Primenom Epsilon-a korisnici mogu da izvrše organizaciju svih informacija i radova u digitalnom formatu, koja se odnose na njihov naučno-istraživački rad ili lične interese. Mogu da organizuju grupe, pristupaju kursevima i obavljaju mnoge druge aktivnosti.

Članovi Epsilon-a koriste inovativne ePortfolio i eLearning alate za kreiranje i izlaganje postignuća i dostignuća kao deo svog celoživotnog onlajn identiteta. Članovi se povezuju sa svetskom mrežom edukatora, studenata i stručnjaka koji sarađuju pomoću Web 2.0 alata. Epsilon dizajnira rešenja koja angažuju današnje studente u digitalnom svetu kombinujući i Web 2.0 društveno umrežavanje sa najboljim praksama eLearninga za isporuku kursa za poboljšanje studentskog učenja i postizanje

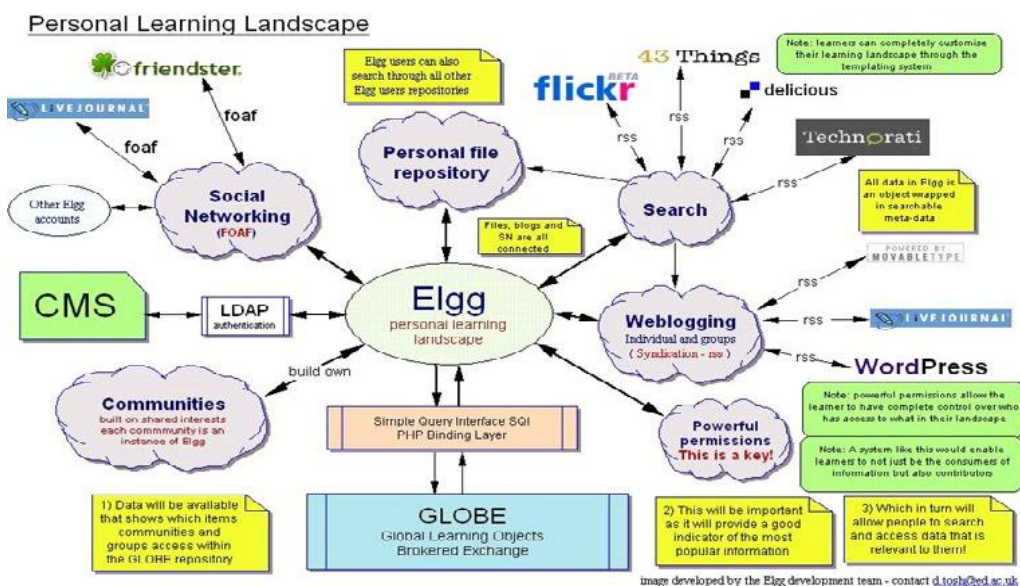
ve eg uspeha. Vizija Epsilena je da izgradi najveću mrežu edukatora, učenika i stručnjaka na svetu u okviru sledeće generacije okruženja za saradnju koja menjaju način na koji učimo i radimo. PLE dijagram Epsilen Environment je prikazan na slici 6.

Slika 1. PLE dijagram Epsilen Environment-a, Sa Web sajta PLE dijagrams, preuzeto septembra 2015.godine, sa <http://edtechpost.wikispaces.com/PLE+Diagrams>

Elgg je open source softver za društveno umrežavanje. Svojim korisnicima nudi mogućnost kolaboracije, razmene tekstulnih poruka, fotografija, audio i video fajlova. Elgg nudi mnogo funkcija, a kreiranje zajednica, nudi korisnicima mogućnost razmene informacija, pristup repozitorijumu dokumenta, kao i mikroblogovanje. Svaki korisnik ima svoju profilnu stranicu, koja sadrži lične i profesionalne informacije. Pružena je i mogućnost praćenja svih aktivnosti, uz odabir

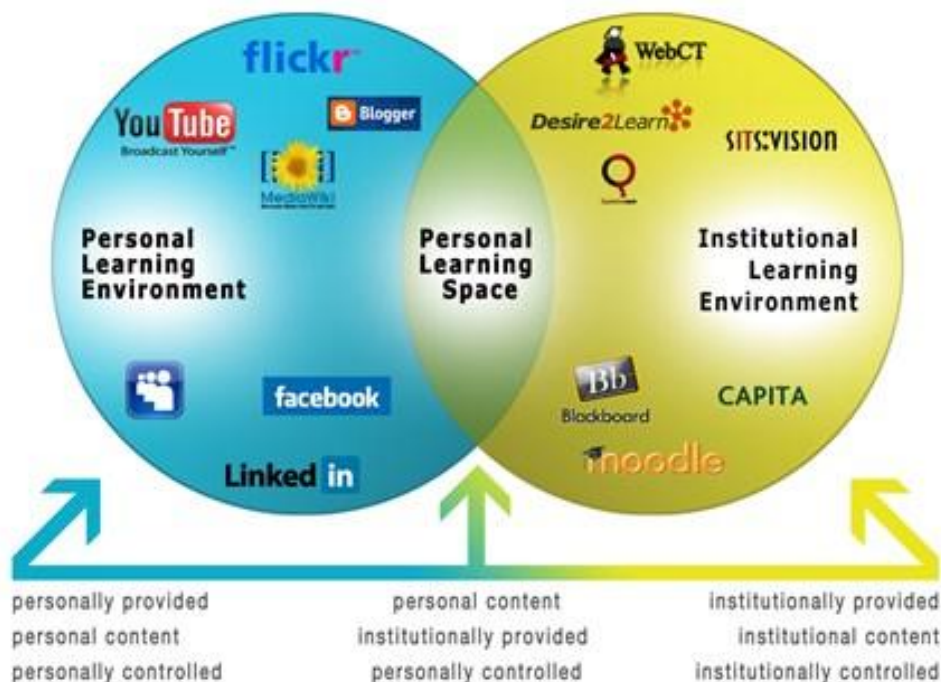
željene teme u cilju da se svaki sajt korisnika razlikuje. Ono što je veoma bitno jeste to da je kreirana zajednica u kojoj korisnici pomažu jedni drugima, razmenjuju potrebne informacije i sve ostalo što je vezano za Elgg u cilju pomaganja jedni drugima. Na slici 7 je prikazan PLE dijagram Elgg. Po mnogima Elgg predstavlja kombinaciju ePortfila, Weblogova i društvenog umrežavanja.

Slika 7. PLE dijagram Elgg. Sa Web sajta Elgg: a personal learning landscape, preuzeto septembar 2015. godine, sa <http://tesl-ej.org/ej34/m1.html>

PebblePad je komercijalno personalno okruženje za u enje. Softver koristi pokretne blokove, koji vode korisnika kroz proces kreiranja razli itih oblika zapisa koji se prikazuju u obliku bloga. Postoji mogućnost importovanja fotografija, audio i video sadržaja. Svi materijali koji se kreiraju u PebblePAD-u se nazivaju sredstvima ili inventarom, jer predstavljaju digitalni oblik imovine svakog korisnika. Tako e postoje i PebblePAD mobilne aplikacije za Windows Mobile i iPhone, u cilju pružanja što bolje podrške za korisnike i lakši pristup svim informacijama i sredstvima. PebblePad predstavlja li ni prostor za u enje koji se koristi u kontekstu u enja u raznim školama, koledžima i

univerzitetima. Koriste ga studenti i profesori za planiranje razvoja, kontinuirano stur no usavršavanje i u enje, nastavu i procenu. Korisnici mogu da dele podatke i dodeljuju dozvole za pregled, komentarisanje, kopiranje kao i dozvole za kolaborativni rad. Na slici 8 je prikazan PLE dijagram PebblePad-a.

Slika 8. PebblePad - PLE dijagram. Sa Web sajta Elgg: a personal learning landscape, preuzeto septembra 2015. godine, sa <https://v3.pebblepad.co.uk>

ZAKLJU AK

Personalno okruženje za u enje nudi zna ajan potencijal za razvoj znanja i razmenu, tako da je koristan za svakoga ko želi da organizuje sopstveno u enje. Personalno okruženje za u enje ne obezbe uje samo li ne prostore, koji pripadaju i bivaju kontrolisani od strane korisnika ve , tako e,

zahteva društveni kontekst, nude i sredstva za povezivanje sa drugim ličnim prostorima za efikasnu razmenu znanja i kolaborativno stvaranje znanja.

Personalna okruženja za učenje nisu aplikacija nego novi pristup korišćenju novih alata i tehnologija za učenje. Tu ostaju mnogi problemi koje treba rešiti. Međutim, argument za korišćenje personalnih okruženja za učenje nije tehnički nego je filozofski, etički i pedagoški.

Personalna okruženja za učenje omogućavaju studentima kreiranje sopstvenog prostora koji je pod njihovom kontrolom i pružena im je mogućnost da razvijaju i dele svoje ideje. Personalno okruženje za učenje može da pruži okruženje za učenje, okupljaju i izvore i kontekste za učenje odvojeno. Studenti učestvuju kako da preuzmu odgovornost za sopstveno učenje, a u tom procesu mogu da razviju potrebne veštine informatičke pismenosti koristeći i nove tehnologije.

LITERATURA

- Steve Wheeler. (2015, Septembar) Learning with 'e's'. [Online]. <http://steve-wheeler.blogspot.com/2010/07/physiology-of-ple.html>
- G. Attwell and C Costa. (2014) Integrating personal learning and working environments. <http://www.pontydysgu.org/wp-content/uploads/2008/11/workandlearning.pdf>
- L. Vygotsky, Mind in society: The development of higher psychological processes., 1978.
- M. Johnson and O. Liber, The personal learning environment and the human conditions:., 2008.
- G Attwell, "Personal learning environments – the future of eLearning?".
- N. Dabbagh and A. Kitsantas, Personal Learning Environments, social media, and self-regulated learning: A natural formula for connecting formal and informal learning. The Internet and Higher Education., 2012.
- Azizovi, E.: "Elektronsko učenje (e-learning) – nova obrazovna paradigma", časopis, "Univerzitetska misao", br. 6/2008, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru .
- Sean FitzGerald. (2015, Septembar) Creating your Personal Learning Environment. [Online]. <http://seanfitz.wikispaces.com/creatingyourple>

- Chen L., Construction of Personal Online Learning Environment for Graduate Students – Take Educational Technology as., 2010.
- Azizovi, E.: „Education theory for purpose in development of quality for E-learning“, Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education (NEF-EFMED), Balikesir Üniversitesi, Turkiya, Volume 6/2012 NEF-EFMED ISSN: 1307-6086
- Wang L.M., Research of personal learning environment based on Web 2.0 social software. Computer Knowledge and., 2009.
- Basioudis Lias G. and Paul A. de Lange., An assessment of the learning benefits of using a Web-based Learning., 2009.
- Li A.J., Application evaluation of learning environment in network course., 2009.
- Zhang W.Y., Design and development of online learning environment's evaluation model, indicator system and., 2004.
- Korićanin E., Saraćević M., Kamberović H. (2015), Kratak pregled sistema za personalna okruženja za učenje, Balkan Distance Education Network - BADEN Newsletter, ISSN: 2334-9220 (Online), Year III, Issue 2, April 2015, Tempus Project: Enhancing the quality of distance learning at Western Balkan higher education institutions DL@Web, <http://www.badennet.org>
- "Epsilon Environment," Septembar 2015. [Online]. Available: <http://www.epsilen.com/>
- "Elgg," Septembar 2015. [Online]. Available: <https://elgg.org/>
- "PebblePad," Septembar 2015. [Online]. Available: <http://www.pebblepad.co.uk/>

FATIMA A. KRIJEŠTORAC

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

fatimakarisik@yahoo.com

UDK: 316.624

343.59:373

MELIDA ŽUPLJANIN

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

meli_haki@hotmail.com

MANIFESTACIJA NASILJA U ŠKOLI I NJEGOVA PREVENCIJA

EVENTS OF VIOLENCE IN SCHOOLS AND ITS PREVENTIOS

Apstrakt - Ovaj rad se bavi problemom nasilja koje je prisutno u svim oblicima savremenog školstva. Osnovna škola je nažalost, već godinama unazad postala mesto gde se odvijaju svi oblici nasilja. I ako je u školama najstrožije zabranjeno nasilje veliki broj učenika je izložen psihičkom, fizičkom, emotivnom i polnom nasilju. Otkuda tolika količina agresivnosti i želja da se naudi drugom, predmet je velikog broja naučnih studija. Neki smatraju da su za takve oblike ponašanja krivi roditelji, jer su najmanje zaokupljeni svojom decom, tako i veliki broj stručnjaka koji se bavi proučavanjem ovog problema smatra da su deca takvo ponašanje upravo naučili u porodici, dok neki smatraju da su krivi agresivni televizijski sadržaji, nasilne video igre i filmovi. Uzevši u obzir veliki broj rezultata naučnih istraživanja na ovu temu upućuju na zaključak da je sve gore navedeno dovelo do nasilja u školi. Škola ima jasno definisane obrasce delovanja da do nasilja ne dođe, i postupke koje mora primenjivati ako do nasilja dođe. Generalno gledano školsko nasilje je problem koji se u našoj zemlji vrlo malo proučava, zanemarljivo je malo stručnjaka i razrađena strategija na ovu temu. Cilj rada je da se prenesu osnovne i bitne informacije koje mogu poslužiti kao podsticaj za dalje delovanje.

Cljučne reči – školsko nasilje, učenici, roditelji, škola

Abstract - This article will deal with the problem of violence that is present in all forms of modern education. Unfortunately, primary schools have become a place where all forms of violence are present for many years now. Even if it is strictly forbidden in schools violence is exposed to large number of students through psychological, physical,

emotional and sexual violence. Some believe that for such forms of disturbed behavior is the parents' fault, because they are least concerned with their children, too many experts who are studying this problem believe that children are have such behavior are learned in the family home, while some believe that they aggressive TV content, violent video games and movies play a big part in the matter. Given the large number of results, scientific research on this subject indicates that all of the above led to violence in schools. The school has to clearly defined patterns of action that violence does not occur, and procedures that must be applied when it comes to violence. Generally speaking, school violence is a problem which in our country there are very few studies completed, little is negligible professional and elaborate strategy on this topic. The aim is to convey the basic and essential information that can serve as a stimulus for further action.

Key words – school violence, students, parents, schools

UVOD

Gotovo svaki čovek u detinjstvu iskusi neki od oblika nasilnog ponašanja. Nasilno ponašanje je svaki oblik ponašanja koji na bilo koji način da se pojedinac oseća neugodno. Nasilje u školama je poseban oblik ponašanja koji u poslednje vreme sve više zaokuplja pažnju onih koje se bave proučavanjem odnosa učenika u školi. Rezultati anketiranja učenika od prvog razreda osnovne škole, pa do četvrtog razreda srednje škole svedoče konstataciji da je grubom procenom čak 90% učenika izloženo nekom obliku nasilja. Nasilje u školi je postala svakodnevica. Svakoga dana na koridorima i van njih se dešava nasilje. Većina anketiranih učenika smatra da bi nasilje u školama mogli sprečiti boljem obezbeđenjem i strožijim kažnjavanjem nasilnika, neki pak smatraju da bi se uspostavljanjem bolje i otvorenije komunikacije među učenicima školsko nasilje moglo u znatnoj meri smanjiti. Mišljenja su podeljena, ali su oba pristupa prihvatljiva. Neophodno je ozbiljnije shvatiti ovaj problem i osmisliti strategiju koja bi mogla uticati na njegovo minimiziranje. Strategija bi trebala obuhvatiti razne edukativne, kreativne radionice i tribine, koje bi imale za cilj da probude svest o nasilju koje se dešava u školi, kao i svest o tome koliko truda treba uložiti da se ono izbegne. Neophodno je da škola u saradnji sa širom društvenom zajednicom pokrene projekat za njegovo suzbijanje. Važno je naučiti roditelje da treba otvoreno da razgovaraju sa decom. Takođe, roditeljima treba predložiti informacije koje govore u prilog činjenici da se često nasilju deca učestvuju u porodici, dakle, treba najpre edukovati roditelje. Vidović, 2002 ističe da "da su uzroci nasilja složeni i često isprepletani. Nasilje u školi je relativno kasno postalo predmetom interesa naučnika. Ono je danas

poprimilo razmere koje traže pritisak na ALARM i promišljano i mudro delovanje.”(Vidovi , 2002, str. 34.) Dakle, jasno je koliko je duboko u svim porama društva ukorenjen uzrok nasilja. Teška situacija u zemlji koja se manifestuje na bitisanje porodice i škole, nesposobnost da se uhvatimo u koštac sa životnim problemima i zbog svega toga nevoljnost da se posvetimo onome što nam je najbitnije, onome što nam predstavlja budućnost, tj deci, dešava nam se da svakog dana u školi imamo problem sa nasilnim ponašanjem naše dece. Postavlja se pitanje da li njih možemo okriviti?

ODREĐENJE NASILJA

“Pod nasiljem i zlostavljanjem se podrazumeva svako ponašanje koje ugrožava zdravlje ili razvoj i dostojanstvo učenika, bez obzira da li je to učinjeno samo jednom ili se ponavlja.”(pravusi.rs/bezbednost/nasiljeuskoli). Cicvari i Životi -Cicvari navode da se:”nasilje odražava na celokupan život deteta, bez obzira na mesto dešavanja. U današnjim uslovima teško je predvideti kada i gde će se nasilje dogoditi, ko su mogući učesnici i kakve će biti posledice. Prioritetni zadaci ustanova koje se bave obrazovanjem i vaspitanjem dece i mladih su da utiču na formiranje stavova o neprihvatljivosti ovakvog vida ponašanja, kao i razvijanje tolerancije, razumevanja i prihvatanja različitosti.”(Životi -Cicvari , Cicvari , 2009, str. 4). Po mišljenju Karuge i saradnika “kroz istoriju se javljaju različite vrste nasilja, odnosno nasilnog ponašanja, uprkos razvitku i mentalnom napredovanju društva ono se javlja u svim fazama ljudskog razvoja.”(Koruga i sar., 2008, str. 7). Isti autori nasilje definišu kao:”grubo ponašanje, esto agresivno, koje traje duže vreme, osmišljeno je svesnom namerom da se određena osoba ili grupa povredi, da joj se nanese psihička, fizička ili materijalna šteta i bol. Ponavlja se na isti način, ima isti sadržaj, usmereno je na isti objekat, osobu ili grupu. Izražena je u određenoj srazmerno i kojom se definiše pozicija “nasilnika” i pozicija žrtve nasilja.”(Koruga i sar., 2008, str. 7).

ŠKOLSKO NASILJE

Sve ozbiljniji problem nasilja u školama nagnao je sve one koji se bave vaspitanjem i obrazovanjem da sveobuhvatnije razmišljaju o ovom problemu. Sve više škola se uključuje u

projekte koji imaju za cilj da podignu svest u enika o tome koliko je ovo pogrešan na in za rešavanje problema. Da bi smo što sveobuhvatnije pristupili ovom problemu najpre emo pokušati da proniknemo u srž i suštinu školskog nasilja. Prou avaju i nasilje u školama nailazimo na razne definicije. Naj eš e se nasilje u školama odre uje kao ruganje, ponižavanje, stalno kritikovanje postupaka, nare ivanje slabijima od sebe, udaranje, šutanje, zahtevanje poniznosti, tako e u školsko nasilje spada i ogovaranje i namerno isklju ivanje deteta iz grupnih aktivnosti. Nasilje me u decom naj eš e se dešava tamo gde nastavnici ne mogu videti (wc, hodnici i prostorije koje su izvan kontrole nastavnika). Školsko nasilje Žuni -Cicvari i Cicvari definišu kao “pojavu kada je jedan u enik ili grupa u enika trajno i u estalo izložena maltretiranju od strane jednog ili više u enika, koji namerno žele da ih fizi ki povrede, ponize ili izlože drugim psihološkim i socijalnim neprijatnostima.”(Žuni -Cicvari , Cicvari , 2009, str. 8). Školu naj eš e posmatramo kao mesto gde se sprovodi vaspitanje i obrazovanje, kao ustanovu gde bi svaki u enik trebao biti maksimalno zašti en. No, i pored toga što škola predstavlja društvenu instituciju specijalno organizovanu da se što bolje organizuje u smislu razvoja i dobrobiti u enika, velikom broju u enika se vrlo esto dešava da škola bude mesto u kome se ne oseaju ugodno i sigurno. U enicima koji se ne oseaju ugodno i sigurno u školi zbog nasilja koje se dešava nad njima, škola postaje omraženo mesto, kojeg se sa nelagodom seaju celog života. (Popadi , 2009). Razmatraju i pojam školskog nasilja Popadi navodi da bi: “na pitanje šta je to školsko nasilje, pravi odgovor bio da je to nasilje koje se dešava u školi. Odgovor je dovoljno dobar da pokriva najve i deo onoga što podrazumevamo pod školskim nasiljem, ali poklapanje nije potpuno. (Popadi , 2009, str. 82). Prou ava i nasilje u školama jasno uvi amo da to nije savremena pojava. Oduvek se u školama, odvijalo nasilje, bilo je upereno protiv kako protiv dece, tako i protiv nastavnika i u itelja. Na primer, u Engleskoj i Francuskoj u 16. i 17. veku “tu a, pobune i prebijanje u itelja bili su esta pojava, pa su nekada upravnici škola morali zvati vojsku u pomo .”(Newman, 1980 u Popadi , 2009, str. 83). Da je nasilje u školama zastupljeno svugde u svetu govori podatak da barem 5% u enika zlostavlja svoje vršnjake, jednom nedeljno ili eš e, pri emu je me u nasilnicima tri etiri puta vise de aka nego devoj ica. (Roland, Idsoe, 2001 u Popadi , 2009, str. 84). Analiziraju i stru nu literaturu nailazimo na konstataciju da na “pojavu školskog nasilja uti u promene koje se dogaaju u politiki m, socijalnim, nau nim i obrazovnim

strukturama društva, ono je odraz celokupne situacije u društvu. Međutim, ne možemo očekivati da popravimo situaciju u društvu, da bi smo se prihvatili rešavanja problema sa nasiljem među mladima.”(Gašić-Pavišić, 2004, str. 45).

KARAKTERISTIKE DECE KOJA TRPE NASILJE

Sistemi za personalnu pomoć i problem nasilja u školi zapažamo da je određena kategorija dece najviše i najčešće izložena uvredama, fizičkim nasrtajima i ponižavanju. Karakteristike dece koja trpe nasilje su sledeće:

- Imaju slabo samopoštovanje (sebe opažaju kao neprivlačne i slabije)
- Povučena su, pasivna, oprezna, tiha i osetljiva
- Anksiozna su
- Obično su fizički slabija i nesigurnija
- Uplašena su, i za njih se zna da neće vratiti ako ih neko napadne (uglavnom nisu agresivna i prezašćena su od svojih roditelja)
- Lako se zaplašu i povlače se na pojavu nasilja (Krkelj, 2008, str. 11).

Na pojavu osobina dece koja trpe nasilje utiču mnogi faktori. Jedan od najvažnijih faktora jeste nepravilan odnos na relaciji roditelj-dete. Ukoliko je taj odnos poremećen i emocionalno nestabilan, velike su šanse da će dete postati nesigurno i da će odrastati bez samopouzdanja. Takođe, prezašćenost deteta može manifestovati razvojne probleme kod deteta i učiniti da dete posmatra svet na nerealan način. Upravo takav način posmatranja sveta učiniće da se prilikom susreta sa realnošću dete povlači u sebe i postane meta dece nasilnika.

KARAKTERISTIKE DECE KOJA SE PONAŠAJU NASILNO

Sistemi za Analiziraju i karakteristike dece koja se ponašaju nasilno Krkelj, 2005 zapaža sledeće:

- “Ponašaju se agresivno prema roditeljima, nastavnicima i drugoj deci

- Dominiraju (imaju želju da vladaju drugima, i na taj način traže priznanje i pažnju)
- Misle da su bolja i vrednija od ostalih
- Daju sebi pravo da kontrolišu druge
- Ne prihvataju različitosti
- Impulsivna su
- Manipulativna su
- Imaju izrazitu potrebu za sticanjem materijalne koristi
- Drugima deluju superiorno (Krkelji, 2005, str. 12)

Generalno rečeno i deca koja trpe nasilje i deca koja se ponašaju nasilno imaju razvojne poteškoće, a njihovo se ponašanje može i treba posmatrati i tretirati kao poremećeno. Zapravo, evidentno je, da probleme u svom ponašanju nose iz svoje porodice. Dete koje se ponaša nasilno prema svojim vršnjacima ili mlađima od sebe je zasigurno raslo u porodici u kojoj je dominiralo nasilno rešavanje problema, odnosno raslo je u porodici koja je obilovala agresivnošću i nasilju u svim njegovim oblicima. Iz svega navedenog možemo konstatovati da je normalno porodično okruženje neophodno za normalan razvoj deteta. Umeren, blag i realan odnos roditelja prema deci manifestovao se kao normalan, realan i blag odnos deteta prema ostalima. Porodica treba stvoriti takvo okruženje u kome će dete moći da nauči kako da postavlja sebi realne zahteve i granice. Pravilnim stavom i vaspitanjem roditelji će omogućiti svom detetu da razvije samopouzdanje i sigurnost u sebe, a samopouzdanost deteta će zasigurno znati da pronaći konstruktivna načina da zaštiti sebe, ili pak da dobije ono što želi. (Krkelji, 2005).

ZAKLJUČAK

Tokom istorije, pa sve do danas, školsko nasilje je veoma prisutan problem, kako u svetu, tako i kod nas. Veoma se kasno pristupilo istraživanju ove pojave. Ustalost ovog problema u školi, kao vaspitno-obrazovnoj instituciji nagnala je teoretičare da razmišljaju i rade na pronalaženju uzroka njegovog nastajanja, kao i da traže načine i oblike koji bi mogli uticati na to da problem potpuno nestane. No, i pored toga mali je broj stručnih, empirijskih i istraživačkih radova na ovu temu.

Mišljenja smo, da se nasilju u školi mora pri i svestrano, tražiti uzroke njegovog nastanka u roditeljskom odgoju i uticaju društvenih prilika na njegovu sve eš u pojavu. U procesu njegovog otklanjanja moraju se preduzeti ozbiljne i kontinuirane aktivnosti na nivou škole, koje se moraju usmeriti i na aktivnosti roditelja. Škole bi trebale najpre edukovati roditelje o uzrocima nastanka nasilja u školi, osposobiti ih kako i na koji na in trebaju tretirati svoju decu. U rešavanju ovog problema neophodno je uklju iti i širu društvenu zajednicu, nevladine organizacije, jer zaštita dece zahteva znanje i obaveštenost profesionalaca. Aktivnosti škole bi trebalo usmeriti u pravcu organizovanja predavanja za u enike kroz igraonice i na taj na in vršiti vršnja ku edukaciju, jer kreativnost, motivacija i sli an pogled na svet ini da deca rado i lako razmenjuju me u sobom za njih važne informacije. Ne smemo zatvarati o i pred nasiljem koje se dešava u školi, jer je to još jedan u nizu problema koje se dešava u školskom dvorištu, u hodnicima i svim ostalim mestima gde nastavnici ne mogu videti. Dobro isplaniranim aktivnostima koje obuhvataju tri najvažnija inioca vaspitno-obrazovnog sistema (u enici, nastavnici, roditelji) neophodno je raditi na njegovom saniranju. Važno je da u enici shvate da nasilje nije na in koji može dokazati da su ja i ili superiorniji od onih kojih se ne dokazuju na taj na in, tako e, važno je radionicama, predavanjima, diskusijama i stru nom literaturom edukovati roditelje, kako i na koji na in se oni kao odgovorna lica moraju ponašati u okviru porodice.

LITERATURA

- Curtner-Smith, Mary Eizabeth, (2000), Mechanims by wich, family processes contribute to school age boys "bullying", Child Stydj Journal, Vol 30, broj 30, str. 169;
- Dake, Joseph A., Pricce, James, H., Tellijohann, Susan, K., (2003), "The Native and Extent of Bullyng at school," Journal of school Health, Vol. 73, br. 5, str. 173;
- Gaši -Paviši , S., (2004), Mere i programi za prevenciju nasilja u školi, Defektološki fakultet, Beograd;
- Vidovi , D., (2002), Dijete, škola, obitelj, Parents Association, STEB BY STEP, Zagreb;
- Krkelji , Lj., (2005), Priru nik "Škola bez nasilja", Ministarstvo prosvjete Crne Gore, UNICEF, Crna Gora;

- Popadi, D., (2009), Nasilje u školama, Institut za psihologiju, UNICEF, Beograd;
- Žunić-Cicvari, J., Cicvari, R., (2009), Nasilje u školi, Užički centar za prava deteta, Užice, str. 4;
- www.poliklinika-djeca.hr/nasiljeme_udjecom, 22:33

EMRUŠ AZIZOVI

UDK: 005.32:331.101.3

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

e.azizovic@uninp.edu.rs

ANELA DŽOGOVI

Univerzitet u Pei

dzogovic.anela@gmail.com

MELISA AZIZOVI

Univerzitet u Prizrenu

melisa.azizovic@gmail.com

UTICAJ LIDERSTVA NA MOTIVACIJU I NAGRAĐIVANJE ZAPOSLENIH

THE IMPACT OF LEADERSHIP ON MOTIVATION AND REWARD STAFF

Apstrakt - Živimo u uslovima dinamičnih promjena, zbog kojih je potrebno da stalno kreiramo nove ideje i talente, da upravljamo njima, da bi se u budućnosti ostvarile, a to jedino možemo uspjeti uz pomoć sposobnih lidera. Liderstvo se uglavnom definiše kao proces usmjeravanja uticaja na aktivnosti koje su relevantne za ostvarivanje ciljeva članova grupe. Pod liderom podrazumijeva se ličnost koja treba da obavlja specifičnu lidersku ulogu.

Motivacija zaposlenih je veoma važan faktor za savremenog lidera, jer se jedino izgradnjom kvalitetnog motivacionog sistema može postići i veća organizaciona uspješnost. Nagrađivanje i motivacija zaposlenih u liderstvu se smatraju jednim od najosjetljivijih aktivnosti. Ovim aktivnostima treba postići i zaposlene da rade na takav način da što bolje i efikasnije ostvaruju bolje poslovne rezultate.

Ključne riječi – Liderstvo, stilovi liderstva, zaposleni, motivacija, nagrađivanje, organizaciona uspješnost, izvori motivacije, menadžment znanja.

Abstract - We are living in conditions of dynamic changes, for which it is necessary to constantly create new ideas and talents, to manage them, to be achieved in the future, and that we can only succeed with the help of capable leaders. Leadership is generally defined as the process of routing an impact on activities that are relevant to achieving the goals of the group members. Under Leader means one person who needs to perform specific leadership roles. Employee motivation is a very important factor for modern leaders, because only by building high-quality motivation system can achieve greater organizational success. Rewarding and motivating employees in leadership are considered one of the most sensitive activities. These activities should stimulate the employees to work in such a way to better and more effectively achieve better business results.

Key words – Leadership, leadership styles, employee, motivation, reward, organizational performance, power sources, knowledge management.

UVOD

U radu je predstavljen uticaj liderstva na motivaciju i nagradivanje i objašnjena je veza između u njih. U svemu tome posebna pažnja treba da se obrati na lidere i njegove zaposlene, zato što od njih zavisi uspjeh organizacije. Lider mora da motiviše svoje zaposlene na taj način da oni pruže svoj maximum kako bi sve postavljene zadatke i ciljeve ispunili u predviđenom roku. U koliko sve urade po dogovorenim procedurama i sve na vrijeme izvrše biće nagrađeni, a ako ne kažnjeni.

Lider mora da ima znanje koje će prenijeti na svoje zaposlene i samim tim organizacija će biti uspješnija. U današnje vrijeme savremene organizacije sve više koriste nove web tehnologije koje im omogućavaju da svoje cjelokupno poslovanje prikažu svojim zaposlenim.

Sav materijal koji je važan za njihovu organizaciju mogu da postavljaju na različitim web stranicama i zaposleni mogu preuzeti i preslušavati koliko žele. Na taj način oni koji su ulogovani na web stranicama na kojima određena organizacija je postavila šta nudi, koji su njeni afiniteti, prednosti i nedostaci svi zainteresovani mogu da se upoznaju sa njihovim poslovanjem.

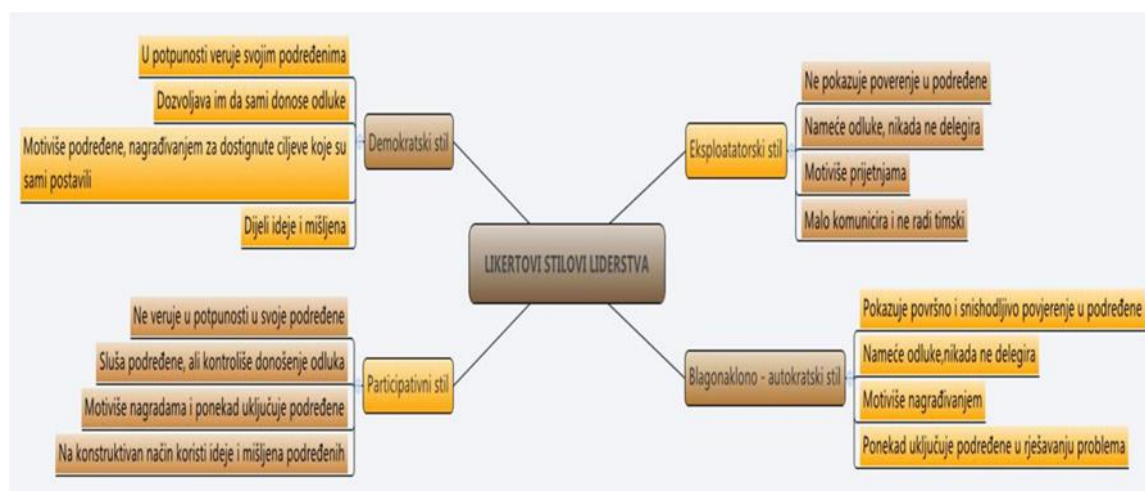
UTICAJ LIDERA NA TIMSKI RAD

U današnje vrijeme najuspešnija su ona preduze a koje sve poslove obavljaju zajedni ki tj. timski [1]. Motiv za formiranje tima je razli it kao i razlozi kiji uti u na uspjeh odnosno neuspjeh organizacije. Kada govorimo o razlozima za formiranje tima važno je znati da efikasnost tima ne zavisi od slu ajnih okolnosti ve od njihovog truda tj. od obavljenog posla. Ukoliko su uložili dovoljno napora uspjeh je zagarantovan. Tako e je bitno napomenuti da mora postojati dobra komunikacija izme u svih lanova. Vo a tima ne treba da se ponaša kao nadre eni ve da svima dopusti da i oni daju svoje ideje, mišljenja i zajedno u estvuju na svim zadacima da riješe i otklone sve probleme na najbolji na in. Efektivni timovi jasno i otvoreno komuniciraju o problemima, a neefiksna komunikacija može da dovede do nepotrebne napetosti i stresa izme u lanova tima.

Prema ovome ukoliko timovi rade zajedno sve nesuglasice i probleme e riješiti i dostignu a postaju evidentna.

LIKERTOVI OBRASCI LEADERSHIP PONAŠANJA

The functional Likert je u svojim istraživanjima dao sljede u klasifikaciju stilova liderstva [2].

Shema 1. Likertovi stilovi

Likert je utvrdio da se menadžeri najuspješnijih sektora odlikuju nekim zajedničkim ponašanjima koja se mogu svesti pod sledeći obrazac.

- Od svojih nadređenih nadgledani su samo u generalnim stvarima, a ne u sitnicama,
- Nadgledaju svoje podređene samo generalno, a ne u detaljnim elementima posla,
- Uživaju u svojoj odgovornosti i autoritetu,
- Provode više vremena u nadgledanju,
- Više su orijentisani ka zaposlenima, nego ka proizvodnji.

U daljem svom istraživanju on predlaže model od pet sledećih uslova za efektivno ponašanje lidera.

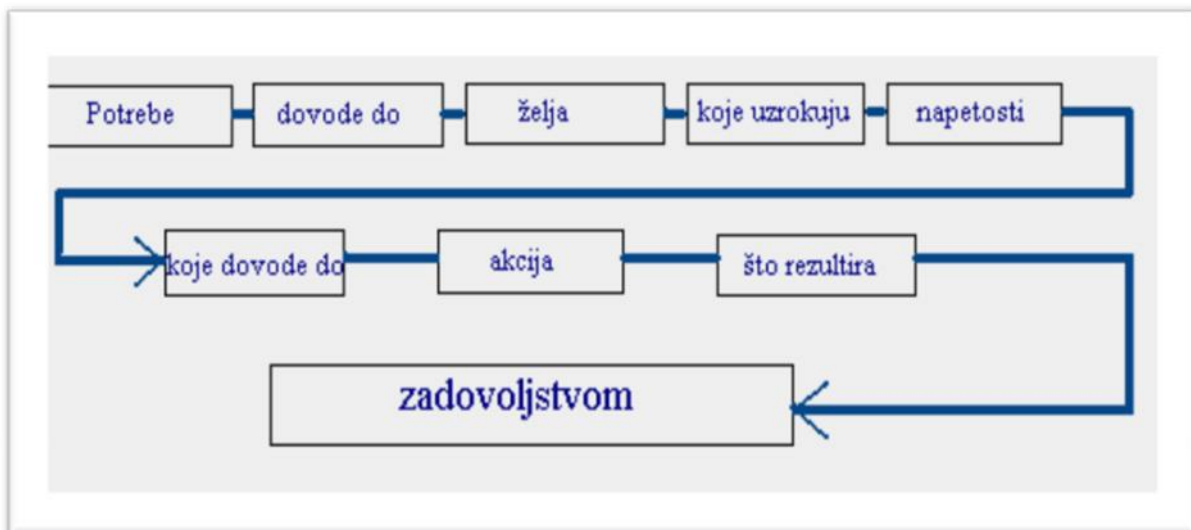
1. Princip podržavajućih odnosa. Leadership i drugi procesi u organizaciji moraju biti takvi da osiguraju maksimalnu vjerovatnoću da će svaki član organizacije u svojoj interakciji i odnosima s organizacijom imati osjećaj podrške.
2. Grupne metode nadgledanja. Menadžment će u potpunosti iskoristiti kapacitete svojih ljudskih resursa samo kada je svaka osoba u organizaciji član jedne ili više radnih grupa koje imaju visok stepen grupne lojalnosti.
3. Visoko postavljene ciljevi. U pogledu performansi. Ako se mora postići i visok nivo performansi neophodno je da lider bude okrenut ka sljedbeniku, a da u isto vrijeme ima visoko postavljene ciljeve u pogledu performansi.

Treba napomenuti da su, prema Likertu, efektivni lideri oni koji primjenjuju ili sistem 3 ili sistem 4, koje on naziva "alternativnim životnim stilom organizacije".

POJAM MOTIVACIJE

Motivacija je proces u kojem zaposleni imaju nezadovoljenu potrebu, pokreću i usmjeravaju svoje ponašanje ka određenom cilju. Svaki zaposleni ima neke želje i potrebe koje treba ostvariti. Njih

lider treba da prepozna da im u tome udovolji jer e na taj na in da ostvari organizacija svoje li ne ciljeve.

Shema 2. Izvor: Dane Kordi , Menadžment organizacijskog ponašanja , Ekonomski Fakultet, Mostar, 2002.

Šema nam jasno pokazuje da je motivacija žudnja za zadovoljavanjem želje, a kada se želja zadovolji, to rezultira osje ajem postignutog rezultata. U suštini, to predstavlja zadovoljstvo [3]. Da bi zaposleni u nekom preduze u bio motivisan na na in njegova motivacija mora da ima odre eni pravac. Neko može da bude motivisan na ve em nivou, dok drugi mogu biti motivisani na manjem nivou intenziteta.

Tabela 1. Motivacioni elementi

MOTIVACIONI ELEMENTI
Interesantan posao
Autonomija i povjerenje
Dobra plata
Uslovi rada

Tabela 2. Demotivacioni elementi

DEMOTIVACIONI ELEMENTI
<i>Smanjenje plate</i>
<i>Neodgovaraju i uslovi rada</i>
<i>Nemogu nost napredovanja i usavršavanja</i>
<i>Dosadan posao</i>

Trebamo imati u vidu da razli iti ljudi imaju razli ite potrebe, isti ljudi u razli itim životnim kontekstima imaju razli ite potrebe. Sagledavaju i ljudske potrebe koje predstavljaju osnovu motiva kao pokreta a ljudskih aktivnosti i ponašanja možemo zaklju iti da istraživa i ovog fenomena uglavnom su saglasni u pogledu liste ovjekovih potreba.

KLASI NE I SAVREMENE TEORIJE MOTIVACIJE

Treba napomenuti kada se govori o motivaciji da postoje mnoge teorije, a najviše se izdvaju klasi ne i savremene teorije.

Shema 3. Klasi ne teorijw motivacije

Shema 4. Savremene teorije motivacije

ULOGA LIDERSTVA U UPRAVLJANJU MOTIVACIJOM ZAPOSLENIH

Savremeni lider je onaj koji na zaposlene gleda kao na snažan izvor energije koji izvire iz sposobnosti, osobina ličnosti, znanja i mogu da inspirišu lojalnost i entuzijazam koje on vodi. Danas se najvećim kvalitetom lidera smatra njegova sposobnost u rješavanju složenih pitanja motivacije zaposlenih koja utiče na poboljšanje efikasnosti i efektivnosti, kreativnosti i kvaliteta. Motivacija predstavlja snage koje djeluju na ili unutar osobe, koje uzrokuju da se osoba ponaša na specifičan način. Postoji dosta strategija motivacije koje imaju za cilj da zadovolje potrebe članova organizacije, kroz organizaciono ponašanje, a to su [4]:

- Komunikacija
- Stav
- Osmišljavanje i obogaćivanje posla
- Modifikacija ponašanja

Prva strategija motivisanja je komunikacija. Dobra komunikacija između lidera i sljedbenika je veoma važna jer obezbjeđuje zadovoljavanje elementarnih ljudskih potreba.

Nosioci dobre komunikacije moraju da budu lideri. Njihova pažnja prema sljedbenicima, spremnost da saznaju njihove probleme i da ih rješavaju, da imaju osjećaj da pripadaju toj organizaciji a samim

tim i osjećaj samopotvrđivanja kroz rad za nju. Pored svih potreba koje ima uvijek misli se na osnovne potrebe, komuniciranje je jedno od osnovnih sredstava za zadovoljavanje ovih potreba.

Druga strategija motivisanja je stav lidera prema sljedbenicima. Ova strategija je najbolje predstavljena u teoriji X i Y koje je objasnio McGregor.

Teorija X predstavlja negativan stav koja podrazumijeva pretpostavke o nedovoljno aktivnim zaposlenim, o njihovoj nezainteresovanosti za kvalitet i doprinos u organizaciji. Ovim možemo reći da oni djeluju demotivisano. Dok teorija Y predstavlja pozitivan stav lidera, podrazumijeva da su radnici vrijedni, požrtvovani i da se identifikuju sa organizacijom, sigurno će djelovati motivisano na saradnike.

Treća strategija motivisanja zaposlenih je osmišljavanje i obogaćivanje posla. Ova strategija ima za cilj da smanji uobičajenu rutinu radnog mjesta ali i postizanje veće efikasnosti na radnom mjestu odnosno u toku obavljanja rada. Način eliminacije uobičajene rutine radnog mjesta kroz osmišljavanje posla jeste rotacija.

Četvrta strategija motivisanja zaposlenih zasniva se na konceptu tzv. modifikacija ponašanja. Ovdje se misli na određeno ponašanje zaposlenog, a u zavisnosti je od posljedica koje takvo ponašanje proizvodi. Da bi strategija promjena imala pozitivne efekte na radnu motivaciju potrebno je da menadžment informiše zaposlene o odnosu ponašanja na poslu i posljedica.

LIDERSTVO I NAGRA IVANJE ZAPOSLENIH

Sistem nagradivanja obuhvata novac i usluge koje poslodavac obezbjeđuje svojim zaposlenima za njihov trud [5]. Sistemom nagradivanja se šalju direktne poruke zaposlenima o tome šta se vrednuje i do čega preduzeće ili institucije se drže. Ono ima motivaciono dejstvo, ali još važnije od toga, može da djeluje demotivisano i da blokira eksplicitna znanja. Ono što je najvažnije jeste da svaka institucija treba da se pozabavi time tj. sistemom nagradivanja ne zbog toga što je trošak veliki nego prvenstveno zato što ima veliki uticaj na ponašanje, rezultate i kulturu.

Da bi stvorili povoljno radno okruženje koje će podsticati zaposlene na kreativan i inovativan odnos prema poslu, mnoga preduzeća koriste pravilno osmišljen sistem za nagradivanje zaposlenih. Nagrade i priznanja su najbolji način da se podrži i ukaže na efikasno ponašanje zaposlenih, da pomognu ljudima da budu zadovoljni sobom i ponosni na rezultate koje ostvaruju, kao i to da se motivišu. Vrhunski lideri znaju da im uspjeh zavisi od rada njihovih podređenih, zbog čega posvećuju veliku pažnju odnosu sa svojim podređenima, kao i njihovim potrebama i željama. Upravo ta briga o motivisanosti podređenih razdvaja posebne i vrhunske lidere.

NAGRAĐIVANJE ZAPOSLENIH (MATERIJALNO I NEMATERIJALNO NAGRAĐIVANJE)

Svaki zaposleni želi da bude adekvatno nagrađen za svoj rad i zalaganje. U zalaganju za ostvarivanje organizacijskih ciljeva radnici podređuju lične interese radi interesa preduzeća.

Kako bi uspješno poslovalo, svako preduzeće mora da pronađe optimalnu kombinaciju materijalnih i nematerijalnih podsticaja (stimulans) za svoje zaposlene, koja će zavistiti od brojnih faktora: sektora u kome posluje, konkurencije na tržištu radne snage, prirode posla, strukture zaposlenih.

Kompenzacije radnicima mogu biti:

- materijalne kompenzacije i
- nematerijalne kompenzacije

Materijalne kompenzacije radnicima su razvijene gotovo u svim preduzećima, bilo da se radi o malom ili velikom. Materijalna ili novčana stimulacija nije standardizovana i nije jednaka na svim nivoima. One se mogu svrstati u dvije kategorije:

- direktne i
- indirektne kompenzacije.

Nematerijalna kompenzacija se dijeli na dva važna subjekta koji u velikoj mjeri definišu zadovoljstvo zaposlenika, a to su: posao i radna okolina. U nematerijalne kompenzacije mogu se nabrojati:

- politika preduzeća
- status
- radni uslovi
- suradnici

Sistem nagrađivanja zaposlenih i indirektna zarada.

Direktna zarada [6] osnovna zarada koja se isplaćuje za rad obavljen u određenom vremenskom periodu i zarada u obliku različitih stimulacija, koje se ostvaruju na osnovu ostvarenog rezultata rada. Direktna materijalna kompenzacija se odnose na osnovnu platu koju radnik dobija kao naknadu za posao.

Ovdje radnici dobijaju novac na ruke. Tu spadaju socijalno i penziono osiguranje, prevoz radnika na posao, topli obrok idr. U prvom slučaju se nagrađuje sudjelovanje, a u drugom ostvarenje.

Indirektna materijalna kompenzacija i sve ono što je u vezi sa pojašnjavanjem kriterijuma kako bi se motivisalo željeno ponašanje. Radnici koji primaju platu mogu se ponašati na jedan od sljedećih dva načina:

- mogu prihvatiti platu, smatrajući da je ona zaista rezultat rada
- mogu da ne prihvate platu i iskazati svoje nezadovoljstvo.

Kada radnici prihvate platu osjećaju se motivisano za posao i osjećaju veliko zadovoljstvo što svojim radom doprinose uspjehu preduzeća. A ako ne prihvate platu mogu da izazovu određene posljedice. Radnici smatraju da se dobar rad ne isplati i da oni nisu adekvatno nagrađeni.

ZAKLJUČAK

Stalne promjene koje se dešavaju u liderstvu, preduzeća ima pa i u samoj tehnologiji zahtijevaju permanentno napredovanje ljudi. Od posebne važnosti je da liderstvo poznaje nivo motivisanosti i zadovoljstva zaposlenih na njihovim radnim mjestima kao i otkrivanje dobijenog rezultata. Svaki zaposleni da bi bio zadovoljan radom, mora biti motivisan kako bi ispunio sve zadatke koje se od njega traže. Motivisanost, nagrada, obrazovanje, sticanje novca, mogu biti napredovanja i sticanja novih znanja, osposobljavanje i usavršavanje predstavljaju najvažnija područja djelovanja liderstva na efikasnost i efektivnost zaposlenih.

Izbor strategija stilova liderstva ništa ne znači ako se ne transformišu u strategijski plan, koji se potom implementira u praksi. Sistemom motivacije obuhvataju se materijalne i nematerijalne kompenzacije, koje imaju za cilj da zadovolje sve potrebe i da poznaju odgovarajuće teorije koje predstavljaju odnos između nadređenih i podređenih.

Naglasak treba staviti na timski rad zato što sve bolje funkcioniše kada rade zajedno i imaju povjerenje jedni u druge.

LITERATURA

- Bender, William J., and Darlene M. Septelka. "Teambuilding in the Construction Industry." *AACE International Transactions* (2002).
- Šehić, Dževad, Suada Penava, *Leadership*, Ekonomski fakultet u Sarajevu, 2007.
- Hadžiahmetović Z.: *Organizacija (teorije strukture ponašanja)*, Sarajevo, 2008.
- Mullins L. / *Management and Organisational Behaviour* (5th edition), London: Financial Times / Pitman Publishing, 1999.
- Petković M., Janićević N., Bogićević M., "Organizacija", Ekonomski Fakultet, Beograd, 2005.

- uri in D., Janošević S.; "Menadžment i strategija"; Ekonomski Fakultet Univerziteta u Beogradu; 2007.
- <http://www.viser.edu.rs/download.php?id=3460>
- http://www.dgt.uns.ac.rs/download/gastrmen_motivacija.pdf
- [http://www.efos.unios.hr/arhiva/dokumenti/KM%20POGLAVLJE%203%2020Pla%C4%87e%20-%20materijalne%20i%20nematerijalne%20kompenzacije%20\(3\).ppt](http://www.efos.unios.hr/arhiva/dokumenti/KM%20POGLAVLJE%203%2020Pla%C4%87e%20-%20materijalne%20i%20nematerijalne%20kompenzacije%20(3).ppt)
- <http://www.zzjzfbih.ba/wp-content/uploads/2013/03/Materijalno-nematerijalno-nagradjivanje.pdf>

ENVER ME EDOVI

UDK: 343.85:343.7(497.11)

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

e.medjedovic@uninp.edu.rs

PREVENCIJA IMOVINSKOG KRIMINALITETA

PREVENTION OF PROPERTY CRIME

Apstrakt - Imovinski kriminalitet se ne može u potpunosti iskorijeniti, ali dobrom strategijom suprotstavljanja, može znatno se smanjiti i dovesti u okvire kontrole. U ovom radu iznose se rezultati koji se odnose na metodiku otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela imovinskog kriminaliteta, uz prethodno upoznavanje sa problematikom imovinskog kriminaliteta.

Ključne riječi – imovinski kriminalitet, krađa, teška krađa, sitna krađa, razbojništvo, razbojničarstvo, policija, tužilaštvo, sudstvo, otkrivanje, dokazivanje, prevencija.

Abstract - Property crime can not be completely eradicated but with a good fighting strategy, it can be significantly reduced and brought within the control framework. This paper introduces the results relating to the methodology of detecting and proving property crime criminal offenses with a prior introduction to the property crime issue itself.

Key words – property crime, theft, aggravated theft, pilferage, robbery, armed robbery, police, prosecution, judiciary, detection, proving, prevention.

UVOD

Pod imovinskim kriminalitetom se podrazumeva kriminalitet kojim se ugrožavaju razni oblici imovine, s ciljem pribavljanja protivpravne imovinske koristi ili nanošenja štete drugome. Ova vrsta kriminaliteta spada u takozvani klasični kriminalitet. Po svojoj učestalosti predstavlja najmasovniji kriminalitet. Sve statistike o kriminalitetu (policijske, sudske, zatvorske) pokazuju ubedljivu

dominaciju imovinskih prestupa u kriminalitetu, a to isto pokazuju i istraživanja "tamnih brojki kriminaliteta". Iz istorije penologije je tako poznato da su od prvobitne zajednice pa do savremenih dana ovi delikti tako dominirali u ukupnom kriminalnom ispoljavanju, pa se njihov procenat u različitim periodima i okolnostima kreće od 60% do preko 80% ukupnog prestupa.

Pojavni oblici imovinskog kriminaliteta pokazuju izrazitu dinamiku, raznolikost i visok stepen prilagodavanja promenama u različitim društvima. Stalno se javljaju novi pojavni oblici. Karakterističan je visok procenat krivičnih dela sa nepoznatim učiniocima. Prati ga najviši stepen profesionalnosti i razne organizovane forme. Kod suzbijanja ovog vida kriminaliteta treba polaziti od specifičnosti pojedinih kategorija ovih krivičnih dela, što čini velikim područje metodike istraživanja imovinskog kriminaliteta.

Imovinski prestupi su inače skoro podjednako zastupljeni u svim slojevima jedne društvene zajednice, uprkos drugačijim zvanim statističkim pokazateljima, kako po procentima u esniku određenih društvenih slojeva, tako i po procentima učesnika i učestalosti osoba različitog pola. Na ovo naime ukazuju istraživanja američkih kriminologa o tamnim brojkama kriminaliteta, prema kojima su žene i muškarci iz svih slojeva (po svom priznanju) skoro izjednačeni¹.

Sama društvena opasnost, mnoštvo pojava oblika, kao i ogromna društvena rasprostranjenost iziskuju sve veću potrebu za naučnim istraživanjima ove pojave, kako bi se na osnovu tih naučnih dostignuća iz ove oblasti oformio kvalitetan sistem mera i radnji, koje imaju za cilj suzbijanje i sprečavanje imovinskog kriminaliteta.

Imaju i u vidu da se kao osnovni uzrok imovinskog kriminaliteta uglavnom javlja želja za protivpravnom imovinskom koristi ili nanošenju štete, u ovom radu se neće diskutovati na uzroke ovog oblika kriminaliteta, već će se značajan deo ovog rada biti posvećen zakonskim elementima tj. biće im krivičnih dela imovinskog karaktera (osnovni, kvalifikovani i privilegovani oblici) i pojavnim oblicima ovih delikata. Donošenjem novog Krivičnog zakonika Republike Srbije 2006. godine, u

¹ Z. Nikolić, Kriminologija sa socijalnom patologijom, Beograd 2000, str.247.

glavi dvadeset prvooj inkriminisana su sledeća krivična dela protiv imovine: Krađa (član 203); Teška krađa (član 204); Razbojnička krađa (član 205); Razbojništvo (član 206); Utaja (član 207); Prevara (član 208); Neosnovano dobijanje i korišćenje kredita i druge pogodnosti (član 209); Sitna krađa, utaja i prevara (član 210); Oduzimanje tuđih stvari (član 211); Uništenje i oštećenje tuđih stvari (član 212); Neovlašćeno korišćenje tuđih vozila (član 213); Iznuda (član 214); Uцена (član 215); Zloupotreba poverenja (216); Zelenaštvo (217); Protivpravno zauzimanje zemljišta (član 218); Protivpravno useljenje (član 219); Oštećenje tuđih prava (član 220) i Prikriivanje (član 221).

POJAM IMOVINSKOG KRIMINALITETA

Imovinski kriminalitet predstavlja skup kriminalnih aktivnosti kojima se napada tuđa imovina u cilju pribavljanja protivpravne imovinske koristi. Ova vrsta kriminaliteta spada u klasični kriminalitet i njemu poznaju sve društveno-ekonomske formacije. Imovinski delikti po svojoj učestalosti predstavljaju najčešći vid krivičnih dela i njihov broj u ukupnom kriminalitetu premašuje polovinu svih izvršenih krivičnih dela.² U tom smislu, stanje i opseg kriminaliteta u dobroj meri zavise od stanja i opsega imovinskih delikata. Oblici imovinskog kriminaliteta pokazuju izrazitu dinamiku i visok stepen prilagodavanja promenama u društveno-ekonomskim odnosima. Tako se, osim ustaljenih, gotovo klasičnih oblika, kao što su krađa, prevara, pronevera, utaja, posluga, nedozvoljena trgovina, krijumčarenje i dr., stalno javljaju i novi oblici, kompijuterski kriminalitet, elektronsko piratstvo idr.

Imovinski kriminalitet se karakteriše i izuzetno visokim brojem krivičnih dela s nepoznatim izvršiocem (kod pojedinih krivičnih dela iz ove grupe taj broj iznosi preko 50%). U sferi ovog kriminaliteta se ostvaruje i najveći stepen profesionalizacije delikvenata, a njegove organizovane forme iz temelja ugrožavaju osnovne društvene odnose i predstavljaju veliki izazov državnim organima koji se bave suzbijanjem kriminaliteta. U kriminalističkoj obradi i istrazi imovinskih delikata treba poći od opšteg poznavanja i konkretne analize stanja ovih krivičnih dela. Ona se ne

² Ž. Aleksić, M. Škulić i M. Žarković: M.: Leksikon kriminalistike, Beograd 2004. str.101.

smeju posmatrati izolovano, svako za sebe, niti je moguće ograničiti se samo na krivična dela izvršena na jednom užem području. Potrebno je ostvariti što je moguće celovitije praćenje kretanja ovih krivičnih dela i vršiti procenu stanja ugroženosti njima. Drugi bitan opšti element je prikupljanje zapažanja o karakteristikama ličnosti i metodama rada pojedinih kategorija u inilaca (varalica, razbojnika, provalnika, džeparoša, ucenjivača, krijumčara i dr.). U rasvetljavanju konkretnih krivičnih dela mora se poći od njihovih specifičnosti. Iz tog razloga, za svako pojedino krivično delo mora se izgraditi posebna strategija, koja će se zasnivati na odgovarajućim metodama kriminalističke taktike i kriminalističke tehnike.

OPŠTE KARAKTERISTIKE IMOVINSKOG KRIMINALITETA

Imovinski delikti ubrajaju se u klasični kriminalitet i u Krivičnom zakoniku Republike Srbije. Sistematizovani su u dvadeset prvog glavi krivičnih dela pod nazivom: "Krivična dela protiv imovine". To su zapravo, najklasici delikti, jer je krivično pravna zaštita vlasništva data već u vreme nastanka države i prava, pa se zbog toga ovi delikti ubrajaju u najstarija i najprimitivnija krivična dela. Imovinski kriminalitet poznavali su i sankcionisali stari Grci, Asirci, Egipćani, Rimsko pravo, Dušanov zakonik, kao i današnje moderno zakonodavstvo. Krivična dela imovinskog kriminaliteta veoma su rasprostranjena, i prema nekim procenama u svetu i kod nas, čine oko 50% ukupne mase kriminaliteta. Statistički podaci ukazuju da od ukupnog broja prijavljenih i otkrivenih krivičnih dela, imovinski delikti čine preko 70% krivičnih dela, od kojih je jedan broj krivičnih dela beznačajan, pa ipak, opšta slika je depresivna jer statistike i dalje pokazuju neumoljiv porast ove vrste krivičnih dela.³ U većim gradovima provalne krađe i krađe postale su uobičajena pojava, dok u manjim mestima ljudi žive u uslovima koji stalno podsećaju na sitne zločine kao što su: uništenja javne rasvete, uličnih automata, grafiti i slično. Učinjena krivična dela, osim što prouzrokuju direktne materijalne štete i druge zavisne troškove, sve češće kod neposredne žrtve izazivaju bes, strah i teskobu. Ima ljudi koji se zbog toga boje da hodaju noću. Strah inače u jednom društvu izaziva

³ V. Kovačević, Metodika istraživanja imovinskih delikata, Novi Sad 2003. str.25.

podmukli pesimizam i nelagodan osećaj da zlo in nije pod punom kontrolom, dok sa druge strane, kriminalna manjina teroriše većinu uverenju da su oni žrtve moralnog propadanja.

Imovinski kriminalitet posebno karakteriše:

- masovnost i stalna tendencija apsolutnog i relativnog porasta. Ovaj procenat kod nas je godinama, sa oscilacijama i izvesnim stagnacijama, iznosio oko 10% godišnje;
- manifestovanost – uoljivost delikata i anonimnost u inilaca;
- recidivizam – povratništvo i profesionalizacija sve većeg broja kriminalaca;
- specijalizacija u načinu izvršenja i verziranje za jednu vrstu krivičnih dela;
- mobilnost i internalizacija – velika manevarska pokretljivost u inilaca;
- organizovanost u inilaca u organizacijske oblike grupa ili bandi; dinamičnost i prilagodljivost društvenim uslovima.

Objekat napada imovinskih krivičnih dela, kao što njihov naziv kazuje, jeste imovina. Pod pojmom imovina podrazumeva se kako imovina u užem smislu, tako i imovina uopšte, kao što su imovinska prava i interesi, pri čemu zakon ne pravi principijelnu razliku između titulara imovine.

Krivična dela protiv imovine uglavnom se vrše u nameri pribavljanja protivpravne imovinske koristi. Ovde treba napomenuti da postojanje ovakve namere nije isto što i izvršenje krivičnih dela iz koristoljublja. Koristoljublje je motiv izvršenja kod pojedinih krivičnih dela, a ne kod svakog slučaja prisvajanja tuđe imovine, jer na primer, krađa hrane radi zadovoljenja gladi nije pribavljanje imovinske koristi, niti je takva krađa učinjena iz koristoljublja.

U kvalifikaciji krivičnih dela imovinskog kriminaliteta delimo prema:

1. Način izvršenja na:
 - krivična dela koja se vrše nasilno, npr. razbojništvo;
 - krivična dela koja se vrše obmanom, npr. prevara;
2. Objektu napada, na:

- krivična dela uperena protiv pokretne imovine, odnosno svojine;
- krivična dela uperena protiv nepokretne imovine; odnosno imovine uopšte.

Krivično delo: "pokrivanje" ima opšti karakter i odnosi se na pokrivanje stvari bilo kojeg krivičnog dela imovinskog kriminaliteta, dok se krivično delo: "sitno delo krađe, utaje ili prevare", ukoliko se odnosi na krađu ili utaju, ubraja u krivična dela uperena protiv svojine, a ukoliko se radi o prvari, ubraja se u grupu krivičnih dela uperenih protiv imovine uopšte.

Krivična dela protiv imovine po pravilu se procesuiraju po službenoj dužnosti. Međutim, neka krivična dela iz ovog dela, ako su uinjena prema: braćom drugom, srodniku po krvi u pravoj liniji, bratu ili sestri, usvojiocu ili usvojeniku, procesuiraju se po privatnoj tužbi, a ako su ta krivična dela uinjena prema drugim licima sa kojima uinilac živi u zajedničkom domaćinstvu, krivično gonjenje se preduzima po predlogu.

POJAVNI OBLICI IMOVINSKOG KRIMINALITETA U NOVOM PAZARU

Ispitivanje Imovinski kriminalitet, kao jedan od najčešćih oblika kriminaliteta, predstavlja pretnju i opasnost za svakog građanina, pa naravno i stanovništvo Novog Pazar. U ovom delu rada, biće predstavljeni statistički podaci za grad Novi Pazar. Po svojim karakteristikama, ovaj oblik kriminaliteta je predstavljen u prethodnih pet godina, kako bi podaci bili jasni i pregledni.

U prvom delu ovih podataka, dat je ukupan broj krivičnih dela protiv imovine u periodu od 01.01.2009. do 31.12.2013. godine. Ovakav prikaz podataka najbolje ilustruje situaciju u Novom Pazaru, jer su podaci dobijeni na osnovu podataka Ministarstva unutrašnjih poslova, Policijska uprava Novi Pazar.

Tabela 1. Prikaz imovinskih krivičnih dela za grad Novi Pazar

Godina	2009	2010	2011	2012	2013	Ukupno

Novi Pazar	343	425	446	513	778	2505
------------	-----	-----	-----	-----	-----	------

Tabela 2. Struktura krivi nih dela za period 01.01.2009. do 31.12.2013. godine

I.	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	217	218	219	221	Ukup
N	83	93	7	68	9	22	4	6	2	26	70	17	7	2	15	22	47	2,505
P	8	8				3										6		

Tabela 2. nudi strukturu imovinskih krivi nih dela. Najve i broj dela jeste teška kra a (938) i prevara (223). lan 203. ozna ava kra u, slede a brojka (204) ozna ava teške kra e. Ukoliko se uporede brojke, najve i broj jesu teške kra e, dok je najmanji broj (211) . lan 208. jesu prevare, kojih je ukupno bilo 223.

Slede a tabela daje prikaz krivi nih dela koja su rasvetljena i dela koja su izvršena od strane nepoznatnog izvršioaca (NN).

Tabela 3. Ukupan broj NN i rasvetljenih krivi nih dela za period 01.01.2009. do 31.12.2013. godine

	Broj krivi nih dela sa NN u inioem	Rasvetljeno	Procenat rasvetljavanja
2009	315	165	52,38
2010	240	137	57,08
2011	316	155	49,05
2012	342	145	42,40
2013	587	180	30,66
Ukupno	1800	782	43,44

Ukoliko se uporede krivična dela sa NN izvršiocem i njihov broj, jasno se može videti da je broj rastao iz godine u godinu. Ukoliko se upoređi broj dela koji je rasvetljen, onda je u odnosu na prethodne godine, taj broj manji. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da je u 2013. godini od ukupno 587 dela, ukupan broj krivičnih dela koji je rasvetljen samo 180. Procenat rasvetljavanja je različit u različitim periodima, u 2010. taj procenat je bio najviši (57,08), dok je najmanji broj u 2013. (samo 30,66%).

Tabela 4. Polna i starosna struktura lica protiv kojih su podnete krivične prijave za period 01.01.2009. do 31.12.2013. godine

Godina	2009		2010		2011		2012		2013	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
do 14	6		7		5		1		3	
14-15	9		13		12		14		8	2
16-17	8		11		20		18		19	
18-20	13		18	1	27		18		19	1
21-30	67	2	67	1	59	3	54	2	60	4
31-40	28	1	39	2	26	3	56	7	55	6
41-50	14		24	5	27	4	32	9	48	8
51-60	6	1	21	1	12	4	27	4	32	5
preko 60	1		8	1	6	2	24		18	2
Ukupno	152	4	208	11	194	16	244	22	262	28

Godine predstavljaju jedan od najznačajnijih pokazatelja po stopa izvršenja krivičnih dela. Posebno je važno istaći da u procesu prevencije, godine su veoma značajne, kako bi broj i procenat izvršenja krivičnih dela bio što manji.

Ukoliko pogledamo podatke iz tabele za godišta do 14 godina, videćemo da je taj broj različit i da je drugačiji za gotovo svaku godinu. U prvom pokazatelju (2009. godina) taj broj je bio 6, dok je najveći broj u 2010. godini tj. 7 krivičnih dela. Najmanji broj je bio u 2012. godini, svega 1 delo. Posebno se može istaći da su sva krivična dela u ovom periodu izvršena od strane muškaraca.

Sledeće godišta koje je dato u tabeli jeste od 14-15 godina starosti. Najveći broj izvršenih krivičnih dela je bio u 2012. godini, dok je najmanji broj bio u 2013. Većina krivičnih dela je izvršena od strane muškaraca, dok se u ovoj grupi pojavljuju i dve osobe ženskog pola. U sledeće dve grupe, krivična dela brojčano prikazuju porast, gde je najveći broj dela izvršen od strane muškaraca. Godišta od 21-30 i 31-40 prikazuju najveći porast krivičnih dela u starosnoj strukturi, od kojih je najviše bilo u 2013. godini. Posebna odlika ova dva godišta jeste pored povećanog broja krivičnih dela i broj osoba ženskog pola koje su izvršile neko krivično delo. Zabrinjavajućim i iznenađujućim činjenicama jeste da je broj krivičnih dela za godišta od 41-50 koji je takođe u porastu. Ovo doba je period koji karakteriše zrelo doba, gde se ne očekuje da porast kriminala bude obiljeđen i posebno ne među ženama. Ukoliko uporedimo početnu brojku od 4 izvršioca žena u 2009, taj broj je znatno povećan i iznosi 28 u 2013. godini. Ovako visok porast žena u izvršenju krivičnih dela je veoma zabrinjavajuć i predstavlja odraz društva i promena koje su se dešavale u njemu. Nažalost, u pogledu ovih statističkih podataka svaka od ovih promena je bila negativna.

Ovaj deo rada prikazuje statističke podatke, koji daju uvid u promene koje su se dešavale u procesu izvršenja krivičnih dela od 2009. godine do 2013. Sva dela imovinskog kriminaliteta su značajno povećana. Ona ujedno reflektuju i promene u društvu, koje se takođe mogu okarakterisati kao negativne.

POJAM I NEKI PROBLEMI PREVENCIJE

Kriminalna je politika teoretska i praktična disciplina koja se bavi suzbijanjem kriminaliteta. U toku svog razvoja bila je različito tretirana i primjenjivana. Danas postoje dvije struje, od kojih prva smatra da je kriminalna politika dio predmeta kriminologije, a druga da je to posebno područje i

zasebna znanstvena disciplina - kriminalna politika ili politika suprotstavljanja kriminalitetu. Bez obzira na ovo, činjenica je da se takva politika neminovno usko veže za kriminološke spoznaje o etiologiji i fenomenologiji kriminaliteta. Međutim, gledanja na kriminalitet, njegove uzroke i na mjere njegova suzbijanja nisu jedinstvena. Neke savremene teorije o uzrocima kriminaliteta međusobno se razlikuju u elementarnim nacrtima. No sva se ta gledanja slažu u osnovnom, naime, da je riječ o akutnom društvenom problemu, u kojem se rješavanju mora pokloniti velika pažnja i uložiti veliki trud da se u toj borbi nađu novi putevi. Kakvi će oni biti i koji će od njih biti pravilni, pokazati će praksa.

Uspješnom razvoju tih tendencija najviše smeta klasno ograničeno gledanje na uzroke kriminaliteta. Strah, svjestan ili nesvjestan, da se utvrđivanjem pravih društvenih korijena kriminaliteta ne dovedu u pitanje osnove samog društvenog uređenja, ometa kriminologe da pravilno sagledaju njegove prave društvene korijene u samom društvenom uređenju. Ukazivanje na prave uzroke takvog razvitka kriminala nužno mora dovesti do osude osnova na kojima postoji samo društvo. I zaista, za društvo koje se izgrađuje bukvalno stoljećima, koje je za to vrijeme uspjelo produktivnost rada podići na vrlo visok nivo - porazna je činjenica da kriminalitet ne samo što ne opada već i raste, da se javlja u vrlo grubim oblicima, da se masovno razvija među omladinom.

S druge strane, praksa u socijalističkim državama donedavna s gledanjem na sve društvene probleme pa i na kriminal kao na jednostavne »zaostatke prošlosti« i »nasljeđe klasnog društva«, ograničavala se uglavnom samo na oštre represivne mjere protiv učinilaca krivih djela, bez dublje analize uzroka koji su doveli do kriminalnog ponašanja i nije dopuštala ni da se temeljnije proučavaju kriminal i mjere za njegovo suzbijanje.

Savremeni društveni razvitak, praćen evolucijom gledanja na kriminalitet kao društvenu pojavu, najkasnije je doveo do krize nacrtima klasičnog krivih nog prava. Dogme klasičnog krivih nog prava nikako nisu bile u stanju pružiti osnovne elemente za shvaćanje kriminala, pa prema tome ni pružiti dovoljno uspješna sredstva za borbu protiv njega. Nauka krivih nog prava nikako nije potpuna nauka o kriminalu već samo jedna znanstvena grana koja krivih no djelo, učinilaca i krivih nu sankciju

proučava prije svega kao pravne probleme. S druge strane, krivično pravo, s pozitivnim krivičnim pravnim normama, samo je jedno od sredstava u borbi protiv kriminaliteta. Kako i koliko se to sredstvo - sredstvo represije - upotrijebiti, na to krivično pravo ne daje potpun odgovor, pa je tako i u slučaju maloljetnih uinilaca krivičnih djela, iako oni u većini zemalja imaju poseban položaj u krivičnom pravu. Tendencija je, naime, da se krivičnim postupcima rješavaju problemi maloljetničkih delinkvencija tek ako sve druge moguće službe društva nisu uspjele. Za uspješnu borbu protiv kriminala, pa i za razumnu primjenu represivnih mjera, nikako ne bi bilo dovoljno samo poznavanje pravnih normi - bilo materijalnoga bilo procesnoga krivičnog prava. Osim poznavanja tih normi nužno je imati mnogo više znanja iz drugih grana znanosti, na prvom mjestu socioloških. Širom svijeta, pod pritiskom stvarnosti, sve više zamaha u okviru kriminologije kao društvene znanosti dobijaju kriminološka znanstvena istraživanja.

Savremena je tendencija polaznja od znanstvenih stavova do kojih je kriminologija došla s kliničke i socijalno-kulturne tačke gledišta. U kriminalnoj su politici ti znanstveni podaci doveli do određenih rezultata. Najznajavniji od tih rezultata bili su prije svega organizacija širokog programa socijalne prevencije kao pokušaja sprečavanja kriminaliteta, a zatim reforme krivičnih i penitencijarnih institucija, s obzirom na ličnost delinkventa, osobito ako je maloljetan, kako bi se omogućilo organiziranje njegova adekvatnog tretmana.

U ovoj prevenciji programi su dali samo ograničene rezultate u nekim krivičnim djelima, ali su se pokazali nedovoljno djelotvornim u odnosu na cjelokupan kriminalitet. U pogledu opće prevencije pokazalo se da kriminalna i penitencijarna politika vrlo slabo utječu na evoluciju kriminaliteta. Nisu ustanovljeni ni određeni i vidljiviji rezultati u pogledu individualne prevencije recidivizma, što je osnovni cilj kriminalne i penitencijarne politike.

Jedan od razloga takvog stanja jeste, na primjer, što još nisu kriminološkoj teoriji prilagođene metode dijagnoze i prognoze. Zasad se primjenjuju samo opće metode nauke o ovjeku i još nisu jasno izdvojene specifične kriminološke metode. Ostaje još široko otvoren problem tretmana i metoda tretmana.

Drugi niz razloga sociološke je prirode, prije svega u materijalnom pogledu. Evoluciju sistema prevencije i tretmana koje su prepreke; na primjer, ustanove za preodgoj ne mogu se preobraziti preko noći te se, prema tome, neke reforme u prevenciji i tretmanu pokušavaju provesti u neadekvatnim uvjetima. Nadalje, ako i dođe do preobražaja statuta, osoblje koje je zaduženo da ih provodi ima više afiniteta za stara pravila, pa snaga inercije i pasivan otpor mogu dovesti do potpunog deformisanja novih smjernica.

Pri svemu tome treba voditi računa i o shvaćanjima i stavovima društva. U Francuskoj se, na primjer, dugo smatralo da kriminološki sastav negira odgovornosti. S druge strane, treba kritički razmotriti i novatorske nepromišljene postupke.

Iza svega toga stoje duboke ideje i kolektivne vrijednosti. Budući da su se poduzete reforme većinom vodile nedovoljnim ekonomskim sredstvima, ideje i kolektivne vrijednosti nepovoljno se ostvaruju u odnosu na delinkvente⁴.

Savremena društva, dakle, sve više prihvaćaju gledište da borba protiv kriminaliteta zahtijeva od organa i ustanova angažovanih u tom procesu da svoju praktičnu aktivnost razvijaju sve više oslanjajući se na znanstvenu analizu i rezultate znanstvenih istraživanja. Na primjer, u Zajednici nezavisnih država stoji se na stajalištu da je suzbijanje kriminaliteta i drugih pojava socijalne patologije u osnovi politička akcija, a ukoliko je rukovođena znanstvenom mišlju, pruža mogućnost za svestraniju, djelotvorniju i uspješniju antikriminalnu akciju. Pred kraj 1963. godine formiran je u Moskvi Savezni institut za istraživanje uzroka i mjera prevencije protiv prestupnika, koji je organizirano vezan za sovjetsku Prokuraturu, a suraduje tijesno s organima pravosuđa i organima obrane javnog poretka. Ovaj Institut prerastao je u veću znanstvenu ustanovu u istraživačkim zadacima iz oblasti etiologije i politike suzbijanja kriminaliteta, istražne službe, funkcioniranja

⁴ Pinatel, 1965. godine.

pravosu a i tužilaštva, izu avanja rada dobrovoljnih družina i uloge javnosti u suzbijanju kriminaliteta⁵.

OBLICI PREVENCIJE

U literaturi se spominje više pojmova za pojedine oblike prevencije.

Smatraju i zakone i kaznu osnovnim instrumentom kriminalne prevencije, prijašnja kriminalna politika dijeli prevenciju na opštu i specijalnu i definiše ih na slijede i na in:

Opšta prevencija primjenjuje se kao uticaj na gra ane da ne ine krivi na djela. To se postiže izazivanjem »straha« od kazne predvi ene u zakonu za inkriminisana ponašanja, kažnjavanjem za po injena krivi na djela i primjenom strogosti u toku izdržavanja kazne u kaznenim ili odgojnim ustanovama.

Specijalna prevencija sastoji se u spre avanju po inioca krivi nog djela da ponovno po ini isto ili drugo krivi no djelo. Me utim, shvatanja o tom obliku spre avanja mijenjala su se, a samim tim mijenjala se i bit specijalne prevencije - od zastrašivanja pa do metoda preodgoja po inilaca krivi nih djela.

Tako shva ena prevencija nije se o ito mogla pokazati uspješnom jer prije svega nije orijentisana na ukidanje korijena i uvjeta kriminalnog ponašanja, a i ne oslanja se na druge subjekte društva. Represija, koja je ovdje u osnovi, tek je manji dio ukupne preventivne aktivnosti.

Nadalje, prevencija se u savremenom pristupu može podijeliti na prevenciju u širem smislu i u užem smislu.

Cilj je prevencije u širem smislu spre avanje javljanja budu ih delinkvenata, pa se u tom smislu poduzimaju opšte mjere suzbijanja kriminaliteta s ciljem da se uklone negativni uticaji iz društvene

⁵ Milutinovi , M.: 1965. godine.

sredine i osiguraju normalni uslovi razvoja ličnosti, što je posebno značajno za razvoj djece i omladine.

Prevenција u užem smislu odnosi se na osobe koje su već počinile krivično djelo, a oslanja se na specijalne odnosno individualne mjere suzbijanja. To se prije svega odnosi na primjenu adekvatnih mjera i tretmana prema takvim osobama, a cilj im je sprečavanje ponovnog izvršenja krivičnih djela⁶.

U kriminologiji maloljetničke delinkvenciji⁷ prevencija maloljetničke delinkvencije ima sličnu koncepciju, a njeni su oblici antideliktno djelovanje i postdeliktne intervencije.

Antedeliktno djelovanje sadrži sve konkretne mjere radi sprečavanja delinkventnog ponašanja mladih. Ovaj oblik suprotstavljanja najčešće se označava izrazom »prevencija«. Budući da je takav oblik prevencije osnovni cilj svakog društva, često se u literaturi naziva primarnom prevencijom.

Postdeliktne intervencije obuhvaćaju postupke i mjere prema mladima koji su pokazali devijacije u socijalnom ponašanju, odnosno koji su počinili neko krivično djelo. One se često označavaju kao sekundarne prevencije.

Mjere koje se mogu poduzimati u okviru jednoga ili drugog oblika preventivnog djelovanja raznovrsne su, ovisno o njihovom cilju.

Ako je cilj primarne prevencije ukidanje ili ublažavanje djelovanja općih, posebnih i pojedinačnih faktora delinkventnog ponašanja, onda i mjere mogu biti opšte, posebne i pojedinačne. Opšte mjere primarne prevencije usmjerene su na rješavanje temeljnih uzroka povjekove otuđenosti i stvaranje uslova za svestrani razvoj njegove ličnosti⁸. U literaturi se sreću pod nazivom direktna prevencija. Posebne i pojedinačne mjere sračunate su na rješavanje raznih socijalnih, odgojnih, zdravstvenih i

⁶ Milutinović, M., 1981. godine.

⁷ Jašović, Ž., 1978. godine.

⁸ Dokument OUN, 1980

drugih teškoća koje pogađaju uže skupine ili pojedince (direktna prevencija). Cilj im je da se uklone posebne i pojedinačne determinante prestupništva.

U ostvarivanju cilja sekundarne prevencije mjere koje se poduzimaju općenito se mogu podijeliti u krivično-pravne i izvanpravne. Zajednički se imenom zovu specijalne i individualne. Aktivnosti koje one uključuju raznovrsne su, na primjer: rano identifikovanje mladih s poremećajima u ponašanju, pravovremeno i adekvatno pružanje pomoći i zaštite, uklanjanje socijalnih determinanti delinkventnog ponašanja, adekvatno izricanje i provođenje odgojnih mjera, valjan postpenalni prihvat i sl.

Iz ovakvih koncepcija oblika i mjera preventivnog djelovanja na kriminalitet mladih proizlazi da se samo snagama cijelog društva može uspješno boriti protiv njega. Donedavno dominiraju i krivično-pravni aspekt samo je jedan od oblika te borbe. Slijedi li se multikauzalni koncept etiologije kriminaliteta, pa i kriminaliteta mladih, ukazuje se potreba da se kriminalitetu maloljetnika u našim uslovima i ubuduće posvećuje još veća, stalna i sistematska pažnja ne samo pravosudnih organa već i svih drugih društvenih faktora, jer se samo njihovim jedinstvenim djelovanjem, u sklopu sistema društvene samozaštite mogu postići i odgovarajući rezultati.

Za uspješno sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta maloljetnika posebno je značajno da se ostvari koordinirano i trajno djelovanje svih faktora koji mogu pridonijeti prevenciji maloljetničke delinkvencije, a i odgovarajući postupak i primjena potrebnih odgojnih mjera i drugih sankcija, osobito društvene reintegracije maloljetnika poslije izdržane odgojne mjere ili kazne.

Novi društveni odnosi i njihov stalni razvoj i sama koncepcija društvene samozaštite omogućavaju i upravo zahtijevaju bitne izmjene u sredstvima i metodama borbe protiv kriminaliteta, posebno protiv kriminaliteta maloljetnika. Aktivnost zajednice i svih društvenih subjekata treba da se prvenstveno usmjeri na sužavanje i uklanjanje uzroka kriminaliteta kako bi se težište djelovanja prenijelo s represivnog reagovanja na preventivno suzbijanje kriminalnih djela i pojava. To znači da se i u borbi protiv kriminaliteta maloljetnika snage društva moraju usmjeriti na provođenje različitih akcija, kao

što su; ekonomske, socijalne, odgojne, kulturne, zdravstvene i druge. U provo enju tih mjera multidisciplinarne socijalne prevencije, koje jedino mogu zajedno dati potreban efekt, treba da se organizovanije i intenzivnije angažuju svi društveni faktori, u prvom redu obitelj, škola, društvene organizacije, društveno-politi ke, osobito omladinske i sportske organizacije, organi socijalnih službi, sredstva masovnih komuniciranja, a posebno sudovi i ostali pravosudni organi.

Iskustva govore da težište tih akcija treba da bude u mjesnoj zajednici, odnosno opštini, u kojima, ukoliko nema sli nih tijela, treba da se pri organima socijalnog staranja osnuju društveni savjeti sastavljeni od predstavnika odgovaraju ih struktura i stru njaka razli itih profila. Ti savjeti bi se brinuli o utvr ivanju programa, koordiniranju i sprovo enju konkretnih preventivnih i postpenalnih mjera i akcija, kako bi se maloljetnicima pružili što bolji uslovi za pravilan razvoj ili im se pomoglo da postignu svoju potpunu resocijalizaciju. U okviru takvih savjeta osiguralo bi se redovno i svestrano razmatranje aktualnih problema maloljetnika, ukazivalo na negativne primjere i pojave u tim sredinama i na ine njihova rješavanja, što bi u inilo još uspješnijim op e napore društva na spre avanju i suzbijanju prestupništva mladih.

PROGRAMI PREVENCIJE

Da bi se mjere prevencije mogle ostvariti i u to ostvarivanje zaista mogli uklju iti svi faktori društva, nužno je dobro planirati i koordinirati njihov rad. U tu svrhu mnoge su zemlje izradile program prevencije društveno neprihvatljivog ponašanja mladih, iji je cilj jasno definisanje i samih mjera i zadataka i njihovih nosilaca. Iako u literaturi postoje struje koje negiraju vrijednost takvih programa, iskustvo je pokazalo da prevencija kojoj nedostaju vode a na ela, jasno definisan cilj i konkretni zadaci, ne postiže rezultate adekvatne uloženim naporima⁹.

Da bi programi prevencije neprihvatljivog ponašanja mladih bili što uspješniji, moraju uklju ivati opšte teorijske spoznaje o toj pojavi, njenom zna enju, etiologiji i fenomenologiji, ali i rezultate znanstvenih analiza koji e dobro osvijetliti te njene karakteristike na konkretnom podru ju gdje se

⁹ Jašovi , Ž., 1978. godine.

želi sprovesti preventivna akcija. Na temelju tih spoznaja predviđaju se praktične akcije, koje, međutim, mogu pokazati pozitivan rezultat samo onda ako je svaki nosilac korektno i pravovremeno ispunio svoj zadatak.

U praksi, međutim, uz svaku od tih pretpostavki ima i prepreka subjektivne ili objektivne naravi.

Pri opštem, kriminološkom znanstveno-teoretskom pristupu do izražaja dolaze elementarne razlike u shvatanjima značenja i osnovnih etioloških faktora društveno neprihvatljivog ponašanja mladih, što ovisi o dominirajućoj teoretskoj koncepciji koja se temelji na društveno-političkoj osnovi. Stoga se i sljedbenici različitih teorija različitito interpretiraju i određuju glavne i odlučujuće faktore takvog ponašanja, pa prema tome i ostvarivati preventivne djelatnosti.

Ni znanstvene analize i njihovi rezultati ne primjenjuju se dovoljno u preventivnom djelovanju na društveno neprihvatljivo ponašanje mladih. Ono u različitim sredinama ima mnogo specifičnosti, s obzirom na različitost etiološke podloge, odnosno različite kauzalne i šire determinističke veze. Stoga na svaku od njih nije primjenjiv identičan obrazac preventivnog djelovanja. Međutim, takva parcijalna ispitivanja često su onemogućena, bilo iz materijalnih razloga bilo zbog razmimoilaženja o njihovoj potrebi, vrsti, dubini, metodologiji.

Praktično zahvaćanje problema, koje je najviše na udaru kritike ako ne pokaže očekivane rezultate, već je zbog prije spomenutih prepreka dovedeno u pitanje. Ali i u samom radu ima dosta slabosti, bilo zbog neadekvatne koordiniranosti, nedovoljne zainteresiranosti pojedinih subjekata, njihovih nejedinstvenih stavova u vezi s ostvarenjem programa itd. Ove bi slabosti morale biti ubrzo prevladane, osobito u našem društvu, koje je po svom sistemu društvene samozaštite pogodno upravo za rad kakav predviđaju programi prevencije.

Preventivne programe u osnovi možemo podijeliti na posredne i neposredne¹⁰.

¹⁰ Milutinović, M., 1981.

Posredni preventivni programi uglavnom odgovaraju ostvarenju cilja i primjeni mjera primarne prevencije. Programirane akcije teže modifikaciji društvene sredine tako da se iz nje što djelotvornije uklone negativni utjecaji, poboljšaju društveni uvjeti i postiže humanizacija društva. Posredni je cilj tih programa uklanjanje korijena negativnih pojava u društvu, uključujući i kriminalno ponašanje uopšte i kriminalno ponašanje mladih.

Neposredni programi orijentisani su na pojedince koji pokazuju crte neprilagodivosti ili su počinili krivična djela. Posebna se pažnja poklanja upravo djeci i maloljetnicima. Cilj je provođenja takvih programa da se kod njih postigne određene psihosocijalne promjene koje ih čine otpornim na socijalno i delinkventno ponašanje.

NEKI OPŠTI FAKTORI PREVENCIJE

Opšti faktori prevencije su faktor javnosti, u najširem smislu, a čine ga različiti organi, organizacije i pojedinci.

U zemljama na Zapadu uloga faktora javnosti u suzbijanju kriminaliteta manifestira se u raznim oblicima i načinima djelovanja. Ona se odlikuje, bilo kao nastojanje zainteresovanih državnih organa (prije svega policije) da u toj borbi dobije pomoć i podršku javnog mnijenja, građana, raznih društvenih institucija i sredstava masovnog komuniciranja, bilo od strane pojedinih kompanija, poslovnih krugova i užih povlašćenih skupova, koje nastoje zaštititi sebe i svoju imovinu od kriminalnih akcija. Osnivaju se razna tijela i institucije, manje ili više samostalne u svojim aktivnostima ili vezane uz neke državne organe, razrađuju se posebni programi društvene zaštite i prevencije i aktiviraju sredstva masovne komunikacije. Uloga ovog faktora u tim se zemljama izražava u raznim oblicima borbe protiv kriminaliteta kao što su: pružanje pomoći pri otkrivanju ili hvatanju počinilaca krivičnih djela, organizovanje i provođenje programa i mjera socijalne prevencije, pružanje pomoći u postpenalnoj fazi resocijalizacije.

Angažovanje faktora javnosti u tim zemljama dolazi najviše do izražaja u pogledu omladinske preddelinkvencije i delinkvencije.

U pojedinim zemljama postoje institucije kao što su savjeti, odbori, udruženja, vijeća i timovi koji razvijaju preventivnu aktivnost prvenstveno u vezi s omladinskom delinkvencijom. Za razvijanje njihove preventivne aktivnosti sastavljaju se često potrebni projekti za određeno područje (primjer: Projekt sikaške oblasti), osobito tamo gdje je kriminalitet ozbiljniji problem.

U lokalnim zajednicama postoje tzv. koordinacijski savjeti vijeća, koji koordiniraju aktivnost postojećih organizacija socijalne službe radi provođenja programa prevencije.

Ipak, faktor javnosti, unatoč svojoj značajnoj preventivnoj snazi, ne može sam po sebi dovesti do radikalnog smanjenja kriminaliteta. To znači da je razlog u dubljim korijenima, prije svega u društvenim odnosima na kojima počinjavaju ta društva i u položaju pojedinca koji je tim odnosima determiniran u svojim životnim manifestacijama, što ih zapravo onemogućuje za dublje preobražaje i socijalne akcije humaniziranja životnih uvjeta društvene sredine i postupnog oslobođenja pojedinca od raznih otuđenja koje mu je stvorila njegova prethodna povijest. To sve udara svoj pečat i na samu kriminalnu politiku, na njene mjere i institucije, na karakter i oblike manifestiranja društvenog faktora, odnosno uloge javnosti u njenom ostvarenju.

Tu je u prvom redu odgovorna uloga društvenih i posebno omladinskih organizacija, radnih kolektiva, sportskih i drugih udruženja. Njihova odgojna uloga okrenuta je, prije svega, omladini i manifestira se u razvijanju radnih navika i uopće stvaralačkog odnosa prema radu, podizanju opšte kulture, razvijanju smisla za solidarnost, društvenu disciplinu i odgovornost za svoje postupke, u stvaralačkom korištenju slobodnog vremena i razvoju fizičke i mentalne rekreacije. Opšti odgojni rad tih organizacija dopunjava se aktivnošću u socijalnih i specijalizovanih institucija. Glavni je zadatak da se brinu o problemima pojedinih osoba. Osim toga, uloga društvenog faktora u preventivnoj borbi protiv kriminaliteta u tim se zemljama manifestiraju drugim oblicima, kao što su i osnivanje dobrovoljnih organizacija, posebno sudova, narodnih družina, komisija za rad i sigurnost i sigurnost i sigurnost, koje sudjeluju u ostvarivanju socijalne prevencije i resocijalizacije osuđenih osoba, odnosno u pružanju postpenalne pomoći. Sve akcije moraju biti usmjerene, prije svega, na uklanjanje izvora negativnih društvenih pojava, što se postiže odgovarajućim ekonomskim, socijalnim, kulturnim,

zdravstvenim i drugim mjerama i organiziranjem odgovaraju ih tijela i ustanova koje se baviti njihovim proučavanjem i provođenjem u život. Paralelno s tim ide i uklanjanje subjektivnih izvora vezanih za ličnost, koje su u stanovitim uvjetima pošle tragom devijantnog ponašanja.

PREVENCIJA IMOVINSKIH DELIKATA

Prema Evropskoj mreži za prevenciju kriminala (EUCPN), od 2001. godine, prevencija kriminaliteta obuhvata sve mere kojima se smanjuje ili na drugi način doprinosi kvantitativnom i kvalitativnom smanjenju kriminaliteta i osjećaja nesigurnosti kod građana, bilo kroz direktno odvajanje od kriminalnih aktivnosti ili kroz politiku intervencije osmišljene u cilju smanjenja potencijala za kriminal i uzroke kriminaliteta. To uključuje rad Vlade, nadležnih vlasti, lokalnih vlasti, pravosudnih tela, udruženja stručnjaka i stručnih pojedinaca, privatnog nevladinog sektora, naučnika i javnosti potpomognutih medijima.

Prvo, prevencija znači i intervencija. Delovati preventivno znači intervenirati na određeni način i određenim sredstvima. Osnov za razumevanje termina prevencija sadržan je u prefiksu – pre. To znači da kada govorimo o prevenciji, mislimo na takav koncept društvene intervencije koji se realizuje pre nego što se neželjene pojave manifestuju. Pod prevencijom kriminaliteta smatramo upotrebu svih raspoloživih sredstava i mera usmerenih na sprečavanje pojavljivanja nekog od oblika kriminaliteta. 11

Preventivnu aktivnost preduzimaju svi državni i društveni organi, društvene organizacije i institucije (porodica, škola, razna udruženja, nevladine organizacije, organi socijalne zaštite, predstavnička tela društveno političkih zajednica).

Prevencija je osnovni oblik suprostravljanja kriminalu. Suština shvatanja prevencije leži u činjenici da se pod preventivnim aktivnostima podrazumeva čitav sistem različitih mera i radnji, koje se međusobno bitno razlikuju.

¹¹Hana Kora et al, Prevencija kriminaliteta. Beograd, 2010.str.36-60.

Prevenција kriminaliteta se posmatra u odnosu na :

- izvršioca,
- žrtvu,
- okolnosti i
- zakon.

Pored opštih oblika prevencije, veoma su značajni i posebni oblici prevencije, koji se preduzimaju od strane državnih organa koji vrše funkciju suzbijanja kriminaliteta. Između svih organa je neophodno da postoji koordiniranost. Ova koordiniranost mera kriminalne politike i njihova nužna povezanost ine nužan preduslov za svaku društveno racionalnu i efikasnu politiku suzbijanja kriminaliteta.

Prvo se primenjuju ante delictum sankcija i osnovni im je cilj otklanjanje uzroka i uslova koji izazivaju ili pogoduju društveno negativnim ponašanjima. Druge sankcije su post delictumsa osnovnom namenom da se deluje na počinioce da ne ponove kriminalno ili drugo asocijalno ponašanje.

Prevenција kriminaliteta se veoma često odnosi i na sprovođenje izvesnih mera od strane samih građana, bilo samostalno, bilo putem nekih specijalizovanih organa, službi, te udruženja nastalih spontano ili planskih, kao i nekih drugih sektora društvenog života, kao što je sektor informisanja i sl.

U razvijanju prevencije posebna uloga pripada kriminalistici. Naime, u okviru ove naučne discipline usavršavaju se postojeće i pronalaze nove metode i sredstva koja imaju preventivni karakter, na primer sistem tehničkog obezbeđenja različitih objekata, kriminalističke klopke, alarmni uređaji u bankama.

Oblici preventivnog rada zavise od brojnih društvenih faktora, kao što su:

- mesto porodice u društvu,

- moralno stanje društva,
- javno potvrđeni sistem vrednosti,
- društvene prilike,
- funkcionisanje pravne države i dr.

Sprovedenje prevencije podrazumeva oblike rada

- rad u primarnoj,
- rad u sekundarnoj,
- rad u tercijalnoj prevenciji.

U poslednje vreme sve se više pažnja poklanja prevenciji opšteg kriminaliteta (u literaturi naziv je neorganizovani ili rasprostranjeni kriminalitet), jer je uсталost ovog oblika kriminaliteta vode i uzrok zabrinutosti građana širom sveta.

Opšti ili rasprostranjeni kriminalitet, osim velike uсталosti vršenja krivičnih dela, karakteriše se još i imovinom kao objektom napada, kao i sve češćom primenom nasilja.

Uglavnom se radi o krađama iz domaćinstva, krađama iz vozila, džepnim krađama.

Strategija prevencije u mnogim zemljama je usmerena na sprečavanje ovih oblika kriminalnog ispoljavanja, nego na sprečavanje krivičnih dela iz oblasti privrednog ili organizovanog kriminaliteta.

Osim toga, politika prevencije kriminaliteta u većini društvenih zajednica, sve više je usmerena ne samo na kriminalitet, već u smislu sprečavanja vršenja krivičnih dela, već i na raznim oblicima asocijalnog ponašanja koje predstavljaju uslov za pojavu kriminaliteta (narkomanija, alkoholizam, prostitucija i sl.)

Ovakav pristup prevenciji kriminaliteta nema za cilj samo sprečavanje vršenja krivičnih dela, nego i smanjenje straha od kriminaliteta. Strah od kriminaliteta kod građana, može imati za posledicu

povlačenje iz društvenog života i veći stepen nepoverenja u policiju i druge državne organe i institucije, pa čak i u samu državu.

Dobro osmišljene i primenjene preventivne mere, mogu biti znatno efikasnije u odnosu na represivne mere, koje iako daju rezultata na polju suzbijanja kriminaliteta, ipak dovode do povećanja troškova funkcionisanja pravosudnog sistema, zatim imaju za posledicu povećanje zatvorske populacije. U prilog ovoj tvrdnji govore sledeći primeri. Na primer, preventivne mere kao što su, ostavljanje upaljenog svetla po izlasku iz stana, dodatne brave na vratima, dodatno osvetljenje okoline, osvetljenje dvorišta koje pali senzor osetljiv na pokrete, protiprovalni alarm, pas u dvorištu i sl., imaju za posledicu smanjenje rizika od provalnih krađa iz doma.

Treba imati na umu da se rasprostranjeni kriminalitet, uglavnom, javlja na lokalnom području, kako u ruralnim tako i u urbanim sredinama. Stoga je strategija prevencije unapred uslovljena specifičnostima lokalnog područja. Takođe, neophodno je angažovanje šire društvene zajednice (građana, policije, lokalnih vlasti, službi socijalne zaštite, pravnih i javnih preduzeća, udruženja građana, nevladinih organizacija i dr.), a sve u cilju osiguranja efikasne prevencije rasprostranjenog kriminaliteta.

ZAKLJUČAK

Imovinski delikti u ukupnom kriminalitetu premašuju polovinu svih izvršenih krivičnih dela; osnovni problem efikasnosti policije u suzbijanju kriminaliteta je područje imovinskih delikata; kod nekih imovinskih delikata procenat onih s nepoznatim učiniocem je vrlo visok i prelazi 50% svih izvršenih krivičnih dela (npr. džepne krađe, provalne krađe, krađe bicikla, krađe iz automobila i sa njega, kao i krađe automobila); u izvršenju imovinskih krivičnih dela učestvuje najveći procenat povratnika u kriminološkom smislu; vršenje imovinskih krivičnih dela je osnovni oblik maloletničke delinkvencije, i često počinjak kriminalne karijere profesionalnog delikventa; imovinski delikti su izuzetno promenljiva forma kriminalnog ponašanja i zavise od uslova koji postoje u društvu, što uslovljava i različitost specifičnosti i teškoća prilikom njihovog otkrivanja.

Imovinski kriminalitet obuhvata veoma različite vrste kriminalnog ponašanja sa nizom posebnih formi i specifičnostima u načinu izvršenja, objektima napada, ostavljenim tragovima, i kriminalističkim merama otkrivanja. Upravo iz tih razloga neophodno je poduzete opsežne mere prevencije imovinskih delikata, sa tim što se posebno mora uzeti u obzir krivičnopravna i kriminalistička raznolikost, kao i činjenica da sva ta krivična dela povezuje motiv u inoću za sticanjem imovinske koristi, sklonost ka ponavljanju krivičnih dela, profesionalno vršenje krivičnih dela kao konačna kriminalna orijentacija, specijalizacija i težnja za igrivanjem specifičnih načina izvršenja, te prema tome izraditi adekvatnu preventivnu strategiju, koja će za naredni period pomoći u sprečavanju povećanja broja imovinskih delikata.

Na kraju da bi slika imovinskog kriminaliteta bila jasnija ne treba zanemariti potpuno opravdanu procenu da imovinski kriminalitet u svojoj manifestovanosti, čini samo jednu četvrtinu ukupne mase imovinskih delikata, i da je to "vrh sante leda", jer preostale tri četvrtine nisu vidljive – prijavljene i otkrivene, i čine "tamnu brojku kriminaliteta". Iz ovih razloga i efikasnost otkrivanja uvek bi trebalo deliti sa četiri, te tako će i te činjenice uzeti u obzir u izradi strategije prevencije imovinskog kriminaliteta.

LITERATURA

- Aleksi Živojin i Škulić Milan, Kriminalistika, Beograd 2002.
- Bošković Miloš, Kriminalistika metodika, Beograd 2004.
- Korać Hana, Prevencija kriminaliteta. Beograd, 2010.
- Kovačević Velimir, Metodika istraživanja imovinskih delikata, Novi Sad 2003.
- Krivokapić Vladimir, Prevencija kriminaliteta, Beograd 2002.
- Nikolić Zlatko, Kriminologija sa socijalnom patologijom, Beograd, 2000.
- Simonović Branislav, Kriminalistika, Kragujevac 2004.
- Vuković Svetislav, Komentar osnovnog krivičnog zakona i krivičnog zakona Republike Srbije, Beograd 2003.
- Špadijer-Džinić Jelena, Socijalna patologija, Beograd, 1988.

SANJA LAZAREVI RADAK

Balkanološki institut SANU, Beograd, Srbija

sanjalazarevic7@gmail.com

UDK: 316.722(497)"18"

821.111.09-992:316.722"18"

821.111(73).09-992:316.722"18"

KONSTRUKTI OSMANSKO I SLOVENSKO U BRITANSKIM I AMERI KIM PUTOPISIMA KOLONIJALNOG PERIODA

CONSTRUCTS OTTOMAN AND SLOVENE IN BRITISH AND AMERICAN COLONIAL PERIOD TRAVELOGUES

Apstrakt - Pridevi „osmansko“/“tursko i „slovensko“ imaju široku i nekriti ku primenu u govoru. Njihova analiza pokazuje da je re o konstruktima: iznutra – u zemljama koje ozna avamo kao „balkanske“ i onima koje smestamo na Okcident, oni imaju složena i dinami na zna enja. Njihova upotreba od devetnaestog veka do danas otkriva promenljivost i slojevitost sadržaja. Ovim radom se ukazuje na susretanje, preplitanje i ukrštanje ovih zna enja putem analize kolonijalnog diskursa.

Ključne reči – osmansko, tursko, slovensko, diskurs, Velika igra, kolonijalizam.

Abstract - Adjectives "Ottoman" / "Turkish and" Slovene" have broad and uncritical application in language. Analysis reveal that they are mere constructs: inside - in the countries we refer to as the "Balkan" and in the Occident, they have a complex and dynamic meaning. Their use of the nineteenth century to the present days, reveals variability and stratification of the content. The aim of this paper is to point the encounter, intertwining and crossing these meanings through the analysis of the colonial discourse.

Key words – Ottoman, Turkish, Slovene, discourse, Great game, colonialism.

IMPERIJALNI INTERESI I MAPIRANJE SVETA

U devetnaestom veku je nastala jedna od poslednjih verzija mape sveta. Mape su bile ispunjene crtežima ljudi, životinja i prirodnih resursa, a kada je ovaj trend sveden na komercijalnu proizvodnju slikovnica, panorama i bedekera, uporedo su oslikavane oku nevidljivim simbolima mo i.¹ Diskursi se talože, postaju i stvarnost fizi ke geografije i stvarnost ljudi koji te geografije naseljavaju. (Sharp, 2009:20) U Veliku Britaniju – centar koji je otkrivao svet, pristizali su izveštaji, upotpunjeni prate im materijalom - mapama, fotografijama, materijalnim svedo anstvima civilizacijskog „uspona“ ili pak njegovog „pada“. Donosile su ih diplomate, misionari, geografi, ratni izvešta i i retki putnici-avanturisti. Ovako je jedan deo Evrope „otkrio“ takozvanu Tursku u Evropi, naseljenu brojnim narodima, mahom hriš anske i islamske veroispovesti. Zna enja koja su tada uspostavljena i diskursi koji su ovladali tekstom o ovom delu sveta, cikli no se javljaju od stvaranja prvih samostalnih balkanskih država do danas. U devetnaestom veku kada su uspostavljena prva trajnija zna enja, interesi kolonijalnog kapitala zahtevali su intervenciju u tom stvarnom i geo-simboli kom prostoru. (Lazarevi -Radak, 2013:42-43) Ova intervencija ima širi politi ki kontekst i ostaje u vezi sa prirodom kolonijalizma. Smeštena na putu koji je vodio do britanskih poseda u Aziji, Turska je od sredine do kraja devetnaestog veka gubila nekadašnju politi ku i ekonomsku mo . Politi ka nekonzistentnost i ambivalencija u odnosu na narode koji naseljavaju Balkan dovodi do otvorene podele u britanskoj javnosti iz ega nastaje takozvano Isto no pitanje. Britanija se deli na „konzervativce“ i „liberale“ - one koji e zastupati britanske interese na Balkanu zalažu i se za o uvanje Osmanskog carstva i druge, koji e podsticati oslobo enje „slovenskih naroda“. Opozicija „osmansko“/“slovensko“ se, u ovim izveštajima, najpre udvaja, a potom gubi usled slojevitosti percepcije autora. Uprkos zvani no prihva enim tezama o islamofobiji, o turkofobiji i isticanju važnosti oslobo enja hriš anskih naroda od osmanskog gospodara, slika Turaka koliko i slika „hriš anskih“ naroda, koje putnici naj eš e nazivaju Slovenima, ostaje ambivalentna. Ovi konstrukti i predstave se neretko preplu, postaju i tkivo istog teksta i otkrivaju da su „slovensko“ i

¹ Ovo ne zna i da veliki ratovi koji su usledili u dvadesetom veku nisu uslovlili, ili pak bili povod za ispisivanje nove karte, menjanje granica i prekrajanje sveta, ve da je mapa sveta sa svim prate im zna enjima koji uklju uju stereotipe i definišu odnos centra i periferije nastala u doba kolonijalnog uspona.

„osmansko“ sa injenj od slika koje imaju sli nu semantiku. U tom smislu se široko rasprostanjeno mišljenje o epistemološkoj zasnovanosti polarizacije na „slovensko“ i „osmansko“ može dovesti u pitanje, ili tumačiti kao eventualna interna težnja za uvrštavanjem identiteta.

Kada je reč o Slovenima, britanski i američki izveštaji iz devetnaestog veka (1830-1900) svedoče o tri struje mišljenja: 1. Poreklo balkanskih naroda hrišćanske veroispovesti se gubi u maglama „drevne“ istorije. Stoga što su više vekova proveli pod osmanskom vlašću, njihovi običaji i njihov karakter su „orijentalni“; 2. Sloveni, kako indoevropski koren njihovog imena svedoči, su narod ropskog mentaliteta kojim vladaju superiorni Turci; 3. balkanski narodi su autentični/autohtoni u odnosu na veliku grupu Slovena kojoj pripadaju Rusi. Kao opozicija ovom konstruisanju identiteta, prepoznaju se Turci opisani u jednako stereotipnim terminima: 1. slavni, nekada moćni svirepi, disciplinovani narod vredan divljenja; 2. pripadnici nekada moćne imperije koja u kulturnom smislu zaostaje za Okcidentom i svoju zaostalost širi na područja kojima gospodari.

ORIJENTALIZOVANI SLOVENI

Po Edvardu Saidu, „orijentalizam je stil mišljenja, zasnovan na ontološkoj i epistemološkoj distinkciji koja se povlači između 'Orijenta i (najčešće) Okcidenta. (Said, 2008:11)“ Pesnici, romansijeri, filozofi, imperijalni administratori i politički teoretičari su prihvativši osnovnu razliku između Istoka i Zapada, konstruisali skup značenja koji kroz javni diskurs u obliku akademskih formulacija, stereotipa, mentalnih predrasuda; kroz estetske forme ili u kolokvijalnom govoru, prepoznajemo kao Orijent. (Said, 2008: 11-12) Kao skup ideja i korpus znanja, Orijent je oslonjen na generalizacije i opšta mesta – orijentalni despotizam, mentalitet, orijentalni sjaj, surovost, nehigijena, zaostalost ili pad sa određene „civilizacijske lestvice“. Orientalizacija takozvane Istočne Evrope podrazumeva geo-simboličko usitnjavanje i funkcionisanje po principu sličnom orijentalizaciji. Naime, Leri Vulf smatra da je Istok Evrope zamišljen, konstruisan usled nesvesne potrebe za gospodarenjem, dominacijom, predstavom o vlastitoj civilizacijskoj superiornosti, koliko usled manifestne težnje za eksploatacijom. Tvorci ovog stila mišljenja su prosvetitelji – Volter, Ruso, Didro. Njihovi prvi kontakti sa „Istokom Evrope“ donose izveštaje o ljudima ropskog mentaliteta,

uo lljivo zaostalima za Zapadnom Evropom. (Wolf, 1994:XII) Po Vulfu je prosvetiteljstvo odgovorno za binarnu podelu Evrope jer slede i ovu misaonu nit, evropsko pitanje ostaje smešteno u okvire Zapadne Evrope, dok se države koje je ine, vezuju se za intelektualno nasle e „o eva prosvetiteljstva.“ (Todorov, 2010:270) Orientalizacija Isto ne Evrope deli neke postupke stereotipizacije karakteristi ne za „klasi ni Orijent.“ U skladu sa njom, narodi koji naseljavaju ovaj deo Evrope još uvek su „zaostali“, „ne poznaju blagodeti civilizacije“, a uz ova opšta mesta neretko se manipuliše njihovim nepoznavanjem osnova higijene i nepismenoš u. Brojna zapažanja o inferiornosti Slovena, nisu tek proizvod devetnaestog veka koji na vrhuncu kolonijalnog uspona poti u od prosvetitelja – „izumitelja“- Isto ne Evrope jer se i u vekovima koji prethode ovom intelektualnom kontekstu, nepoznati delovi kontinenta prepoznaju kao unutrašnji Orijent ili unutrašnja opozicija Okcidentu. Stoga se smeštaju izvan granica evropskog kontinenta izazivaju i asocijacije na „divlje narode“ koji ne poznaju „civilizovani“ na in života. (Wolf, 1994)

Kako prime uje Milica Baki -Hejden, retorika balkanizma nije izdvojena od orijentalisti ke retorike i fenomenologije, ve se sa njom prožima i preklapa. (Baki -Hejden, 2006: 20) Orientalizacija naroda Balkana, koje putnici iz ovog perioda nazivaju – „malim hriš anskim narodima“, ili „hriš anima na Istoku Evrope“, najpre prolazi kroz tro lani filter sterotipizacije. Na vrhu ove piramide nalazi se Orijent – nekada mo ni, bogati, slavni geo-simboli ki i fizi ki deo sveta koji je u istorijskoj deklinaciji izgubio nekadašnjih sjaj i bogatstvo. Dekadencija je klju na re kojom se u britanskim putopisima opisuje Orijent. U sredini ove piramide nalaze se Sloveni – narod koji naseljava Istok Zapada, ili deo Evrope u koji je Orijent ušao, proširivši njime svoje vrednosti. Na dnu piramide prepoznaju se narodi Balkana – možda Sloveni, a možda svojevrsni amalgam naroda koji se našao na „raskrsnici civilizacija“. Orientalizaciju Slovena je u ovom periodu teško odvojiti od negativnog opažanja Balkana. Ove slike se me usobno prepli u, podržavaju i oblikuju predstavu o stanovništvu koje je sticajem istorijskih okolnosti i svojevrsnog geografskog usuda postalo „žrtva“ kulture vladara. Stoga je orijentalizacija balkanskih naroda neodvojiva od orijentalizacije Turaka i predstavlja se kao posledica njihove viševjekovne vladavine. Mišljenje o uro enoj inferiornosti naroda ipak nije u osnovi predstave o orijentalizovanim Slovenima. Dve putnice iz devetnaestog

veka, gospođe Irbi i Mekenzi koje su sedamdesetih godina, putovale Turskom u Evropi isti u da geografska pozicija balkanskih naroda igra presudnu ulogu u njihovom političkom životu:

„Izolacija ovih nesretnika dosta duguje geografskoj poziciji koja doprinosi lošoj sreći i Slovena u Turskoj. Narodita nesrećna ovih osvojenih naroda leži u karakteru njihovih osvajača – grubom varvarstvu muhamedanskog Turčina koji svoje potonjene pretvara u varvare.“ (Mackenzie i Irby, 1869: XVIII)

„Grubo varvarstvo“ je u devetnaestom veku jedna od najčešćih predstava o Drugome. S obzirom da se koncept divljaštva upotrebljava u govoru o narodima Afrike, Azija ili Azija u Evropi mora biti obeležena varvarstvom. Drugi je „varvarin“ da bi „ja“/„mi“ moglo da bude „civilizovano“, a onaj ko poseduje kvalitet „civilizovanosti“ nalazi se u poziciji sa koje može prepoznati ljudskost drugih. No, samo onaj ko je već „civilizovan“ može izbesci i moć „varvarizacije.“ S obzirom da narodi koji naseljavaju ovaj deo Evrope, po pretpostavci putnika, nikada nisu bili civilizovani, lako su mogli potpasti pod uticaj kulture necivilizovanog gospodara. U osnovi, ovo je balkanistička predstava Balkana koja poluostrvo smešta na raskršće civilizacija i manipuliše njegovim značenjima kako bi ga predstavilo kao žrtvu tuđeg necivilizovanosti. (Todorova, 1999: 34) U unutrašnjem diskursu, pojedinačni balkanski narodi polaze od pretpostavke da je njihovom „civilizacijskom padu“ prethodio „civilizacijski vrhunac“ prekinut „svirepim varvarskim“ osvajanjem. U tekstu Mekenzi i Irbi, u omljvo je uspostavljanje veze između „muhamedanstva“ i „varvarstva“. Islam je u Evropi uvek smatran nekim što pripada Istoku, a njegova sudbina unutar strukture orijentalizma činila ga je jedinstvenom stvari koja se posmatra s naročitim neprijateljstvom i zazorom. (Said, 2003:3). U ovom duhu piše i Arifald Pejton – deklarisan prijatelj Južnih Slovena. No njegova ekskluzija balkanskih gradova je orijentalistička:

U dve važne stvari Beograd je orijentalan kao da je smešten na Tigru ili Baradi– osvetljenju i nepoplovanosti ulica. Nemoguće je da po kišovitom vremenu, posle nekoliko poseta, dođete kući, a pri tome propustite da do kolena upadnete u blato; no uje kretanje nemoguće ukoliko nemate fenjer. (Paton, 1845:54)

Osvojeni narodi su „poprimili osobine osvajača“ omljvo sedamdesetih godina izveštavaju gospođe Irbi i Mekenzi. Pejton, etrdesetih godina, uviđa da je uticaj orijentalnog Drugoga uzeo maha i postao

deo naša mišljenja, učitavaju i se u materijalnu kulturu. „Orientalni prizor“, Pejton ne zatiče samo naša beogradskim ulicama, već i unutar hotela u kojima odseda.

Krevet je bio namešten na podu a *la turque* što je bilo tvrdo; ipak posteljina je bila snežno bela, pa sam se smatrao pravim sretnikom. Moram priznati da me je iznenadila jer sam prethodno zaključio da je išćenje navika koja je strana slovenskoj populaciji. (Paton, 1845:85)

Kao što svedoči ovaj citat, zapuštenost i odsustvo istog, za Pejtona, nije deo naša života koji se uči od osmanskog gospodara. Samim Slovenima su strani postupci održavanja higijene. Ovom osobinom se dalje tumači i tursko osvajanje jednog dela Evrope. Naime, između Slovena i njihovih osvajača postoji neka vrsta primarne kulturne veze prepoznate u varvarstvu. Ona dopušta da Orijent naseli geografsko telo Okcidenta.

ROBOVI I PODANI I MENTALITET

Devetnaesti vek je doba kada se traga za poreklom naroda i vezama među njima. Oslanjaju i se na lingvistiku i poreklo imena, engleski i američki pisci i izveštaji, naglašavaju vezu između imenice „Sloven“ i imenice „slav“/„slave“, te je prevode kao „sluga“. Iako ne bez dubljeg značenja, ovaj korenci omogućuje dalju inferiorizaciju Drugih sa kojima putnici dolaze u kontakt. Charles Elitot Boile, četrdesetih godina devetnaestog veka, piše:

„Treba napomenuti da su Sclavonia i Servia nazivi dve susedne zemlje. Nemoguće je ne uočiti sličnost sa rečju slave i servant koje se prepoznaju u većini evropskih jezika. Reč esclave se javlja u francuskom jeziku u osmom veku kada su velikaši zarobili veliki broj stanovnika Sklavonije – Slavonaca. Dalje primećujemo reči sclave, slave, schiavo, schiave i njihove derivate u nemačkom, engleskom i italijanskom. Slična veza, mada je teško uspostaviti vrstu, prepoznaje se između reči Servia i reči servus, serf, servant i slično.“(Boileau, 1839:49)

Iznutra, među narodima koji sebe smatraju Slovenima, ova predstava se izbegava, najčešće pozivanjem na panslavističke ideje. Neizbežne asocijacije na negativne prosvetiteljske kometenare upućene naša i slovenskih kultura, ali i neprijateljsko odnošenje nekih od najvećih intelektualaca

devetnaestog veka, podstigli u revolt iz čega nastaje i Panslavenski kongres 1867. (Kiznija, 1996:24) Dakle, premda su putnici skloni „varvarizaciji“ Turaka, čini se da Sloveni ulivaju najmanje poverenja:

Mora se primetiti, ne baš na sastav velikih mislilaca, da je grčko hrišćanstvo u brojnim aspektima inferiornije muhamedanstvu; i da bi se oni koji znaju oba naroda, radije oslonili na reč koju daje Turčin, no na onu koju daje Srbin (Kiznija, 1996: 24). Servi i Slavi su ljudi čija se imena identifikuju sa služenjem i ropstvom u svakom evropskom jeziku. (Boileau, 1839: 53)

Liberalno zalaganje za oslobođenje balkanskih naroda, prepoznaje se kao puki politički potez kojim treba ukloniti Osmansko carstvo. Navodne simpatije liberalnih Britanaca prema Južnim slovenima, zapravo otkrivaju još jedno ogledanje „civilizacije“ u „necivilizaciji“.

Na itavom prostoru nekadašnjeg Vizantijskog carstva, Bugari su najmanje borbeni, bez energije, submisivni u odnosu na Turke poput ovce u odnosu na psa. Njihov život se svodi na poljoprivredu jer nemaju ni vojničkog duha ni smisla za trgovinu poput Grka. Oni su samo kmetovi. Formalni su posvećenici grčke crkve i njene propovedi, i zato su užasno inferiorni u odnosu na prosečnog muslimana koji poznaje tek jednostavne koncepte ove vitalne religije. Bugari nemaju tihu snagu inteligencije i volje koja se manifestuje u širokoj politici koja dominaciji ili visokoj materijalnoj civilizaciji. (Forester, 1857: 103)

Označeni kao inferiorni ne samo u odnosu na Okcident, već i u odnosu na osmanske vladare, balkanski narodi se nalaze pred izborom između dve ideologije. Jedna se dovodi u vezu sa velikim vizantijskim carstvom, a druga sa panslavističkim konceptom. Spajanjem helenističke kulture i hrišćanske religije sa rimskom državnom formom nastaje Vizantijsko carstvo. (Knežević, 2005:52) Ova teritorija je imala istorijski nestalne granice, a njena percepcija spolja, ostala je svedena na mračno, nerazumljivo i dekadentno. Pokušaji balkanskih naroda da svoj periferni položaj kompenzuju narativom o slavnom carstvu i „civilizaciji pre civilizacije“, na Okcidentu se, konačno, avaju se potcenjivanjem vizantijskog nasleđa. Vizantija je nešto što je „otpalo“ od Rima; ona je to mračno mesto na kojem su se mogla dotaknuti i dva suprotstavljena sveta i tako ukinuti binarne podele. Panslavizam, na drugoj strani, pozivanjem na stvaralačku i revolucionarnu energiju, nosi

elemente mesijanizma, esencijalizuju i nude i verziju jedinstvene kulturne baštine potekle iz jednako imaginarne zajedni ke tradicije slovenskih naroda.

AUTENTI NI BALKANSKI NARODI ILI SLOVENI?

U devetnaestom veku i docnije, Osmansko carstvo nije bilo jedini zapadnoevropski drugi. Rusija je za Okcident neretko bila sinonim „slovenstva“, a verovalo se da ona ne pripada Aziji, ali da geografski nije sasvim Evropa. Ona je „prelazna zemlja“, sredina izme u dva sveta. (Kantor, 2011: 17)

„Rusi su orijentalci Evrope“(Paton, 1845:51) napisao je Endrju Ar ibald Pejton 1845. godine. Upravo ova pretpostavka postaje povod za polemiku koja e otpo eti pitanjem „kojoj grupi naroda pripadaju stanovnici Balkana“. Anonimni politiki analiti ar iz Londona, smatra da borba za prevlast nad „slovenskim narodima na Balkanu“ traje vekovima i da bi se njihova kultura bi se morala prihvatiti kao evropska. „Rusija je oduvek nastojala da oslabi i apsorbujе slovenske narode na Balkanskom poluostrvu,“ (Anonymus, 1884:3) napisao e osamdesetih godina devetnaestog veka. Uprkos kolebanjima autora prilikom utvr ivanja njihovog identiteta, Slejd prepoznaje „istotnja ke elemente“ njihovog karaktera i mogu nost da se zbog svoje „istosti“ okrenu Rusiji. Razli itost u odnosu na ruski element, ini ih posebnima i naro ito prilago enima za život na granici me u civilizacijama.

Srbi ispovedaju rusko-gr ku religiju; njihova liturgija je pisana na drevnom sklavonskom dijalektu kao i ona u ruskim crkvama. Srbija se lako može okrenuti Rusiji. Srpski velikodostojni su uglavnom obrazovani u Rusiji, a viša klasa ima naviku da šalje decu u Rusiju na školovanje. (Slade, 1840:37)

Konzervativna predstavljanja Rusije, naglašavala su da bi se upravo ona mogla koristiti kao ogledalo Evrope. Ogledalo u kojem Evropa vidi svoje radikalno drugo, prikazuje varvarina, ili moralno posrnutog feudalca. Brojni engleski, danski i francuski putnici i pisci izveštavaju da se u Ruskom carstvu može na i ovek koji živi „sirovim“ i „neukro enim životom“, dok na drugim mestima žive ljudi u polu-kulturi. No, sre u se i oni koji se mogu ubrojati u „kulturne“ i „visoko-obrazovane“ što

Rusiju ini udnom mešavinom varvarstva i civilizovanosti. (Nojman, 2011: 172-173) Kada je re o Balkanu, iza narativa o varvarstvu, nepostojanju srednje klase, nedovoljnoj civilizovanosti, podani kom mentalitetu i nepoznavanju blagodeti zapadnog na ina života, prepoznaju se odjeci „Velike igre“ – borbe za prevlast na Istoku, koja se vodila izme u Rusije i Velike Britanije. Upravo je prohodnost Balkana obezbe ivala pristup posedima na Istoku. Politi ka propaganda bila je jedno od sredstava koje su obe strane upotrebljavale u diskreditaciji one druge:

Ulice Beograda su pune seljaka nabodenih na kolac, a psi jedu tela još uvek živih ljudi. Koga treba okriviti za ove zlo ine? Turke – glupe izvršioce koji plaše pobunjene vazale Srbe ili Rusiju koja biranim re ima i prikazuju i se kao prijatelj pot injava druge delima tame? (Anonymus, 1884:5)...Možda smo svedoci kraja – apsorpcije male Srbije u veliku Rusiju. Ova farsa odista može biti okon ana kada medved, umoran od svoje uloge uvara ubije jagnje (Anonymus, 1884:4-5).

Nesumnjivo izražavaju i liberalni stav prema balkanskim narodima, ovaj analiti ar koristi snažne metarofe, kako bi ispred velike politi ke igre postavio empatiju prema malim narodima Balkana. Ovome je najviše doprineo Gledstonov pamflet iz 1876. godine u kojem izveštava o turskim zlo inima u Bugarskoj. Radikalniji liberali iza užasa koje sprovodi „nemo na Turska“, prepoznaju rusku politiku iji izvršilac postaje nekadašnja imperija, a potom carstvo na umoru-Bolesnik sa Bosfora. Zaštita južnoslovenskih naroda popularna me u intelektualcima i nekonformistima, ostaje zalaganje za o uvanje britanskih kolonijalnih poseda koje se smešta u pozadinu paternalisti kog tona. Naime, balkanski narodi su mladi i nesposobni da sami vode ra una o sebi. Stoga lako mogu postati žrtva nepodesnih vladara kakvo je nekada bilo Osmansko carstvo. Sada to može postati Rusija. Ona se s lako om približava balkanskim narodima zbog ve postoje ih kulturnih uticaja. Kulturni uticaji se svode na ispovedanje „misti ne“, „mra ne“ religije prelaznog ili pak „izvitoperenog“ hriš anstva. Vilijam Denton tom stanju pristupa u nau nom maniru, nazivaju i ga religijskim eklekticismom. Denton smatra da je „religija koja se predaje u školi zasnovana na knjigama i obredu Isto ne crkve, pune prepoznatljivog simbolizma. On je glavno sredstvo za oblikovanje isto nja kog uma. (Denton, 1862:91) Dakle, po Dentonu religija kreira umove, a oni kulture. Ukoliko je religija isto nja ka, njeni vernici postaju isto njaci. (Lazarevi -Radak, 2011:242)

S promenom u predstavljanju singularizovanog Osmanskog carstva - Turina od „azijskog varvarina“ do „evropskog bolesnika“ išlo je i smanjenje značaja ovog drugog za evropsko sopstvo. Pozivanje na Istočno pitanje ukazuje da je Turska bila Istok, ali da su, kako to formuliše Iver Nojman, „postojali i drugi istoci.“ (Nojman, 2011:80) Osmanski Turci se homogenizuju kao Drugi, a taj trend jača tokom povratka Osmanskog carstva i nastanka turske republike.

TURCI I NEKADAŠNJI SJAJ

Osmansko osvajanje Konstantinopolja je označilo kraj jednog i početak drugog carstva. Vesti o padu Carigrada pronele su se kroz hrišćanske zemlje Evrope, proizvode i hibridnu predstavu o „veličanstvenom“, „odvažnom“ i „slavoljubivom“ Turinu, ambicioznijem od Aleksandra i Cezara, ali i o „svirepom“, „pretećem“, „opasnom“ carstvu koje može da ugrozi hrišćanski svet. Odista, pod pritiskom osmanske navale hrišćanstvo se pocepalo, ali je ovo doprinelo nastanku političkog značaja izrazu Evropa. (Jezernik, 2010: 13) Iako je Pariskim mirovnim ugovorom iz 1856. godine, Osmanskom carstvu priznat status sastavnog dela evropske ravnoteže snaga, garantovane su mu nezavisnost i integritet, „Turin“ je doživljavao kao kulturna pretnja. Iz „nevernika“, transformisan je u „varvarina“. Njegova pojava se od srednjeg veka, interpretirala kao božja kazna za evropske grehe i verski raskol, a u devetnaestom i početkom dvadesetog veka, predstava o „Turinu“ kao razuzdanom neprijatelju proizveli su mitološku figuru neprijatelja hrišćanstva. (Jezernik, 2010:25) Delovi Evrope koji su se našli pod vladavinom Turske, smatrali su se zaprljanima, zaraženima „neverničkom“ kulturom. Tako je bilo sa Habzburškim carstvom koje se nalazilo u cikličnoj borbi za posede sa Osmanskim carstvom. No, predstava Turina, ostaje ambivalentna. Najpre, divljenje disciplini, snazi, moći, organizovanosti, a potom etiketiranje Osmanskog carstva kao „neverničkog“, „otpadničkog“, doprineli su udvajanju slike čiji su se delovi smenjivali u skladu sa politikom evropskih zemalja. Kada je trebalo oduzeti posede na Istoku, Turska je mogla biti saveznik u borbi protiv Rusije, a kada je trebalo pregovarati, ona je uprkos „neverništvu“ i „otpadničtvu“, mogla biti „uglačeni diplomata“. Aleksander Kinglejk, engleski pravnik, pisac i avanturista, se poigrava stereotipima o svireposti, ponosu, hrabrosti i lepoti u konstruisanju Osmanskog carstva i njenog

predstavnik „Turina“: „Turci ponosne stare škole nisu zaboravili, vatrene, nehajne i nekada pobeonosne Osmanlije.“ (Kinglake, 1849:3) Kostim svedo i da nisu zaboravili nekadašnju slavu:

Oni nose staru tursku nošnju; prskuke i široke pantalone, teške, brojne marame vezuju oko pojasa oblikuju i dostojanstvenu pojavu. Marama prekriva čitav arsenal oružja; tu su dugi pištolji, jatagani različitih oblika i veličina, a ovo oružje je mahom posrebrano i umetnički izrađeno (Kinglake, 1849:4). Dugi brkovi i beli turbani spuštenu do prodornih oči sijaju ponosom i ohološću. Video sam to među živim Osmanlijama; onima koji se sećaju starih vremena i veruju da je bilo lakše se i nam glave nego biti naš sluga. (Kinglake, 1849:40)

Religija se zadržala kao najvažniji faktor u predstavljanju evropskog Drugog. Uprkos statusu drugosti, „Turin“, sredinom devetnaestog veka ostaje superioran u odnosu na „male balkanske narode“. Uostalom, ovi narodi su deo Evrope, ali nisu imali dovoljno snage da se suprotstave snazi osmanske poplave. Tako slabi primili su elemente kulture Drugoga i postali svojevrsna orijentalna mešavina:

Turska je puna političke i vojne vitalnosti. Svaki Turin odrasta sa čvrstim uverenjem da je njegova sudbina savladavanje umetnosti rata i političke superiornosti. U moralnim kvalitetima poput iskrenosti, snage volje i velikodušnosti, nema naroda koji bi se sa njim mogao porediti. Smatram da turski pesimista koliko i turski optimista jednako greše. Turci mongolske krvi koja uglavnom teče njihovim venama ne će nikad postati uvaženi geometri, fizičari, geolozi, prirodni filozofi i umetnici, ne će se probijati kroz fluidnu materiju dubokih istina univerzuma niti kroz forme boje i harmoničnih elementa od kojih je sazdana lepota. No, nema ni čega što Turke može sprečiti da budu civilizovani i nezavisni. (Paton, 1855:40)

Za razliku od Evrope koja se smatra sinonimom civilizacije – svega uzvišenog i naprednog, Turci nisu sposobni za velika duhovna postignuća. No, konzervativni pogled na njihovu politiku na Balkanu ne prepoznaje političku i administrativnu prepreku njihovom gospodarenju.

Uprkos svom neraspooženju prema evropskoj nauci, obrazovanju i civilizaciji, verujem da bi bilo nerazumno ometati osmansku dominaciju jer nema naroda koji u ovoj zemlji može zauzeti njihovo mesto. Svakako ne Bugari, iako su brojni i prostiru se kroz Makedoniju do Soluna. Oni su deficitarni u snazi i kapacitetu da vode imperiju. Grci su jednako nepodobni da zauzmu mesto Turaka jer su vrlo slabi, naročito kada je reč o brojnou

stanju, izuzev u Tesaliji i Epiru. Bilo bi ih lako pokoriti a njihova vlast bila bi neprihvatljiva za slovensku populaciju koja ini ve inu u Turskoj u Evropi. (Paton, 1855:135)

Jedino, razumno rešenje ostaje produžetak osmanske vladavine na Balkanu koja e biti neka vrsta granice izme u dva sveta. Oko ove granice bi se preplitala i suprotstavljala dva na ina mišljenja: racionalisti ko i pozitivisti ko, misti ko kao komplementarna lica tradicije Evrope. U toj dvozna noj celovitosti, Evropa bi dobila smisaonu težinu. (Rose, 2010:182-193) Me utim podržavanje turske vladavine ostaje samo jedna strana ambivalentnog tela evropske misli u odnosu na Tursku i Balkan. Kako propadanje Turske postaje sve izvesnije, uo lživija je predstava o kulturnoj inferiornosti nekadašnje imperijalne konkurencije.

KULTURNA INFERIORNOST IMPERIJALNE KONKURENCIJE

Druga strana ovog odnosa prema Turcima podse a na XVI vek kada su granice hriš anskih zemalja bile ugrožene i kada je obnovljena predstava o srednjevekovnim Saracenicima. No, ono je imalo kako politi ku tako psihološku funkciju. Prva funkcija omogu avala je britanskim liberalima da dobiju podršku i ubrzaju okon anje osmanske vlasti na Balkanu. Predstave koje su dominirale prethodnim periodom iznova se javljaju u evropskom diskursu u formi antiturskih tirada. Na diplomatskim skupovima i papskim ustoli enjima, govornici su otvoreno izražavali zabrinutost za verska pitanja ili ukrašavali svoje govore zastrašuju im predstavama o neprijatelju kulture. (Nojman, 2011:68) Uprkos povremenoj potrebi da se sa drugim ostvari diplomatska saradnja, pa i „konzervativnom“ divljenju osmanskoj „uzvišenosti“, „disciplini“, „vojni koj veštini“, „Tur in“ nastavlja da igra ulogu dominantnog spoljašnjeg neprijatelja. U spoljašnjeg neprijatelja se smeštaju sve socijalno neosveš ene, potisnute, te neželjene osobine. Sankcionisane osobine su one od ijeg se aktiviranja strepi i koje se moraju uvati pod kontrolom, onako kako se manifestno uvaju granice od upada spoljašnjeg neprijatelja. Nemir koji izaziva drugi krije individualni i kolektivni udeo. U njegovoj slici se mešaju društvena i individualna istorija kao povla enja granice, frustracije i zabrane. Konstrukcija „Tur ina“ se kao konstrukcija svakog drugoga ne razvija iz realnog, ve se na njega postavlja, te predstave o njemu nude fantasti an objekt koji spada i ne spada u Evropu. Mešavina

realnog i zamišljenog daje sliku koja omogućuje procese povlačenja granica. Njegovo konstruisanje se zasniva na logici po kojoj, zarad oduvanja, socijalne i individualne ravnoteže nije uvek potrebno imati „realnog“ stranca. Stoga, kako smatra Bilefeld, „nije uvek potrebno imati strance da bi se 'napravili stranci', niti da bi postojao strah od njih. 'Opasnih stranaca' je mnogo i oni su moćni, makar bili malobrojni i slabi.“(Bilefeld, 1998:161) Ova strepnja, ili potreba za strepnjom od stranca je izgradila čitav mehanizam odbrane od turskog drugog. Sve do danas, izveštavanje o islamu i nezapadnim društvima kanonizuje određene pojmove, tekstove i autoritete. Ideja da je islam srednjovekovna religija, da je opasan, neprijateljski nastrojen, našlo je mesto u kulturi i politici. O tome se mogu citirati autoriteti i izvlačiti zaključci. Uostalom, na taj način i ova ideja, u javnom diskursu, postaje *a priori* tvrdnja koju mora uzeti u obzir svako ko želi da govori o islamu. (Said, 2003:118)

No, šta kada granice popuste, ili šta kada se spoljašnji neprijatelj nađe na zamišljenoj granici civilizacija? Krajem devetnaestog veka, osmanska vladavina na Balkanu se okončava i na taj način i ovo, nekada veliko carstvo, gubi poslednje delove svoje teritorije. Bliži se radikalna promena njenog društvenog uređenja i pedesetak godina kasnije sekularizacija, praćena modernizacijom, te prihvatanje evropskih vrednosti. Iznutra i spolja, uspostavlja se prećutni konsenzus o prednosti modernosti. No, sve dok se ovaj proces nije okončao, strahovi od njene moći i ciklično su se javljali sa svakim novim izveštajem o slomu ustanaka ili nekoj od pretnji turskih vladara. U devetnaestom veku, prikupljanje materijala o drugome postaje mentalni čin koji društvo sprovodi da bi smanjilo pritisak izazvan strepnjom od gubitka moći. Još uvek živi hibrid - pretnja Evropi, strašno Osmansko carstvo: „Njene ruke su u Mađarskoj, srce u Austriji, brodovi plove Jadranom i zalivom u Tunisu, Levantom i Sredozemlju.“(Menzies, 1880:185)

U Turskoj su nastajale hibridne mešavine – narodi koji su na evropskom tlu mogli proširiti istu njenu vrednost i koji su ispovedali iskrivljenje, jednako hibridne oblike hrišćanstva. U jednakoj meri, geografije izmešanosti, kakva je bila turska, proizvodile su kulturna preplitanja i susretanja, dozvoljavale do tada nezamisliva mešanja i preplitanja suprotstavljenih svetova.

Turci su deo druge rase koja je u civilizacijskom smislu, o igledno inferiorna jer gubi bitku. Istorijski osvrt pokazuje da Turci ne samo da su bili nesposobni u prošlosti, već su inferiorna rasa koja ne ume da vlada zemljama na kojima žive i na koji to čine arijevske narodi Evrope i Amerike. (Shem, 1887:6)

Engleski istoričar devetnaestog veka i izveštica iz Evropske Turske, Šem, ukazuje na fizičke i moralne uslove u kojoj živi ovaj, iako inferiorni i dalje opasni Drugi. Premda je jasno da se ga zameniti vladavina Okcidenta, Menzes, tvrdi da se se Evropa uvek se bori ovog „mračnog varvarina iz Centralne Azije.“(Menzies, 1880:1) Pisac i putnik Parnavelerson „Turčina“ prepoznaje u „varvarskoj kući i sirovosti nekultivisane slobode.“ (Tcherson, 1855:VII)

Rasprava o neprijatelju hrišćanstva, koja otpočinje srednjovekovnim osvajanjima, postaje rasprava o varvarinu u periodu opadanja Osmanskog carstva. Zbog ulaska Orijenta u telo Okcidenta, zbog nedozvoljenog i opasnog mešanja, prepoznaje se ambivalentan odnos prema balkanskim narodima. Oni postaju teško razumljivi susret „naučnik“ – „orijentalnih“ osobina, zadržavaju i fragmente legendarnog hrišćanstva kroz asocijacije na „mučenstvo“.

Prvi utisci putnika sa Balkana svode se na civilizacijsko kažnjenje, kulturnu inferiornost, neiskorišćenost zemlje i nizak obrazovni nivo. Oni se pripisuju dugoj vladavini nepodesnog, „orijentalnog“ gospodara. Po Henriju Postu, balkanskim narodima vlada „prljavi musliman.“ (Post, 1830:7) Stoga i oni sami, ma koliko inferiorni i sažaljenja vredni bili, poprimaju osobine svog vladara. Tamo gde Post otkriva minimum kulture, ili pak susret sa ostacima civilizacije, u Grčkoj, na primer, uoči je „gadan i prljav enterijer.“ (Post, 1830: 7). Ne samo materijalna, već i duhovna i socijalna kultura pokazuju jednaku „zaprljanost.“(Post, 1830:25-26)

Ukoliko je „Turčin“ za Evropu bio sas radikalni, sas konstitutivni drugi, Balkan nije tek unutrašnja Drugost Evrope, već svojevrsni uznemirujući i oblik prelaznosti. Balkan je zaprljan sas radikalnom, sas konstitutivnom drugošću. On zadobija posebnost i izdvojenost u odnosu na telo Evrope. Kao specifično egzistencijalno iskorenje, proizvodi kolebanja u javnosti evropskih zemalja i ironijsko odnošenje putnika prema stanovništvu koje tamo živi. Predstave o zaostalosti ili srodnosti sa istom kulturom, doprinele internalizaciji ove predstave među samim balkanskim narodima.

Spolja i iznutra, ove predstave stvorile geopolitički rasep između istočne i zapadne Evrope i Evrope i Orijenta (Živković, 2012:57).

ZAKLJUČAK

Smatrati Balkan konstruktom, ne znači i poricati njegovu „realnu“ dimenziju. Na slici ananasa, ukazivati na „slovensko“ i „osmansko“ kao konstrukcije, ne znači i dovođiti u pitanje identitete ljudi koji žive na Balkanu ili u Turskoj. Konstrukt je u ovom radu shvaćen kao skup reprezentacija koje se sažimaju kroz i se dvovekovnim tokom i formiraju i jedinstvenu i stabilnu predstavu o ljudima koji naseljavaju jedan deo sveta ili pridavati nepromenljivo značenje skupu fizičkih geografskih. Diskursi o „osmanskoj vladavini“, „osmanskom nasleđu“, „slovenskom karakteru“, „orijentalnom duhu“ naseljavaju mentalne mape i realizuju se kroz govor, postaju i sažeta, pojednostavljena stvarnost. Pojmovi „osmanski“, „slovenski“, polaze od pretpostavke da je postojao jedan politički, administrativni i socijalni sistem. No, uvid u društvena uređenja na Balkanu u proteklih nekoliko vekova svedoči o odsustvu nekakvog centralizovanog carstva ili homogenog sistema kulture. „Osmansko“ i „balkansko“ zapravo su hibridne i umnogome imaginarne tvorevine koje danas služe da označavaju varijetet različitih konfesionalnih, etničkih grupa, raznolikost materijalne i socijalne kulture. (Rot, 200:191) Od nastanka, Osmansko carstvo je bilo mešavina različitih uticaja koja okuplja turski, grčki, arapski i vizantijski element, a oni su, svaki za sebe, u jednakoj meri hibridne tvorevine. Osmansko carstvo je bilo sačinjeno od brojnih socijalnih segmenata, s obzirom na regionalne narodne kulture koje su se opirale osmanskoj vlasti i jednovremeno ostajale pod njenim složenim kulturnim uticajima. Kada je reč o „Slovenima“, treba uzeti u obzir posledice devetnaestovekovne opsesivne potrebe za kategorizacijom, klasifikacijom i sistematizacijom ljudi. Ovo je vreme kada nastaju „grupe naroda“, kada se utvrđuju lingvističke veze, koreni reči i svet deli na srodne i udaljene narode. To je istovremeno i vreme zamišljanja „rase“ koja se javlja kao potreba da se kolonizacija opravda, a potom i kao impuls koji je, za posledicu imao, ogromne ljudske žrtve. Svaka klasifikacija ovog tipa, podrazumeva onog Drugoga u odnosu na koga se jedna grupa određuje i koji, u tom procesu, nužno postaje prijatelj/neprijatelj, sused/stranac. Drugi problem prepoznajemo u dugoj istoriji nastojanja balkanskih naroda da se samo-odrede. Ovaj problem nastaje po okončanju

osmanske vlasti, a postaje izrazitiji posle Balkanskih ratova, kada se me u nekadašnjim susedima koji su naseljavali Tursku u Evropi javlja težnja za uspostavljanjem države, praćena borbom za teritorijalno uvećanje. Nemaju i pisanu istoriju i oslanjaju i se mahom na političke mitove prenošene u obliku usmenih narativa, ovi narodi su internalizovali klasifikacije naroda, prepoznaju i se kao Sloveni, Iliri, Romani a drugima pripisuju i svojstva i fizičke osobine nekadašnjeg osmanskog vladara. Dvadesetak godina posle Balkanskih ratova, ove podele na grupe naroda postaju sve složenije, te se u skladu, sa preovlađujućim naučnim trendovima, traga za „pravim poreklom“ koje bi ujedinilo lingvističke, fizičke i socijalni element. Premda su, tragaju i za „svojim korenima“ ovi narodi prepoznavali različite „rasne“ karakteristike, politički mitovi i usmene istorije su im se mahom poklapale i sažimale u narativ o drevnom carstvu koje je na vrhuncu svog sjaja, usled intervencije varvarskih vojski, izgubilo moć. Tada je došlo do kulturnog pada, te je pod osmanskim zavojevima zavladao gusti kulturni mrak kroz koji su se samo nazirale priče o poreklu i slavnoj istoriji. Nemoguće je, dakle, objediniti nekakav balkanski prostor ili slovenski element, s obzirom na kulturnu raznolikost društava koja naseljavaju ovaj deo sveta. O dinamici značenja „osmansko“ i „slovensko“ svedoče izveštaji putnika i otkrivaju slojevitost semantike koja im se ciklično pripisuje. Ono što „slovensko“ čini konstruktom, nije tek narativ o dugoj istoriji pod kulturno nepodesnim vladarima, već potreba da hrišćanski narodi koji žive na Balkanu budu označeni. Njihovim označavanjem i proizvodnjom diskursa o žrtvi postiže se složeni politički cilj koji je u neposrednoj vezi sa Velikom igrom i otkrivanjem kolonijalnih poseda. Slično je i sa konstruktom „osmansko“ koji je krajem devetnaestog veka zamenjen konstruktom „tursko“, kako bi asociirao na fantomsku figuru „Turčina“, sa jedne strane, i kako bi se sve što čini „osmansko“ moglo esencijalizovati. U tom smislu, putni izveštaji britanskih i američkih diplomata, novinara i ratnih izveštaja svedoče o tri reprezentacije naroda koji žive na Balkanu i najmanje dve predstave Turaka. Ove dve slike se međusobno podržavaju i prepliću kako bi jedna održala i potom uvrstila drugu. No, one tokom dva veka ne ostaju jedinstvene i konzistentne, već pokazuju prilagodljivost političkim okolnostima. Poreklo balkanskih hrišćana gubi se u maglama istorije sve dok se ne uspostavi konstrukt Slovena indoevropskog korena, no slabih sposobnosti koje bi im omoguće pružanje otpora islamskom osvajaču. Njihova specifičnost se jasno prepoznaje u „orijentalnim“ uticajima koji im daju egzotičnost,

ali i čine ne-Evropljanima. Na drugoj strani su, za konzervativnu struju mišljenja, svirepi, ali ponosni Turci koji su nekada pretili da zavladaju čitavim svetom. Oni se lako preobražavaju u varvare, naročito kada se naglasi „inferiornost“ njihove religije u odnosu na hrišćanstvo. Kao što je to slučaj sa svakim konstruktom, elementi koji ga čine moraju biti skladno povezani i harmonično se uklapati jedan u drugi. Dok vladaju svirepi Turci, njihovi podanici su namu čeni Sloveni; kada je potrebno mobilisati osmanske vojne snage za odbranu zapadnih kolonijalnih poseda, Sloveni dobijaju izraz separatista koji prete da ugroze veliko i slavno carstvo na Istoku. Bez dubljeg uvida u istoriju formiranja značenja ovih reči, one se nekritički koriste i danas, čime se, svesno ili nesvesno jedna grupa diskredituje ili favorizuje na račun druge. Kao i drugi konstrukti oni oživljavaju kroz diskurse i mobilišu se u periodima nagoveštaja političkih promena, prilikom problematizacije uspostavljanja političkih, ekonomskih i administrativnih celina, upoređuju se i u stereotipu, privatnom govoru, žargonu ili u dosetkama.

LITERATURA

- Anonymous. 1884. *Servia: Her Aim and Story*, London: Unwin Brothers
- Bakić-Hejden, Milica. 2006. *Varijacije na temu Balkan*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Filip Višnjić
- Bilefeld, Ulrich. 1998. *Stranci: prijatelji ili neprijatelji, XX vek*:Beograd
- Charles Boileau. 1839. *Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey*, Philadelphia: Lea & Blanchard
- Denton, William. 1862. *Servia and the Servians*, London: Bill and Daldy
- Forester, Thomas. 1857. *The Danube and Black Sea*, London: Edward Stanford
- Jezernik, Božidar 2010. „Stereotipizacija Turčina“, u: Božidar Jezernik (ur) *Imaginarni Turčin*, Beograd: XX vek
- Kantor, Vladimir. 2001. *Rusija je evropska zemlja*, Beograd: XX vek
- Kinglake, Alexander, 1849. *Eothen*, New York: George P. Putnam
- Kizniće, Žan. 1996. *Etnologija Evrope*, Beograd: XX vek
- Knežević, Miloš. 2005. *Moć Zapada, Pan evropa: Mali Nemo*

- Lazarevi Radak, Sanja. 2011. Na granicama Orijenta, Pan evo: Mali Nemo
- Lazarevi Radak, Sanja. 2013. Otkrivanje Balkana, Pan evo: Mali Nemo
- Mackenzie, Irby. 1869. Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe, London: Bell and Daldy
- Menzies, Suterland. 1880. Old and New Historical Geographica and Statistical, vol 1. H. London: Allen & Co.
- Nojman, Iver. 2011. Upotrebe Drugog: istok u formiranju evropskog identiteta, Beograd: Službeni glasnik, Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Paton, Andrew Archibald. 1845. Servia: The younges member of the European family, London: Longman, Brown.
- Rose, Fransoa. 2010. Beskona nost i nestalnost, U: Stela Gervas i Fransoa Rose (ur) Mesta Evrope, Beograd:XX vek
- Post, Henry. 1830. A Visit to Greece and Constantinopole in the year 1827-8, New York: Sleght and Robinson.
- Rot, Klaus. 2000. Slike u glavama, Beograd: XX vek
- Said, Edvard, 2003. Krivotvorenje islama, Zagreb: Tridvajedan
- Said, Edvard. 2008. Orijentalizam, Beograd, XX vek
- Sharp, Jo. 2009. Postcolonial Geographies. London: Sage
- Slade Adolphus. 1840. Travels in Germany and Russia, London: Longman, Orme, Brown, Green and Longmans
- Shem, A. J. 1887. War in the East, New York
- Todorov, Cvetan. 2010. Strah od varvara, Beograd: Karpos
- Todorova, Marija. 1999. Imaginarni Balkan, Beograd: XX vek
- Tcherson, Parnavel Omney. 1855. A Trip to Turkey and Travellers Guide to the Turkish Capital, London: Houlson&Stoneman
- Wolf, Larry. 1994. The Map of Civilization in the Mind of the Enlightenment, California: Stanford University Press
- Wilson, Nortesk. 1903. Belgrade: The White City of the Death, Everett & Co. Ltd. London: Everett & Co. Ltd.
- Živkovi , Marko. 2012. Srpski sanovnik, Beograd; XX vek

MUSTAFA FETI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

mustafa.fetic@uninp.edu.rs

UDK: 28-18

37.032:28

ODGOJ INDIVIDUE U SVJETLU KUR'ANSKE ANTROPOLOGIJE

UPBRINGING OF INDIVIDUALS IN LIGHT OF QURA'NIC ANTHROPOLOGY

Apstrakt - Ljudski odgoj je višedimenzionalan i samo ga tako treba posmatrati. Ovaj je bio i ostao zagonetka koja traži odgovore na mnogobrojna pitanja, pa me u njima i na pitanje šta je to odgoj, gdje mu je izvor a gdje uto ište, kome je odgoj primjeren i koja je njegova primarna uloga u formiranju ovjekove li nosti? Kako društvene, odnosno humanisti ke znanosti, a me u njima posebno: pedagogija, psihologija, religija, filozofija i sociologija, gledaju na potrebu pravilnog odgoja i njegovu refleksiju na sve brži tempo razvoja tehnološkog društva koje vrlo esto ne vodi dovoljno ra una o eti kim i moralnim vrijednostima, a koje su duboko utkane kao ovjkove odgojne komponente.

Pitanje ovjeka i njegovog odgoja u Kur'anu je osvijetljeno sa svih strana i tretirano s krajnjom pažnjom i posebnim respektom. Islam defini ra ovjeka u dva, naizgled, njegova odvojena aspekta, iako me usobno nerazdvojiva: prvi kao njegovu zemaljsku egzistenciju, sa svojom vrijednoš u i zna enjem, i drugi onostrani (metafizi ki) život u kojem se kona no osmišljava ovjekov poziv, svrha i smisao postojanja. Kur'anska antropologija polazi od ideje integralnog ovjeka kojeg idealno predstavlja Božiji Poslanik Muhammed a.s. i kao nauka nije stati ka kategorija. Ona ovjeka postavlja u jednom bitnom razvojnom kontekstu, od njegovog empiri kog ostvarenja do kona ne spoznaje Svrhe ili Istine. Tek tada ovjekov život, pa i njegov odgoj nije puko trajanje ili briga za svakodnevno življenje, nego je to unutrašnji zadatak duhovnog i moralnog samosvješ ivanja. Put ljudskog razvoja, njegovo bivanje ovjekom, kre e se linijom osloba anja od materijalnog, tjelesnog i osjetilnog, ka duhovnom i moralnom, odnosno težnji ka apsolutnim vrijednostima. U tome se krije duboki smisao antropološkog plana Kur'ana koji nam bitno odre uje ljudski identitet sti u i svijest o sebi, svrsi, suštini i ishodu života.

Klju ne re i – Odgoj, antropologija, moral, identitet, li nost.

Abstract - Human upbringing is multidimensional and only the such it should be seen. The man was and remains a puzzle that requires answers to many questions, but between them and on question of what is upbringing, where it is a source of

refuge where, where the upbringing is appropriate and what is its primary role in the formation of the human personality? As social or humanistic sciences, including specifically: pedagogy, psychology, religion, philosophy and sociology, they all look upon on the need from proper education and its reflection on ever-increasing pace of technological development of a society that often do not pay enough attention to ethical and moral values, which are deeply embedded as human educational components.

The question of man and his education in the Qur'an is illuminated from all sides and treated with the utmost care and with great respect. Islam defines man in two, seemingly, his separate aspects, although mutually inseparable: the first as his earthly existence, with its value and meaning, and other is beyond this (metaphysical) life in which eventually develops man's call, the purpose and meaning of existence. Qur'anic anthropology is based on the idea of integral human ideal which represents Prophet Muhammad p.b.u.h. and as science is not static category. It puts man in one important context of development, from its empirical realization to the final understanding of the Purpose or the Truth. Only then man's life, and his upbringing is not merely the duration or care for daily life, but it is an internal task of spiritual and moral self-consecration. The path of human development, his becoming human, moves with line of release from the material, physical and sensory, to the spiritual and moral, and the pursuit of absolute values. Therein lies the profound meaning of the anthropological plan of the Qur'an which essentially defines human identity of gaining self-awareness, purpose, essence and outcome of life.

Key words – education, anthropology, morale, identity, personality.

UVOD

Nekada i sama ljudska individua postaje sama sebi nepoznanica, i pored silnog nastojanja da dosegne vrhove znanja i nauke na krilima tehnološkog napredka i civilizacijskog prosperiteta. Svjedoci smo ljudskog poniranja i o itog pada ljudskih i etičkih vrijednosti, a u nedostatku vjere i duhovnosti, baš kao što nastaje mrak i tama usljed prekida napajanja električnom strujom, pa nas parališe u životnim aktivnostima. Uvijek treba stalno i iznova vraćati na kolosijek njegovih stvarnih potreba i težnji za dobrim, ljepšim i apsolutnim. Dakle, uvijek treba definisati onakvim kakvim on jeste i precizirati mu njegovu ulogu i mjesto koje mu pripada. Kur'anska antropologija nam daje suštinske odgovore na neka od ovih pitanja, te nas upućuje na određena načela, principe i propise kojih se uvijek treba pridržavati kako bi živio sretan, uravnotežen i život primjeren ljudskoj individui.

U povijesti ljudskog roda nijedna knjiga nije tako dominantno uticala na profiliranje ljudske misli kao Kur'an. Ova sveta Knjiga je komentarisana, prepisivana, prouavana, u ena napamet, te prevoena na sve svjetske jezike s ciljem da pomogneovjeka u njegovoj specifičnoj i veličanstvenoj misiji. "Prema riječi Muhameda Asada (prije prihvatanja Islama Leopolda Weisa) Kur'an je, više nego bilo koja druga poznata pojedinačna pojava, utjecao na religijsku, društvenu i političku povijest svijeta. Nijedna druga sveta knjiga nije imala direktan uticaj na živote ljudi koji su prvi put čuli njenu poruku, a preko njih i generacija koje su slijedele, na čitav tok civilizacije." ¹

Etimološki značenje arapske riječi "insan" koja u prijevodu znači "čovjek" upućuje, po prvoj varijanti, na biće koje je sklonu druželjubivosti, društvenosti, prisnosti, prijatnosti i solidarnosti, i na drugoj strani označava biće koje često zaboravlja, ili smetne sa uma. To znači da ječovjek podložan utjecaju okoline, dakle, na njega utiču ljudi, sredina, životne okolnosti, kao što i on može uticati na iste. Porijekločovjeka, ili insana,² te njegovog odgoja je suštinsko pitanje svakog pogleda na svijet. Razmatranje ideje kakočovjek treba živjeti, kako izgrađivati svoju ličnost, uvijek nas vraća na pitanje otkuda on dolazi. Ove i solidarne dileme o svrsishodnosti ljudske egzistencije preferiraju potrebu definisanjačovjeka kao ljudskog bića. Složenimo se da je to, naizgled, jednostavan ali i komplikovan zadatak.čovjek, bez obzira iz kojeg ugla i sa kojeg polazišta ga promatrali, predstavlja najsloženiju kategoriju postojanja u pojavnom svijetu. S toga je i prozvan naučnim opisima: "homo sapiens", "homo socialis", "homo culturalis", "homo faber", "homo volens", "homo ludens", "homo religiosus", a shodno svojoj sposobnosti govora, razgovora i pregovora pribavilo mu je i naziv "homo dialogans" – bićedijaloga. Neki autori spravom navode da ječovjek više od onoga što sve nauke zajedno mogu o njemu kazati.³ Definitivno,čovjek je nepoznanica koju treba otkriti, jer čitava područja unutrašnjegčovjekovog života su tajne koje čekaju odgovor.⁴ Da bi valjano razumjeli ulogu odgoja kodčovjeka, te njegovu naučnu dimenziju, potrebno je razložiti ljudsku ličnost na njene dijelove iz kojih je sačinjena: tjelesna i duhovna komponenta.čovjek je svojim tijelom vezan za zemlju,

¹ Dr. Halilović, S., Kur'anska antropologija-čovjek u svijetlu Kur'ana, Islamski pedagoški fakultet u Zenici i El-Kelimeh, Novi Pazar, 2009., str.14.

² Muhammed Fuad 'Abdulbaki, El Mu'džemu-l-mufehres li elfazil Kur'anil-kerim, Daru-l-hadis, Kairo, 1994., str.119-120.

³ Puljić, Ž.,čovjek-biće u dijalogu, predavanje održanom na Sveučilištu u Dubrovniku, januar, 2006.

⁴ Alexis Carrel,čovjek nepoznanica, Zagreb, 1941., str.28.

odnosno materiju, dok je svojim drugim dijelom-dušom vezan za viši duhovni svijet. Cjelovit odgoj vaspitava i tijelo i dušu. Nauka se u principu bavi materijalnim stvarima, posmatra ih i proučava, dok se duševnim ili unutrašnjim svijetom bave religija i filozofija, i one bi trebale biti kompaktibilne, da jednu drugu potvrđuju i pospješuju, a ne nikako da isključuju ili zanemaruju. U tom kontekstu treba i promatrati ljudski odgoj, prije kao sintezu svih humanističkih znanosti, nego samo kao produkt pedagoško-psihološke nauke. Inače, riječ "antropologija" je grčkog porijekla "antropos" što u prijevodu značičovjek ili onaj koji gleda prema gore.⁵ U filozofiji, antropologija predstavlja nauku koja se bavi proučavanjem bitičovjeka, njegove uloge i položaja u svijetu i smisla njegovog postojanja.⁶

OSNOVNA ZNAČENJA KUR'ANSKE ANTROPOLOGIJE

Kur'anski termin začovjeka, koji se pretežno upotrebljava, je "insan" što bukvalno znači"zaboravko" ili onaj koji je sklon zaboravljanju. Prema ovoj etimologijičovjek je ljudsko biće koje je upućeno na druge ljude i koje ne može egzistirati samo. Čovjek podložan uticaju okoline, okruženja i sredinskih faktora, ali istovremeno i on snažno može uticati na njih. U kontekstu boljeg razumijevanja kur'anske antropologije interesantna su razmišljanja poznatog islamskog mislioca 20-tog stoljeća Abbasa el Akkada koji polazi od postavke da ječovjek veoma složeno biće kojeg regulišu tri ključna faktora: tijelo(nefs), duša(ruh) i razum ('akl).⁷ Nefs ili tijelo je komponenta koja je najbliža ovom pojavnom svijetu i obuhvata ljudsku volju i nagon, te koja djeluje svjesno ili nesvjesno, ali koja sluša naredbe uma('akla). Dakle,čovjek se svojim razumom uzdiže iznad svojega tijela(nefsa) i njegovih prohtjeva, dok se svojom dušom(ruh) uzdiže iznad svojega uma('akla). Razum i tijelo su evidentne činjenice oko kojih nema sumnje, i koji se jasno tretiraju kao odgojna polja kojima treba pristupati na putu

⁵ Vidjeti: www.hr.wikipedia.org

⁶ Kljaić, B., Riječnik stranih riječi, Zagreb, 1990., str. 82.

⁷ Abbas Mahmud el Akkad, El insan fil kur'an, Nehdatu Misr, Kairo, 2005., str. 28-31.

usavršavanja ljudske li nosti. Ipak, duša je zagonetna i treba joj pristupati kao dovoljno neistraženom fenomenu u okviru psihologije.

Nakon višegodišnjeg istraživanja i prou avanja ove problematike, istraživa Wilder Penfield došao je do zaklju ka da je postojanje duše injenica koja se ne može zanijekati. On dodaje: "Poslije godina stremljenja da objasnim um na osnovu djelovanja samog mozga, došao sam do zaklju ka da je jednostavnije i daleko logi nije ako ovjek usvoji hipotezu da se naš mozak sastoji od dva osnovna elementa: mozga i uma, jer se ini izvjesnim kako e biti nemogu e objasniti um samo na temelju djelovanja neurona unutar mozga."⁸ Ono što vodi nau nike i stru nu javnost ovom neobi nom zaklju ku jeste injenica da svjesnost nikada ne može biti opisana na temelju samih materijalnih injenica. Ljudski mozak je poput udesnog ra unara u kojem se sakupljaju i obra uju informacije i podaci iz naših pet osjetila a kaja mi pamtimo, prakti no koristimo ili reprodukujemo. Kada bi materijalnu strukturu osobe, njene atome, molekule, dakle cjelokupni materijalni sadržaj zamijenili odgovaraju im esticama cigle iz njene, ku e ništa se doslovno, nebi desilo. Ukratko, ono što ljudska bi a ini ljudima nije materijalne prirode, nego izvan nje. To je ono što se duboko krije u ovjekovoj unutrašnjosti, njegov duhovni eho, iskonska potreba za istotom i dobrotom duše. ovjekova potreba za religioznoš u i duhovnoš u je ono što ga ini razli itim od životinja i drugih živih stvorenja koja nas okružuju. Malinovski, koji slovi za jednog od vode ih antroploga na Zapadu u prošlom stolje u, u svom uvenom djelu "Magija, nauka i religija" isti e: "Ne postoji narod, ma kako bio primitivan, bez religije i magije."⁹ Sli nu konstataciju iznosi i Bergson kada kaže: "Nalazile su se, a i sada se nalaze ljudske skupine bez znanosti, umjetnosti i filozofije, ali se još nikada nije našla ljudska skupina bez vjere."¹⁰

Tako i odgoj, koji je primjeren i jedino potreban ovjeku, bitno se razlikuje od dresure koja primjerena životinjskom svijetu, bez obzira što formalno mogu izgledati sli no. Potreba za ljudskim odgojem i istom duhovnoš u je i u nau nim krugovima dokazana. Naime, istraživanje koje je

⁸ Wilder Penfield, *The Mistery of the Mind: A Critical Study of Consciousness and the human Brain*, New Jersej, Princeton University Press, 1975, str. 123.

⁹ Bronislav Malinovski, *Magija, nauka i religija*, Prosveta, Beograd, 1971. Str.33.

¹⁰ Alija Izetbegovi , *Islam izme u Istoka i Zapada*, Sarajevo, str. 33.

izvršio oxfordski antropolog Justin Berret, a čiji su rezultati objavljeni u britanskom listu The Telegraph 2008. godine, govore da se djeca rađaju sa urođenom potrebom za vjeru. On kaže: "Djeca po rođenju vjeruju u Boga", pa objašnjava da mala djeca imaju predispoziciju da vjeruju u Vrhovno Biće, jer instiktivno pretpostavljaju da sve što je stvoreno na Zemlji služi određenoj svrsi. Djeca vjeruju u Boga i ako ih o tome nisu podučavali roditelji, niti nastavnici u školi, i kada bi ta djeca odrasla sama na nekom napuštenom ostrvu, vjerovali bi u Boga, isti kao Berret. "Normalno i prirodno razvijen um djeteta skloniji je da vjeruje u Božije stvaranje. Nasuprot tome, evolucija je protuprirodna za ljudski um, i veoma je teško u nju vjerovati."¹¹

UTEMELJENA OSPORAVANJA DARVINOVE TEORIJE

Materijalizam kao jedan od pogleda na svijet nije doživio svoj daljnji procvat i otkriveni razvoji. Darvinizam kao njegova naučna teorija, u posljednje vrijeme, biva sve više kritikovan i argumentovan osporavana. Ova teorija po kojoj se život, igrom slučaja, razvio iz nežive materije, biva pobijena onoga momenta kada se ispostavilo da je kosmos stvoren i da nije oduvijek postojao. Nova naučna otkrića kazuju da je struktura živih bića daleko efektivnija i kompleksnija od strukture prisutne u neorganskom svijetu, te da su ona stvorena svrhom Božijim aktom stvaranja, a ne pukom slučajnošću. Darwin se kroz svoje čuveno djelo "Porijeklo vrsta" usprotivio činjenici da su različite vrste svaka ponaosob stvorene od strane Boga. Naravno, kao i mnoge druge njegove postavke na kojima zasniva svoju teoriju, ni ova o stvaranju nije naučno zasnovana. Darwin se nadao da će njegovu teoriju ojačati nova naučna dostignuća, i da će mnogi nesporazumi i nedorečice biti u savremenom dobu riješeni. Desilo se suprotno otkrivenjima. Razvojem i napredkom nauke, Darwinove tvrdnje i pretpostavke su padale jedna za drugom. Razlozi za krah ovih naučnih

¹¹ Sejfudin Dizdarević, Saff-časopis za vjeru, nauku i kulturu, br. 233, decembar, 2008., str. 48.

projekta treba prvenstveno tražiti u injenici da Darwinova teorija ne nudi ni jedan relevantan odgovor na pitanje prvobitnog nastanka života na Zemlji.¹²

Suprotno predvi enim o ekivanjima evolucionista fosilni zapisi su iznijeli sasvim suprotnu sliku. Tvrdnja da je prva elija nastala sasvim slu ajno unutar prirodnih zakona, te da je neorganska materija igrom slu aja proizvela organsku, je prava besmislica. Ova ideja je u koliziji sa osnovnim zakonima biologije. Dakle, dilema šta je sa prvim stvaranjem i kako je nastao život na Planeti, i po etkom XXI stolje a je neriješena! Sve više glasova nau nika, te nau nih institute i akademija koji traže jasne odgovore i rješenja. Poznati geohemi ar sa San Diego Sripss instituta Jeffrey Bada 1998. godine priznaje bespomo nost evolucionizma kada kaže: "Danas kada napuštamo dvadeseto stolje e, još uvijek se susre emo sa najve im neriješenim problemom koji smo imali kada smo ulazili u dvadeseto stolje e: kako je zapo eo život na Zemlji?"¹³ Dakle, ako je nemogu e da je život nastao u slu ajnom ishodu hemijskih reakcija i prirodnih uticaja, onda se mora priznati da je stvoren na jedan nadprirodan na in. Ovo pobijanje Darwinizma je od klju nog zna aja za odgoj i obrazovanje, te pravilno odre enje odgoja i njegovo adekvatno razumijevanje.

ZAKLJU AK

Ako analiti ki itamo kur'anske sadržaje možemo na kraju zaklju iti da je ovjek centralni faktor prema kojem su upu ena kur'anska na ela, smjernice i mudrosti. Osnove kur'anske antropologije možemo sublimirati u nekoliko narednih ta aka:

- ovjek je stvoren i nije nastao slu ajno, evolucijom ili pukim djelovanjem sila prirode. On je rezultat stvaranja Sveznaju eg Boga koji mu je namijenio plemenitu misiju u životu.

¹² Dr. Safvet Halilovi , Kur'anska antropologija – ovjek u svjetlu kur'ana, Islamski pedagoški fakultet u Zenici i El Kelimeh, Novi Pazar, 2009., str. 198

¹³ Jeffrey Bada, Earth-evolucionisti ki asopis, februar, 1998., str. 40

- ovjek je odlikovano i po aš eno bi e izme u svih stvorenja na Zemlji, obdaren je razumom i dato mu je na upravljanje sve što je na Nebesima i na Zemlji kao Božijem namjesniku, da upravlja, koristi ali i da bude odgovorana za svoju podarenu mu ulogu. U tom kontekstu su mu slane Objave i Poslanici Božiji.
- ovjek nije slu ajno i uzaludno stvoren i on nije stvorenje apsurdna, kako tvrde egzistencijalisti. Kur'an naglašava njegovu ovozemaljsku misiju koja se ogleda u injenju i nare ivanju dobra i spre avanju zla. To je potpuna uspostava mira i harmonije, zaustavljanje i prestanak smutnje i nereda na svijetu.
- ovjek je odgovorno bi e koje polaže ra un pred ljudima na ovome svijetu, a pred Bogom na budu em svijetu. Kvalitet njegove ovosvjetske misije zavisit e od svijesti prema kona noj odgovornosti pred Uzvišenim Bogom na budu em svijetu.
- ovjek sa potpunim odgojem i potpunim obrazovanjem postaje "El insanu el kamil" – potpuno ostvareni ovjek, što je bio ideal i filozofije i pedagogije, teologije i drugih hmanisti kih nauka.

Na kraju možemo zaklju iti da kur'anska antropologija preferira ravnotežu kako u samoj ovjekovoj li nosti, izme u duhovnog i materijalnog, duše i tijela, razuma i srca, isto tako umjerenost u sredini, i u njegovom okruženju gdje egzistira kao dominantno bi e kojeme je pod injen cio pojavni svijet.

LITERATURA

- Dr Halilović, S., Kur'anska antropologija – ovjek u svjetlu kur'ana, El Kelimeh, Novi Pazar, 2009.

- Muhammed Fuad 'Abdulbaki, El mu'džemu-l-mufehres li elfazil Kur'ani-l-kerim, Darul Hadis, Kairo, 1994.
- Pulji, Ž., *Govor i dijalog*, Dubrovnik, 2006.
- Alexsis Carrel, *Govor nepoznanica*, Zagreb, 1941.
- Malinovski, B., *Magija, nauka i religija*, Prosveta, Beograd, 1971.
- Izetbegović, A., *Islam između Istoka i Zapada*, Sarajevo, 1988.
- Kamenov, E., *Dejstvo igre*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2006.
- Ivić, I., *Razvoj pojmova konzervacije*, Psihologija, Beograd, 1972.
- Rakić, V., *Vaspitanje igrom i umetnošću*, Prosveta, Beograd, 1946.
- Zaporožje, A.V., *Psihološke karakteristike starijeg predškolskog uzrasta*, Beograd, 1996.
- Millar, S., *The psychology of Play*, Penguin Books – Harmondsworth, 1972.
- A.N. Ulvan, *Odgaj djece u islamu*, Sarajevo, 2008.

- R.W. Maqsood, Vodič za muslimanski brak, Sarajevo, 2005.
- Bešir, E. & R. Bešir. M., Odgoj djece, Bužim, 2007.
- Muhammed. B. Ibrahim el Hamda, Opasne greške u odgoju djece, Sarajevo, 2008.
- Suliman, E. & Nilsen, H., Ideje za inspiraciju i djelovanje, Sarajevo, 2007.

LINA OMRAN

Devry University

linaomran@sbcglobal.net

UDK: 811.111'342.8

811.111'243

ASOVI IZGOVORA: AKCENAT NIJE BAUK

PRONUNCIATION CLASSES: ACCENT IS NOT A CONCERN

Apstrakt - Ovaj članak govori šta treba da se uči i kod odraslog-stranog jezika ili drugog izgovornog jezika na času. Iako su mnogi učenici zabrinuti zbog njihovog akcenta i treba uzeti u obzir njihove potrebe, uglavnom, razumljivost treba da bude u fokusu. Razumljivost je ostvariva dok eliminacija akcenta je teško dostižna za odrasle ako ne i nemoguće. Pored nekih faktora koji doprinose razumljivosti, kao što su intonacije i stres, artikularne postavke, zvukovi i svest, funkcionalno opterećenje se uglavnom odnosi na razumljivost.

Ključne riječi – akcenat, strani jezik, izgovor, čas

Abstract - This article discusses what should be taught in an adult-foreign-language or second-language-pronunciation class. Although many learners are concerned about their accent and their needs should be considered, mainly, intelligibility should be the focus. Intelligibility is achievable while accent elimination is hard to accomplish for adults if not impossible. In addition to some factors that contribute to intelligibility, such as intonation and stress, articulatory settings, sounds, and awareness, functional load is mainly related to intelligibility.

Key words – accent, foreign language, pronunciation, class

INTRODUCTION

Accent has always been a concern for ESL (English as a Second Language) and EFL (English as a Foreign Language) students. They have the desire to be native-like speakers. However, learners and teachers should be realistic of what can be achieved. Losing an accent is almost impossible after

reaching adulthood (Major, 1987). Therefore, having an accent should not be an area of concern. Instead, understanding the delivered message should be the real concern in pronunciation classes. At the end, clear communication is the ultimate purpose of teaching a second or foreign language.

In any English-as-a-foreign or second-language class, teachers should assess their students' needs before starting to work on them to decide what to focus on. Learners' beliefs of what they need should be taken into consideration. Many learners expressed their concern of their inability to produce the target language, and many of them considered their pronunciation, or in other words, their heavy accent, the main reason of their lack of communication. But, learners and teachers should be practical for learners' pronunciation is determined by two factors: intelligibility, and functional load. Improving these areas is more productive.

INTELLIGIBILITY

To deliver a message conveying an accurate meaning is the most important goal of instruction in pronunciation classes. Therefore, instruction should focus only on the aspects that interfere with listeners' understanding, but not with heavy accent or to what degree a learner's accent is close to a native like accent. Intelligibility is the target. Munro & Derwing (1999) define intelligibility as "the extent to which a speaker's intended utterance is actually understood by a listener" (p.289). They state that although heavy accent is correlated with intelligibility, it does not necessarily cause unintelligibility or incomprehensibility (p.305). Intelligibility is an achievable goal while native-like accent is difficult if not impossible to achieve after puberty (Major, 1987). Thus, close approximation that does not affect intelligibility is permitted (Jenkins, 2001).

THE FUNCTIONAL LOAD

The functional load is strongly related to intelligibility, and it affects determining learners' needs. When functional load represents phonemic contrast, it is defined as the number of pairs of words in the lexicon that serve to keep distinct meaning (ex. bet, bit) (Derwing & Munro, 2005, p.390). The weight of certain errors depends on "the functional load of the phonological contrasts that the learner

has incorrectly produced” (391). For example, the substitution of /t/ for / / as in “tat” for “that” is not as important as the substitution of /b/ for /p/ as in “bet” for “pet” (p.391).

Good teachers can affect learners’ pronunciation. They may develop critical evaluation skills so that they gain a sense of what will and will not work for their students. Those who have “strong observation skills and who are phonologically aware may address learner’s needs satisfactorily” (Derwing & Munro, 2005, p.389). Research findings may establish their intuition. Teachers should not only depend on their intuition, but should use research to inform classroom practice. Research can also help teachers set realistic goals for their students. For example, research shows no link between pronunciation instruction and elimination of a foreign accent (Jenkins, 2001); therefore, teachers should not encourage their students to achieve native-like pronunciation.

On the other hand, awareness is an important factor that affects learner’s pronunciation.

Researchers’ results differ as what to focus on. Some researchers focus on segmentals, others on intonation and stress as Levis (1999), Gilbert (1987), Wong (1987), and Celc-Murcia et al. (1996). Also, articulatory settings affect learner’s pronunciation. Then, in general, the major three areas that affect pronunciation, which teachers should take into consideration, are: segmentals (sounds), suprasegmentals (stress and intonation), and articulatory settings (degree of muscularity, tension, and jaw, cheeks and lips position). As Jenkins (2001) gives more freedom to her learners to acquire pronunciation outside the classroom, she still gives great attention to those three areas.

These current theories are reasonable and practical, especially Jenkins’s in which she did not neglect any area and extracted the errors that teachers should not waste their time on because their close approximation does not affect intelligibility (ex. close approximation of / / and /ð). The new perspective of intelligibility opens new range for pronunciation learners because the importance of intelligibility over accent is very realistic and can be achieved. Thus, teachers can help their students by presenting the exercises and speech in a context. The following sources provide exercises conform to those claims and theories:

Gilbert, J. (1984). Clear Speech: Pronunciation and listening comprehension in North

American English (pp. 19-21). New York: Cambridge University Press.

Exercise #1 is from a pronunciation class: *Accent Reduction* by Gilbert (1984) (pp. 19-21). This exercise focuses on segmentals (/b/ vs. /v/). It begins with presenting and discriminating between /v/ and /b/. Then, the exercise shows and demonstrates the posture of the articulatory settings of both sounds. After that, the sounds are introduced for practice in minimal pairs. Then, the exercise moves to a sentence level, ending in a context level. All are suitable for a pronunciation class. However, the exercise is missing communicative practice. Also, the functional load of /v /vs./b/ as initial consonants is only 29%, which, relatively, does not have very big weight compared with other sounds, but these two sounds indiscrimination, still, affects intelligibility.

Prator, C., & Robinett, B., (1957). *Manual of American English pronunciation* (4th Ed.)

New York: Harcourt Brace Jovanovich. (exercise IV, pp23-24)

In Exercise #2, Prator and Robinett introduce an exercise that focuses on syllable stress. The author presents the unstressed vowels. The exercise starts with isolated words, and then moves to sentence level. There is no communicative practice. The exercise conforms to the importance of awareness and teaching suprasegmentals to improve intelligibility. Although it is missing the context level, the word stress can be practiced in isolation.

Celce-Murcia, M. Brinton, D., & Goodwin, J. (1996). *Prominence in intonation and*

discourse (ch. 6). *Teaching pronunciation: A reference for teachers of English to*

speakers of other languages. New York: Cambridge University Press.

Exercise #3 is by Celce-Murcia et al. (1996). It is taken from a group of exercises that address pronunciation teachers (p. 181). The focus of the exercise is prominence. It conforms to the

importance of suprasegmentals in improving learners' intelligibility. It starts with instruction for teachers on how to present prominence to students with focus on the meaning on a sentence level (awareness). Then, listening discrimination in a dialogue exercise, which conforms to the importance of the context level.

REFERENCES

- Celce-Murcia, M. Brinton, D., & Goodwin, J. (1996). Prominence in intonation and discourse (ch. 6). Teaching pronunciation: A reference for teachers of English to speakers of other languages. New York: Cambridge University Press.
- Derwing, T., & Munro, M. (2005). Second language accent and pronunciation teaching: A research-based approach. *TESOL Quarterly*, 39, 379-397.
- Gilbert, J. (1984). Clear Speech: Pronunciation and listening comprehension in North American English (pp. 19-21). New York: Cambridge University Press.
- Gilbert, J. (1987). In J. Morley (Ed.). *Pronunciation and Listening Comprehension*.
- Current perspectives on pronunciation (pp. 29-39). Washington, D. C.:TESOL.
- Houck, N. (2006, Fall). Accent reduction workbook: English 524, Principles of accent reduction.
- Jenkins, J. (2001). The phonology of English as an international language, Ch. 6. New York: Oxford.
- Levis, J. (1999). Intonation in theory and practice, revisited. *TESOL Quarterly*, 33, 37-65.
- Major, R. (1987). A model for interlanguage phonology: In G. Ioup & S. Weinberger (Eds.), *Interlanguage phonology* (pp. 101 – 123). New York: Newbury House.
- Munro, M., & Derwing, (1999). T. Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. In J. Leather (Ed.). *Phonological issues in language learning*. (pp. 285-310). Malden, MA: Blackwell.

- Wong, R. (1987). Intonation. Teaching pronunciation: Focus on English rhythm and intonation. Chapter 3. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall Regents.
- Prator, C., & Robinett, B., (1957). Manual of American English pronunciation (4th Ed.) New York: Harcourt Brace Jovanovich. (exercise IV, pp23-24)

UDK: 371.54

37.064.2

bojana.prosveta@yahoo.com

ROLE OF A TEACHER IN ESTABLISHING ADEQUATE BEHAVIOR IN CLASS

Apstrakt - Disciplina u enika u školi direktno je uslovljena organizacijom rada škole, li nosti svakog nastavnika pojedina no, njegovom motivacijom i profesionalnim kompetencijama (kompetencija za nastavnu oblast, predmet i metodiku nastave; kompetencija za poučavanje i učenje; kompetencija za podršku razvoju li nosti u enika; kompetencija za komunikaciju i saradnju). Uloga nastavnika u kreiranju atmosfere na času, a samim tim i stvaranju radne i podsticajne discipline u učionici najvećem delu zavisi kako od akademskih znanja nastavnika, njegovih profesionalnih kompetencija, poznavanja kompetencija koje učenici treba da ostvare, tako i od poznavanja razvojne psihologije u enika ciljnog uzrasta. Stepenn motivacije nastavnika za unapređivanje kvaliteta inivoa znanja u enika i ostvarivanje postignuća u enika kroz visok stepenn njihovog zadovoljstva zbog učenja je proporcionalan discipline u enika. Atmosfera na času i participacija u enika u kreiranju časa su, takođe uslovi „dobre” radne discipline i atmosfere na času. Kada se desi manja nedisciplina nastavnik treba da poseduje veštine da je blagovremeno prepozna i reaguje odrednim intezitetom, kako ne bi uspostavljanje discipline bilo autoritativno i nametnuto. Permanentno stručno usavršavanje nastavnika pretpostavka je uspostavljanja bolje discipline na času.

Ključne reči – nastavnik, disciplina, nastava, učenik, vaspitanje, obrazovanje, uzor.

Abstract - Discipline of pupils in school is directly conditioned by the work of school organization, the personality of each teacher individually, its motivation and professional competence (competence of teaching area, subject and the teaching methods, competence for teaching and learning competencies to support the development of pupils' personality, competence for communication and cooperation). The teacher's role in creating the atmosphere at the class, and thus creating a working and stimulating discipline in the classroom depends largely on academic knowledge of the teacher, his professional competence, knowledge of the competencies that pupils need to achieve, as well as knowing developmental psychology pupils of the target age group. The level of motivation of teachers to improve the quality and level of knowledge

of pupils and the achievement of student achievement through high level of their satisfaction for learning is proportional to discipline of pupils. The atmosphere in the classroom and pupils' participation in the creating of class are also conditions of "good" work discipline and the atmosphere at the class. When the lack of discipline happens, teacher must have the skills to in a timely manner recognize and react with certain intensity, in a manner to establishing any authority and discipline would not be imposed. Permanent professional development of teachers is assumption for establishing a better discipline at the class.

Key words – teacher, discipline, teaching, pupil, education, training, role models.

¹ „... 72/2009, 52/2011 55/2013 14. 9/2012

... ” “

?

Penny Ur

... , . , .

... , .

... ()

... - ,

...). ?

(,

...).

- ()
- , ...
- (,
- ...).
- -
- , ,
- ,
-

() .

:

, , ,

, , ,

.

, ,

(

—)

.

, , , , , ,

.

?

- ,

, , ,

—

/ /

()

-

.

, ,

- , 1996., , .
- , , - , 2002. ,
- , 1969., 2, , .
- , , , 2005., .4.
- , , 1967., ,
- Penny Ur (2011), Vocabulary Activities, Cambridge University Press
- , . , 2013., a .

- „... 72/2009,
52/2011 55/2013 14. „
“ 9/2012

BILJANA IVANOVI

UDK: 371:004.738.5

Srednja škola „Nikola Tesla“ Leposavi, Srbija

ivanovicbiljana40@gmail.com

IVANA RADULOVI

Srednja škola „Nikola Tesla“ Leposavi, Srbija

ivanaradulovic1974@gmail.com

DRAGANA ČAKAREVI

Osnovna škola „Vuk Karadžić“ Sopotnica, Srbija

dragana.cakarevic7@gmail.com

**PRIMENA WEB 2.0 KAO MOTIVACIONO I NASTAVNO SREDSTVO U
IZGRADNJI FUNKCIONALNOG ZNANJA**

**APPLICATION OF WEB 2.0 AS A MOTIVATIONAL AND TEACHING TOOL IN
BUILDING A FUNCTIONING KNOWLEDGE**

Apstrakt - Formalno obrazovanje veoma često ne stvara funkcionalno pismene individue. Da bi osoba bila delotvorna na svom radnom mestu i da može da da maksimum zajednici kojoj pripada potrebno je da poseduje izgrađeno funkcionalno znanje. Da li primenom Web 2.0 alata u obrazovanju pomažemo izgradnji funkcionalnih znanja naših učenika? Motiviraju li učenike da iskažu svoju kreativnost, komunikativnost i entuzijazam u obrazovnom procesu? Može li se primenom IKT u nastavi promeniti struktura tradicionalne nastave i približiti je savremeno? Jedan je od ciljeva ovog rada, u sklopu filozofije cjeloživotnog učenja, upoznati se sa novim obrazovnim trendovima i inovativnim metodama u učenju i poučavanju. Na taj način bi stvarali škole i druge obrazovne institucije u kojima se život i rad u njima ne razlikuje od svakodnevnog života u učenika i studenata, ali i njih samih. Važan cilj ovog rada je i definisati i opisati neke od obrazovnih trendova s naglaskom na korišćenje IKT-a u učenju i poučavanju i istražiti digitalne alate u skladu s njima.

Ključne riječi – Funkcionalno znanje, funkcionalna pismenost, Web 2.0 alati, tradicionalna nastava, savremena nastava, motivacija

Abstract - Formal education often does not create functionally literate individuals. To Have a person effective in the workplace and who is able to give the maximum to the community to which he belongs to , it is necessary to possess a built functional expertise. Does the application of Web 2.0 tools in education helps in construction of functional knowledge of our students? does it motivate students to express their creativity , communication skills and enthusiasm in the educational process? Can the application of ICT in education change the structure of traditional teaching and bring it closer to modern?

Key words – Functional skills, functional literacy, Web 2.0 tools, traditional teaching, modern teaching, motivation

UVOD

U članu 4. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja kao jedan od ciljeva navodi se razvijanje različitih vrsta pismenosti neophodnih za život i rad u savremenom društvu. Biti funkcionalno pismen znači protumačiti kontekst u okviru kojega je neki podatak dat, shvatiti i dovesti stvari u određenu vezu, koristiti naučeno znanje u različitim situacijama (Podsticanje i razvoj funkcionalnih znanja. (2013/2014). preuzeto 04. Mart 2015, sa Kreativna škola: <http://kreativnaskola.rs/>). U prošlosti je bilo dovoljno posedovati elementarnu ili primarnu jezičku pismenost tj. poznavanje čitanja i pisanja kao osnovnih vještina, danas se očekuje postizanje sekundarne ili funkcionalne pismenosti (razumevanje pisanih uputstava u svakodnevnoj komunikaciji npr. kod upotrebe pojedinih proizvoda, ispunjavanja ugovora ili formulara, snalaženja u trgovini, javnim ustanovama) kao i tercijalne koja se odnosi na računarsku, internetsku, SMS pismenost.

IZGRADNJA FUNKCIONALNOG ZNANJA

Promena nastave učenja i sticanje većeg funkcionalnog znanja je imperativ današnjeg obrazovanja. Posljednjih godina naši učenici na internacionalnim Pisa proverama funkcionalnog znanja su veoma loše rangirani. Njihovo reproduktivno znanje je na zavidnom nivou, ali ne i funkcionalno, a od funkcionalnih znanja zavisi bruto-društveni proizvod proizvod jedne zemlje.

Britanski teoretik Brian Strit prvi govori o različitim „praksama pismenosti“. R. Kuli i I. Kuli savremeni koncept funkcionalne pismenosti definišu kao koncept koji podrazumeva znanja, veštine i vrednosti koje pojedincu omogućavaju kontrolu sopstvenog života na kvalitetan način, obavljanje osnovnih građanskih dužnosti i rešavanje različitih problema na poslu, u porodici i u društvenom životu uopšte (Kuli i Kuli, 2012: 2, 95). Kao što ima svoje zagovornike, koncept funkcionalne pismenosti ima i vrlo ozbiljne kritičare koji strahuju nad sudbinom obrazovanja koje se zasniva na praktičnim, upotrebljivim znanjima i veštinama koje su potrebne tržištu rada i ekonomiji. Po njihovom mišljenju to nije glavna svrha obrazovanja niti zalag napretka. Znanja po sebi moraju postojati i dalje kao kategorija koja: oplemenjuje i vaspitava; prenosi najbolje od svega što se saznalo, stvorilo i desilo u prošlosti; uspostavlja vremensku konverzaciju ljudske vrste; otvara um za kulturne i naučne horizonte sa kojima se ljudi u životu ne bi susreli na sistematičan način kao što mogu u školi... Jedan od kritičara funkcionalne pismenosti, profesor filozofije na Univerzitetu u Bakingemu u Velikoj Britaniji Antoni Ohir (Antony O' Hear) funkcionalnu pismenost smatra trendom i zastupa tezu da obrazovanje ne bi trebalo uopšte posmatrati kao mogući inicijator društvene, ekonomske ili neke druge promene. U istom rang mode on svrstava i kritičko mišljenje kao veštinu koja se, tobože, postiže funkcionalizacijom znanja. Antoni Ohir ima vrlo logičan argument za to – ne možete o nečemu kritički misliti ukoliko o predmetu mišljenja nemate širok spektar znanja. A gde ćemo ga steći i ako se metode i tehnike tradicionalne škole, kao što je predavanje, proglašavaju faktorom rešenja ili kojom u sticanju funkcionalne pismenosti? S tim u vezi on pominje metode koje predlažu zagovornici funkcionalnih znanja i kaže da biste baš pažljivo vodili radionice spremljavajući kritičko mišljenje, jer se kroz planirane aktivnosti učesnici vode ka željenim ishodima i poželjnim i očekivanim mišljenjima i vrednostima. Na predavanju se to ne može desiti jer dok sluša, učenik istovremeno može da gradi sopstveni kritički stav o tome, i jedino što nedostaje jesu podsticaji i situacije u kojima ili povodom kojih se ga izneti. Čak ni obezbeđivanje takvih situacija u nastavnom procesu Ohir ne smatra potrebnim jer je ih sam život obezbediti. Glavni cilj obrazovanja, ističe on, jeste uklanjanje neznanja, a ne opskrbljivanje mladih praktičnim veštinama kojima se oni uiniti

nešto za sebe, s neizvesnim izgledima kakve će to posledice imati za društvo, pa i ovo društvo (Ohir, 2006: 112 – 119).

Složeni uslovi života u savremenom svetu nametnuli su čoveku potrebu za znanjima i sposobnostima iz različitih oblasti, bez kojih ne bi mogao da razume svet u kojem živi i da uspešno funkcioniše u njemu. Tako se termin pismenost proširio ne samo na funkcionalnu pismenost, nego i na medije, građanske i civilne tekovine, informatičko-tehnološku oblast, digitalnu oblast i drugo. U poslednje dve decenije pominje se desetak tipova pismenosti, pri čemu autori koriste različite podele pa i termine. U definicijama tipova pismenosti dolazi do preklapanja, povezanosti i međuzavisnosti. Recimo, informatička pismenost sreće se i pod nazivima građanska ili elektronska pismenost, te se tako sam termin pismenosti proširio i multiplikovao. U domaćoj javnosti, čak i u naučnoj, još uvek vlada terminološko-pojmovna nejasnoća oko informatičke i informacione pismenosti. Tako se za označavanje građanske ili informatičke pismenosti koristi informaciona pismenost a ne građanska pismenost, što bi bilo poželjno. U skladu s razvojem informacionog društva, pojam informacione pismenosti se donekle iskristalisao u pojam koji je unekoliko nadređen ostalim vidovima pismenosti, odnosno u pojam koji obuhvata niz opštih i univerzalnih veština koje se primenjuju u različitim okruženjima: ako se primenjuju u digitalnom okruženju, informaciona pismenost postaje digitalna; ako se veštine primenjuju u okruženju različitih medija, reč je o medijskoj pismenosti itd. Multiplikacija pismenosti, šarolikost u terminologiji, nejasna klasifikacija i odnosi preplitanja i međuzavisnosti različitih tipova pismenosti spontano su doveli do korišćenja termina nova pismenost kojim su označeni svi tipovi pismenosti s naglaskom na digitalnoj (Jurić, 2013, Preuzeto 02. Februari 2015 sa <http://obrazovneparadigme.pbworks.com/>)

U okviru formalnog obrazovanja glavnu ulogu u podsticanju razvijanja funkcionalnog znanja ima nastavnik. Neke od aktivnosti kojima se to postiže su:

- usmeravanje učenika na razumevanje značenja reči i izgradnju mreže pojmova;
- povezivanje sa prethodnim znanjem na smislen način;

- obezbe ivanje da uslovi u enja budu što sli niji uslovima u kojima treba primeniti ono što je nau eno;
- obezbe ivanje jasno e u izlaganju i predstavljanje strukture sadržaja koji treba savladati;
- povezivanje gradiva sa iskustvima koje u enik ve poseduje;
- obezbe ivanje horizontalnog u enja tako što se u enik stavlja u ulogu onoga koji podu ava;
- kontinuirano davanje povratne informacije u eniku o njegovom postignu u i sugestije šta treba uraditi da bi se ono unapredilo;
- nagra ivanje svakog odgovara koji ukazuje da u enik razume gradivo i njegovu primenu. (Podsticanje i razvoj funkcionalnih znanja (2013/2014). preuzeto 04. Mart 2015, sa Kreativna škola: <http://kreativnaskola.rs/>).

Neosporno je da u današnjoj školi esto dolazi do nesporazuma izme u nastavnika i u enika, prvenstvano u tom smislu što me u njima postoji razlika u shvatanju i razumevanju nastavnih sadržaja koje nastavnik treba da prenese u enicima. Danas uloga nastavnika je suštinski promenjena. Zato se mnogi nastavnici pitaju zašto dugogodišnje metode rada ni približno ne podsti u u enike na rad, ve obratno. Promenilo se doba u kome živimo. Digitalno doba razlikuje se od prethodnih u brzini implementacije u društvenom životu oveka. (akarevi , 2014: 378).

U enici esto izražavaju nerazumevanje zašto nešto u e što ih ini pasivnim, nezainteresovanim i nemotivisanim za školske sadržaje i aktivnosti. Ako im pokažemo da se ste ena znanja i veštine u školi mogu primeniti van škole, u rešavanju problema u realnom životu, u zadovoljenju sopstvenih želja i ciljeva, podsti u njihovu motivaciju i aktivnost.

VEB 2.0 ALATI U NASTAVI

Danas je nemogu e zamisliti funkcionisanje savremenog oveka, pa i u enika, bez koriš enje veb tehnologija. Elektronska komunikacija, pronalaženje informacija, razmena dokumenata, fotografija

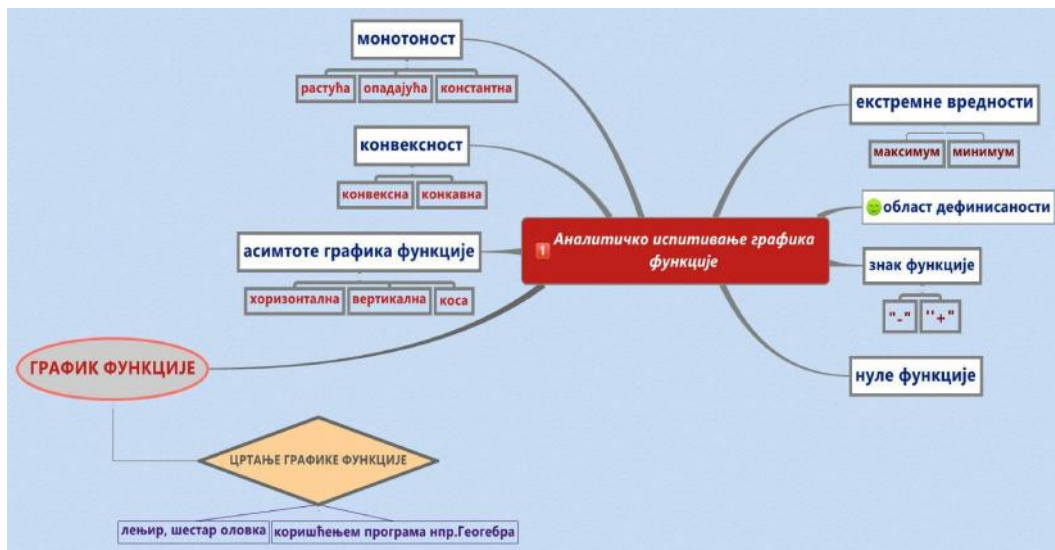
i sl. prouzrokuju promenu razmišljanja i navike korisnika Interneta. Škola je aktivni inilac savremenog društva i mora da iskoristi pogodnosti elektronskih medija, Veb 2.0 alata, za angažovanja u enika.

Da bi postignu a u enika bila zna ajnija, neophodna je promena tradicionalne nastave kako kroz primene novih nastavnih sredstava tako i kroz nove pristupe savladavajnja nastavnih sadržaja. Ako je Internet prirodno stanište za današnje gubl generacije, neophodna je njegova primena u nastavi i kao nastavno sredstvo u rukama nastavnika i kao udžbenik u rukama u enika. Njihova primena motiviše u enike na aktivan rad. Personalizovan pristup rada je blizak narcisoidnoj digitalnoj generaciji. U enici vole da se vidi ono što su uradili i kako su uradili. Pokazuju svoju kreativnost i originalnost u izradi zadataka, ako koriste Veb 2.0 alate. Dosadno im je da odgovaraju iz odre ene oblasti, ali iz iste te oblasti bi napravili originalan video zapis. Svoje doma e zadatke u svesci odra uju mrzovoljno, ali ako treba da ih oka e na Jutjubu, rade sa velikom posve enoš u. Rad u grupi za njih je prihvatljiviji ako ide skajpom ili fejsbukom. Ako treba oko ne ega da debatuju, forumi su zanimljiviji od utvr ivanje gradiva na asu (Juri i , D. (04. Decembar 2012) Motiviranje u enika Veb 2.0 i Veb 3.0 alatima.wmv. pruzeto 04. Mart 2015, sa Jutjub: https://www.youtube.com/watch?v=g-_Jxtcs80w&spfreload=10).

REZULTATI UPORE IVANJA TRADICIONALNE I SAVREMENE NASTAVE

Kako bi uporedili efekat uticaja veb alata u nastavi na krajnji ishod savlaivanja gradiva, organizovali smo ogleadne aove za nastavnu temu „*Tok i grafik funkcije*“. U jedno odeljenje istu nastavnu jedinicu nastavnik matematike je reprodukovao na tipičan tradicionalan na i koriste i pre svega frontalni oblik rada i nastavne metode monolog, dijalog, ponavljanja. U drugom odeljenju koriš eni su principi aktivne, savremene nastave. Napravljen je scenario izvo enja asa. U cilju primene engleskog jezika u nastavi matematike i angažovanje u enika koji imaju slabiji uspeh iz matematike, ali su odli ni iz engleskog jezika, tok asa je predvi eno da ide u dva smeru- ispitivanje toka i grafika funkcije, ali uz primenu engleskog jezika i ve poznatih Veb 2.0 alata. Na engleskom jeziku nastavnik saopštava tekst adatka i u enicima prikazuje nacrtanu mapu uma koja predstavila vizuelni

prikaz ispitivanje toka i grafika funkcije. Od u enike traži da koriste i Vordli Veb 2.0 alat da prikaži klju ne pojmove neophodne za ispitivanje toka i crtanje grafika funkcije.

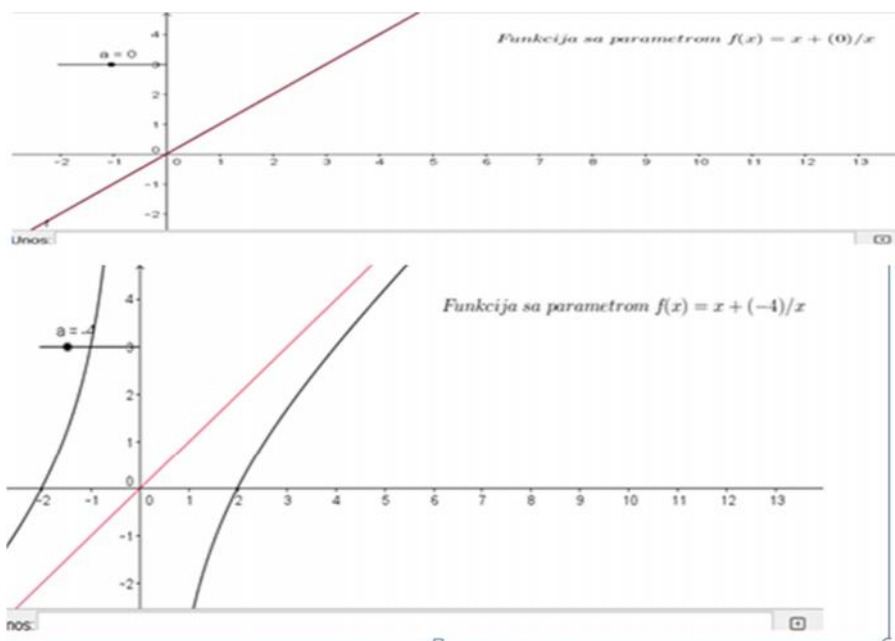

Slika 1. Мапа ума "Ток и график функције"

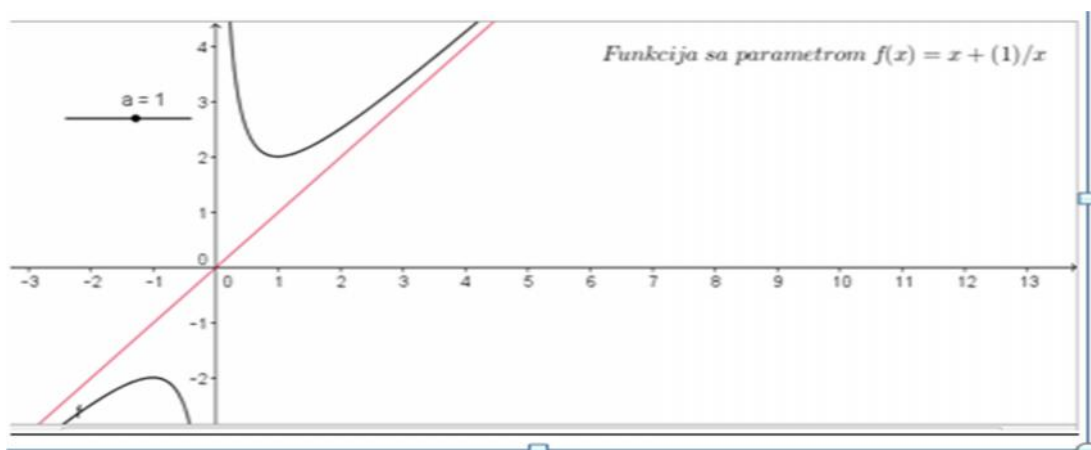

Slika 2. Klju ne re i za analiti ko ispitivanje toka i grafika funkcije

U enici slušaju, i u svojim sveskama tekst zadatka prevode na srpski jezik. Prvi zadatak u nizu sli njih zadataka rešava nastavnik koriste i geogebra kao alat za crtanje i ispitivanje toka grafika funkcije, a ostale, u enici koji su organizovani u grupama.

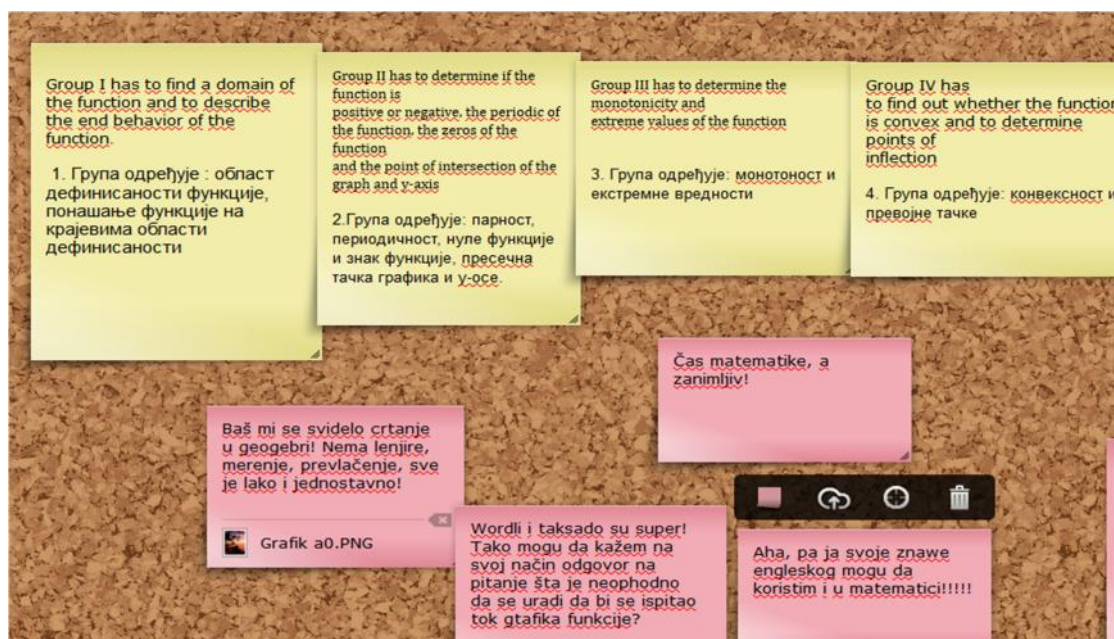

Slika 3. Grafik funkcije nacrtan koriste i Geogebra

Slika 4. Grafik funkcije nacrtan pomo u Geogebra

Svaka grupa ima ta no definisani deo ispitivanja analiti kog dela funkcije i crtanje grafika koriste i geogebra. Kako je projektna nastava metoda rešavanja problema koja od u enika traži samostalnu aktivnost kao i pisani trag o tome, u enici formiraju oglasnu tablu pomo i Veb 2.0 alata gde jasno prikazuju etape u izradi zadataka, ali i evaluaciju. Vrednost projektne nastave se sagleda u injenici da u enici tokom realizacije projekta spontano u e neke sadržaje i ovladavaju kognitivnim, socijalnim i komunikacijskim veštinama. U projektnoj nastavi dolazi do povezivanja poznatog i nepoznatog, u enja pomo u primera (egzemplarno u enje), u enja primenjivanjem znanja, kao i kombinovanja konvergentnog (logi kog) i divergentnog (stvarala kog) mišljenja.

Slika 5. Koncept toka projekta i evaluacija prikazana pomo u NotAp Veb 2.0 alat

Uporedili smo vreme koje je utrošeno za iste tematske celine koriš enjem tradicionalne i savremene nastave. Tradicionalnom nastavom u eniku je servirano gotovo znanje i on treba samo da ga u konkretnom trenutku reprodukuje, pri tome ne uknju uju i svoju inovativnost i kreativnost.

Savremenom nastavom u eniku se nude više mogu nosti koje zahtevaju ulaganje ve eg truda da bi krajni ishod bio sticanje novih znanja, ali na kreativniji, inovativniji na in. Zna i, tradicionalnom nastavom se štedi vreme koje je potrebno za istraživanje, ali se dobija znanje koje je površno i brzo se zaboravlja. Kod savremene nastave je potrebno više vremena za istraživanje, ali se dobija dugotrajnije i primenljivije znanje. Koriš enjem IKT proces istraživanja se ubrzava. Upore ivanjem se može zaklju iti da savremena nastava daje efikasnije rezultate u smislu trajnosti ste enih znanja, prilikom savla ivanja tematske celine entuzijatam u enika je na zavidnom nivou baš zbog koriš enja razli itih inovativnih nastavnih sredstava i metoda.

ZAKLJU AK

Tradicionalna nastava bi trebalo da delimi no izmeni svoj sadržaj i strukturu, na neki na in suštinu i smisao, tako da bi se sve ono što je novo moglo uklju iti u kurikulum i na novim osnovama prilagoditi raznovrsnim tehnikama u enja. IKT ne mogu lošeg nastavnika napraviti boljim ali od kreativnog i posve enog nastavnika može izvu i maksimum.

Druga ije re eno, ne mora svaka tradicionalna metoda i tehnika u nastavi da bude pogrešna, ali je potrebno da se svaka nastavna situacija oboga uje, zaštita dobru priliku pruža i moderna nastavna tehnologija ili racionalno i stvarala no iskoriš avanje obrazovne tehnologije.

LITERATURA

- Juri i , D. (2012, 04 22). Motiviranje u enika Veb 2.0 i Veb 3.0 alatima.wmv. Retrieved 4 4, 2015 from Jutjub: https://www.youtube.com/watch?v=g-_Jxtcs80w&spfreload=10
- Podsticanje i razvoj funkcionalnih znanja. (2013/2014). preuzeto April 3, 2015 sa Kreativna škola: <http://kreativnaskola.rs/>
- Juri , Slavica, Petrovi , Gordana, Aleksi , Katarina, Jovi , Marija. (n.d.). Veb alati. preuzeto 02 15, 2015 sa <http://vebciklopedija.weebly.com>: <http://vebciklopedija.weebly.com/104210451041-10401051104010581048.html>

- Kulić, Radivoje, Stanić, Igor, 2012, Funkcionalna pismenost u koncepciji bazičnog obrazovanja i vaspitanja, Inovacije u nastavi,
- Stanić, Dragana 2014. Koncept učenja u digitalnom dobu. Zbornik radova Univerzitetskog fakulteta u Prizrenu – Leposavi u br.9 UDK 378, ISSN 1452-9343)
- Ohir, Entoni, 2006, Deca nisu vlasništvo države, u Rečnik reforme obrazovanja, Bojana Petrić (Novi Sad: Platoneum, Misao, Pedagoški zavod Vojvodine, 2006
- Petrić, Bojana, 2006. Novi Sad: Platoneum, Misao, Pedagoški zavod Vojvodine, 2006), 112 – 119)

HANIFA OBRALIĆ

UDK: 371.134

University of Travnik, Bosnia and Herzegovina

obralich@hotmail.com

ALMA ŠVRAKA

University of Travnik, Bosnia and Herzegovina

svrakaalma@hotmail.com

TARIK OBRALIĆ

University of Travnik, Bosnia and Herzegovina

obralict@hotmail.com

**INDIVIDUALNE POTREBE KAO PARAMETAR PROGRAMIRANJA
USAVRŠAVANJA I RAZVOJA PROFESIONALNIH VRIJEDNOSTI
NASTAVNIKA**

**INDIVIDUAL NEEDS AS PARAMETER OF THE PROGRAMMING OF
TRAINING AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL VALUES OF
TEACHERS**

Apstrakt - *Otvorenost i integrativnost u sveobuhvatnom pristupu programiranju usavršavanja nastavnika je preduslov održanju potreba nosioca cjelokupnog odgojno obrazovnog procesa, s jednu stranu, nastavnika, menadžmenta, učenika i roditelja, a sa drugu, viših nosioca vlasti, odnosno kreatora i finansijera obrazovnih politika. Ta otvorenost i integrativnost postaje dio obaveza sveukupnosti direktnih sudionika odgojno obrazovnog procesa, u prvom redu nastavnika koji ponajbolje prepoznaju svoje potrebe (kao i potrebe ostalih sudionika procesa), jer će njihovi programi snažiti profesionalno pouzdanje i rad učiniti kvalitetnijim, te u konačnici polučiti i bolje rezultate. Cijeli proces efikasnijeg*

stručnog i profesionalnog usavršavanja nastavnika je nemoguć bez podrške školskog menadžmenta i profesionalaca iz odjela ministarstava obrazovanja koji vrši stručni nadzor. Programiranje usavršavanja nastavnika ne smije ići unificirano, nego se u tom procesu mora pričati svakom posebno zbog specifičnosti svakoga nastavnika uvažavajući njegov nivo obrazovanja, iskustvo i poziciju. Te se potrebe mogu prepoznati opažanjem ili promatranjem odgojno obrazovnog procesa svakog nastavnika koje mora biti na tragu podržavanja i poticanja na što kvalitetnije odnose nastavnika i vršitelja opažanja i nadzora. Kreiranje, implementacija i razvoj programa stručnog i profesionalnog usavršavanja nastavnika je složen proces koji počinje otkrivanjem obrazovnih potreba a završava njihovom evaluacijom. Za potrebe teme na tragu kompetencija nastavnika u procesu cjeloživotnog učenja koje uključuju i kandidirani diskurs o potrebama kao parametru programiranja usavršavanja i razvoja profesionalnih vrijednosti nastavnika, provedeno je istraživanje u srednjim školama na području Federacije Bosne i Hercegovine u kome su se ispitali učenici (166) i profesori (116). Na varijable izdvojenog subtesta o nivou razvijenosti svijesti nastavnika o vlastitim profesionalnim vrijednostima i njegovoj statističnoj značajnosti, Pearsonovom korelacijom se utvrđivala njihova korelativna razlika između varijabli kandidiranog subtesta. Deskriptivnom analizom varijabli koje su u neposrednoj vezi sa profesionalnim vrijednostima nastavnika, prema samoprocjeni nastavnika, došlo se do zaključka da postoji visok nivo razvijenosti svijesti nastavnika o vlastitim profesionalnim vrijednostima.

Ključne reči – kompetencije, profesionalne vrijednosti, stručno usavršavanje nastavnika.

Abstract - *Openness and integrity in a widely-accepted approach to programming of teacher's development is a precondition for maintenance needs of the entire educational processes. Those processes are conducted by teachers, managers, students and parents, and authority representatives or creators and funders of educational policies. Such openness and integrity becomes a part of the obligations of direct participants in educational processes, mainly teachers who have the ability to recognize their needs as well as the needs of other participants. Those kinds of programs will directly strengthen professional confidence in order to improve work as more qualitative thus ultimately achieving better results. The entire process of teacher's vocational and professional specialization is impossible to achieve without the school management support and professionals within the ministry departments to supervise. Teacher's development program shouldn't be unified. It is of a high importance to approach individually due to teachers' various characteristics such as degree of education, experience and title. Those needs can be identified by pure observation or analyzing teachers' educational processes that have to achieve qualitative relations between them and their supervisors. Designing, implementation and development of teacher's vocational and professional specialization is a complex process that commences with discovering of educational needs and finishes with its evaluation. For the needs of teachers' competences in life-long learning in which a nominated discourse of needs as one of the programming parameters in teachers' professional development is involved, a research was being carried out in high schools in the Federation of Bosnia in which students (166) and teachers (116) were questioned. On the basis of variables of divided subtests on the level of*

teachers' consciousness about personal and professional values and its statistical importance, using Pierson's correlation, the correlative difference between variables of nominated subtests was calculated. Descriptive analysis of variables that were directly related to the teachers' professional values precisely carried out the conclusion that, according to self-evaluation of teachers, there is a high level of teachers' awareness of their own professional values.

Key words – competences, professional values, teacher's vocational development

UVOD

Obrazovne potrebe su determinisane procesom obrazovanja, a unutarne razlike koje su u rasponu od individualnih obrazovnih potreba, s jedne i obrazovnih potreba društva, s druge strane, su na tragu činjenice da se i individualne i obrazovne potrebe društva „prepliću sa ciljevima, planiranjem i programiranjem rada, organizovanjem, ostvarivanjem, evaluacijom i samoevaluacijom, odnosno sa svim relevantnim dijelovima obrazovnog procesa“ (Babić-Kekez, S; 2009). Stoga se obrazovne potrebe mogu promatrati kao razlika „onoga što jeste i onoga što treba ili je poželjno da bude, između sadašnjeg, posjedovanog, dosegnutog i poželjnog, anticipiranog, zahtjevnog ili normiranog stanja s druge strane, odnosno, obrazovne potrebe su „razlika između znanja koje pojedinac treba da ima i onih koje već posjeduje“. (Despotović, M;2000;13 u Babić, Kerkez, 2011). Postupak ispitivanja obrazovnih potreba i izrade programa vode obrazovni specijalisti, članovi razvojne službe škole ili školskog okruga, uz sudjelovanje predstavnika navedenih interesnih skupina, smatra Pastuović (1999). „Tako izrađeni programi bolje zadovoljavaju obrazovne potrebe učitelja, jačaju njegovo profesionalno samopouzdanje i unapređuju kakvoću njegova rada. Bez aktivne potpore vodstva škole i saradnje osoba koje provode nadzor nije moguće uspostaviti sustav učinkovitog usavršavanja učitelja.“ (Pastuović, 1999; str. 495)

Da bi obrazovanje nastavnika dobilo svoj puni smisao i značenje ono mora biti kontinuiran proces, ono mora biti trajno. "Trajno obrazovanje (usavršavanje) učitelja bitan je faktor njegovog profesionalnog razvoja. Ono je ujedno i konstitutivni faktor učiteljske profesije. Sve profesije imaju razvijen sistem trajnog usavršavanja svojih članova jer se tokom početnog obrazovanja ne mogu naučiti specifična znanja i vještine potrebne za pojedina buduća radna mjesta. Profesionalna znanja

brzo zastarijevaju. Zbog toga obrazovanje učitelja treba trajati tokom čitavoga radnog vijeka.“ (Pastuović, 1999; str. 494) Kako je nastala definicija trajnog obrazovanja; „najčešće upotrebljavanu definiciju trajnog obrazovanja učitelja predložila je Or-ganizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (Organisation for Economic Coopera- tion and Development - OECD). Ona glasi: "INSET (Inservice Education of Teachers) je obrazovanje osnovnoškolskih i srednjoškolskih učitelja i direktora koja slijedi nakon njihove početne profesionalne certifikacije te je, pretežito ili isključivo, usmjereno poboljšanju profesionalnog znanja, vještina i stavova kako bi mogli učinkovitije obrazovati učenike." (Bolan, R., 1982. u Pastuović, 1999; str. 494) "INSET koncept se temelji na tri međusobno nadopunjujuće teorije (Eraut, M., 1994): teoriji razvoja ljudskih resursa, teoriji upravljanja organizacijskom promjenom i teoriji samorazvoja škole i učitelja. Teorija razvoja ljudskih resursa bavi se problematikom osiguravanja odgo-varajuće osposobljenih kadrova za potrebe organizacije i maksimiranja potencijala svih osoba zaposlenih u organizaciji. Teorija upravljanja organizacijskom promjenom povezana je s konceptom organizacijskog razvoja.“ (Pastuović, 1999; str. 495).

POTREBA STRUČNOG USAVRŠAVANJA I RAZVOJA PROFESIONALNIH VRIJEDNOSTI NASTAVNIKA

Osnovno načelo integrativnog programiranja usavršavanja nastavnika, smatra Pastuović, prije svega uzimanje u obzir relevantnih obrazovnih interesa a to znači kako su individualne potrebe svakog nastavnika pojedinačno samo jedan parametar programiranja te kako prilikom izrade programa usavršavanja valja voditi računa o potrebama na lokalnom i regionalnom nivou. "Razvoj programa usavršavanja učitelja je višefazni proces koji započinje ispitivanjem obrazovnih potreba a završava formativnom i sumativnom evaluacijom. Pristup programiranju učiteljskog usavršavanja treba biti otvoren i integrativan kako bi odražavao potrebe svih važnih učesnika obrazovanja: samih učitelja, školske uprave, učenika i njihovih roditelja, odraslih polaznika i organizacija gdje su zaposleni te lokalnih i centralnih prosvjetnih vlasti." (Pastuović, 1999; str. 495)

"Postupak ispitivanja obrazovnih potreba i izrade programa vode obrazovni specijalisti, članovi razvojne službe škole ili školskog okruga, uz sudjelovanje predstavnika navedenih interesnih

skupina. (Pastuović, 1999; str. 495) Nadalje, smatra isti autor, tako izrađeni programi bolje zadovoljavaju obrazovne potrebe učitelja, jačaju njegovo profesionalno samopouzdanje i unapređuju kakvoću njegova rada. Bez aktivne podrške školskog menadžmenta i saradnje osoba koje provode nadzor nije moguće uspostaviti sistem efikasnog usavršavanja učitelja."

Ispitivanje potreba za daljnjim usavršavanjem nastavnika treba provoditi za svakog nastavnika posebno jer se nastavnici međusobno razlikuju prema svom prethodnom formalnom obrazovanju, prethodnom iskustvu te formalnom položaju u školi. Ispitivanje obrazovnih potreba provodi se upotrebom više tehnika. Najčešće tehnike za ispitivanje obrazovnih potreba su opažanje i ocjenjivanje vještine izvođenja nastave što ih provodi mentor, odnosno osoba koja provodi nadzor, navodi Pastuović (1999)

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Profesionalne vrijednosti nastavnika

a) *Profesionalne vrijednosti - upoređivanje značajnosti obzirom na spol nastavnika*

Tabela 1. Profesionalne vrijednosti - upoređivanje značajnosti obzirom na spol nastavnika

Parametri	Spol	N	M	SD	Razl. M	F	Znač.	t-vrijed.	Znač.
1. Profesionalne vrijednosti	M	50	4,57	0,45	-0,03	0,072	0,788	-0,333	0,740
	Ž	66	4,60	0,48					

Utvrđivanje značajnosti *t-testom* razlika aritmetičkih sredina o profesionalnim vrijednostima nastavnika, po samoprocjeni nastavnika srednje škole, s obzirom na njihov spol, pokazalo je da ne postoje statistički značajne razlike aritmetičkih sredina (M). Vidimo da nastavnice imaju pozitivnija mišljenja u odnosu na nastavnike kada su u pitanju profesionalne vještine nastavnika te da je i

odstupanje (SD) od aritmetičke sredine veće je kod ispitanika ženskog spola.

b) Profesionalne vrijednosti – upoređivanje značajnosti obzirom na stepen obrazovanja – F-test

Tabela 2. Profesionalne vrijednosti – upoređivanje značajnosti obzirom na stepen obrazovanja – F-test

Parametar	N	df	F	Sig.
1. Profesionalne vrijednosti	116	2	0,471	0,626

Vrijednost F-testa i njegova značajnost (Sig.) pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika između nastavnika srednje škole, s obzirom na stepen obrazovanja kada su u pitanju profesionalne vrijednosti nastavnika.

Profesionalne vrijednosti nastavnika

Hipoteza:

Postoji visok nivo razvijenosti svijesti nastavnika o vlastitim profesionalnim vrijednostima

Provjera pouzdanosti mjerne skale, po samoprocjeni nastavnika srednje škole, od 3 indikatora *profesionalnih vrijednosti nastavnika*, Kronbahovim koeficijentom ALFA = 0.741, ukazuje na dobru pouzdanost i unutrašnju saglasnost skale za ovaj uzorak ispitanika, bez obzira na mjernu skalu manju od 10 stavki. Srednja vrijednost korelacije između parova vrijednosti na skali iznosi 0,50 (optimalna između 0,2 i 0,4) što ukazuje da je korelacija među stavkama snažna.

Tabela 3. Mjere centralne tendencije, varijabilnosti i distribucije frekvencije obilježja

Profesionalne vrijednosti nastavnika

Indikator	N	M	SD	1	2	3	4	5
				(%)	(%)	(%)	(%)	(%)

Profesionalne vrijednosti 1	116	4,61	0,59	0,00	0,90	2,60	31,00	65,50
Profesionalne vrijednosti 2	116	4,41	0,65	0,00	0,00	8,60	42,20	49,10
Profesionalne vrijednosti 3	116	4,73	0,48	0,00	0,00	1,70	23,30	75,00

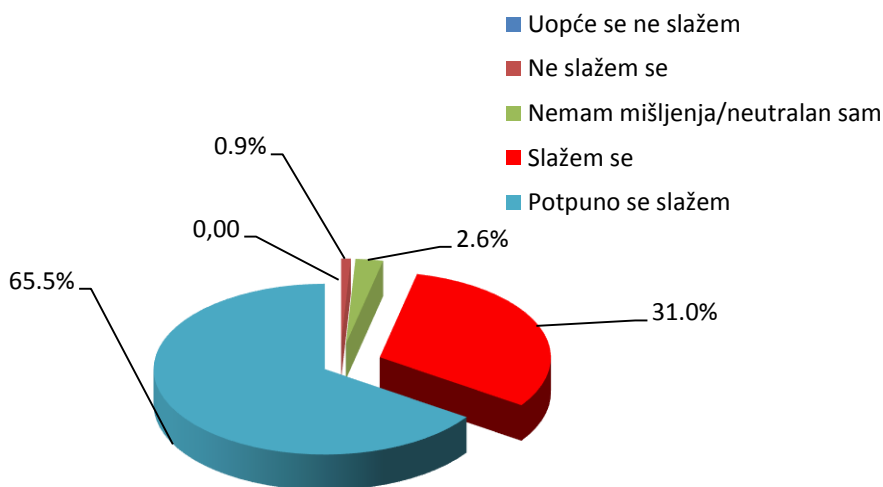
Izračunata aritmetička sredina (M) svih indikatora od 4,58 pokazuje da su profesionalne vrijednosti nastavnika, po samoprocjeni nastavnika srednje škole, odlične. Vrijednost standardne devijacije (SD) od 0,57 ukazuje da je rasipanje oko aritmetičke sredine veoma slabo, što potvrđuje i koeficijent varijabilnosti (CV) od 12,45%, a time i veoma dobru homogenost dobivenih rezultata.

Dakle, na osnovu Tabele 3. vidimo da nastavnici smatraju da vlastitim primjerom razvijaju kod učenika uvjerenja o vrijednosti učenja i potrebu za ličnim razvojem i rastom. Velika većina ispitanika je potvrdila da prenose entuzijazam za učenje na učenike. Nastavnici su se u potpunosti izjasnili da uvažavaju različitosti i njeguju duh tolerancije kod učenika.

*** Sumarne vrijednosti frekvencijskog spektra odgovora ispitanika na tvrdnju: *Vlastitim primjerom razvijam kod učenika uvjerenja o vrijednosti učenja i potrebu za ličnim razvojem i rastom.***

Tabela 4. Tvrdnja nastavnika da vlastitim primjerom razvijam kod učenika uvjerenja o vrijednosti učenja i potrebu za ličnim razvojem i rastom

Profesionalne vještine 3	Frekvencija	Postotak	Postotak valjanih	Kumulativni postotak
Uopće se ne slažem	0,00	0,00	0,00	0,00
Ne slažem se	1	0,90	0,90	0,90
Nemam mišljenje	3	2,60	2,60	3,40
Slažem se	36	31,00	31,00	34,50
Potpuno se slažem	76	65,50	65,50	100,00
Ukupno	116	100,00	100,00	

Grafikon 1. Tvrdnja nastavnika vlastitim primjerom razvijam kod učenika uvjerenja o vrijednosti učenja i potrebu za ličnim razvojem i rastom

Primijenjena je Likertova skala procjene na koju su ispitanici (nastavnici) mogli odgovarati na jedan od pet ponuđenih odgovora „uopće se ne slažem“, „ne slažem se“, „nemam mišljenja/neutralan sam“, „slažem se“ i „potpuno se slažem“ (srednja vrijednost 4.61, standardna devijacija .586).

Frekvencija zastupljenosti pozitivnih odgovora ispitanika („potpuno se slažem“) i („slažem se“) izražena u procentima a na varijablu (tvrđnju) „Vlastitim primjerom razvijam kod učenika uvjerenja o vrijednosti učenja i potrebu za ličnim razvojem i rastom“ procjena ispitanika o profesionalnim znanjima nastavnika je 96.3% (112), odnosno za izražen stav „potpuno se slažem“ 65.6% (76) i „slažem se“ 31.0% (36).

Frekvencija zastupljenosti negativnih odgovora ispitanika („uopće se ne slažem“ i „ne slažem se“) izražena u procentima je .9% (1), odnosno „uopće se ne slažem“ sa 0% (0) i „ne slažem se“ sa .9% (1) i konačno, neutralan stav (nemam mišljenja/neutralan sam) je iznijelo 2.6% (3) ispitanika.

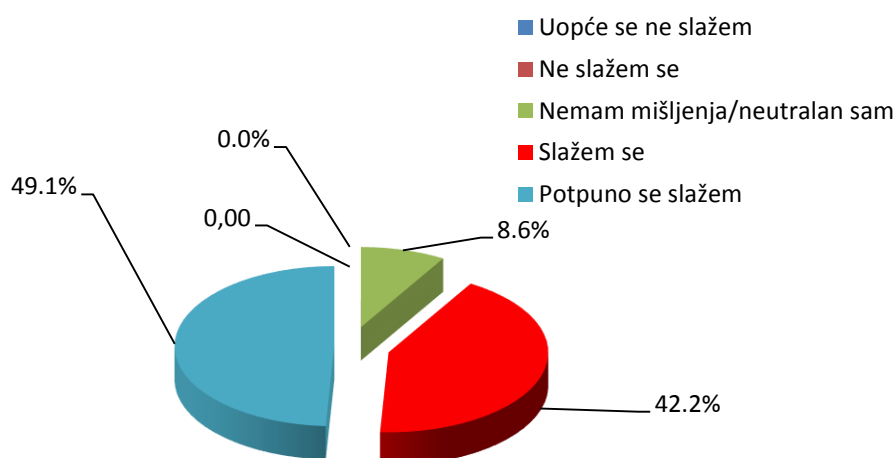
Analiza frekvencija i procenata odgovora ukazuje na to da su ispitanici - nastavnici srednjih škola na području Federacije BiH na varijablu (tvrđnju) „Vlastitim primjerom razvijam kod učenika

uvjerenja o vrijednosti učenja i potrebu za ličnim razvojem i rastom“ (procjena ispitanika o profesionalnim znanjima nastavnika) u većem broju iznijeli pozitivan stav „slažem se“ i „potpuno se slažem“ 96.3% (112). Sve nam to ukazuje na zaključak da su ispitanici svojim odgovorima potvrdili tvrdnju (varijablu) da nastavnici „*vlastitim primjerom razvijam kod učenika uvjerenja o vrijednosti učenja i potrebu za ličnim razvojem i rastom*“

*** Sumarne vrijednosti frekvencijskog spektra odgovora ispitanika na tvrdnju: Vjerujem da prenosim entuzijazam za učenje na učenike**

Tabela 5. Tvrdnja nastavnika vjerujem da prenosim entuzijazam za učenje na učenike

Profesionalne vještine 3	Frekvencija	Postotak	Postotak valjanih	Kumulativni postotak
Uopće se ne slažem	0	0,00	0,00	0,00
Ne slažem se	0	0,00	0,00	0,00
Nemam mišljenje	10	8,60	8,60	8,60
Slažem se	49	42,20	42,20	50,90
Potpuno se slažem	57	49,10	49,10	100,00
Ukupno	116	100,00	100,00	

Grafikon 2. Tvrdnja nastavnika vjerujem da prenosim entuzijazam za učenje na učenike

Primijenjena je Likertova skala procjene na koju su ispitanici (nastavnici) mogli odgovarati na jedan od pet ponuđenih odgovora „uopće se ne slažem“, „ne slažem se“, „nemam mišljenja/neutralan sam“, „slažem se“ i „potpuno se slažem“ (srednja vrijednost 4.41, standardna devijacija .646).

Frekvencija zastupljenosti pozitivnih odgovora ispitanika („potpuno se slažem“) i („slažem se“) izražena u procentima a na varijablu (tvrdnju) „Vjerujem da prenosim entuzijazam za učenje na učenike“ procjena ispitanika o profesionalnim znanjima nastavnika je 91.3% (106), odnosno za izražen stav „potpuno se slažem“ 49.1% (57) i „slažem se“ 42.2% (49). Frekvencija zastupljenosti negativnih odgovora ispitanika („uopće se ne slažem“ i „ne slažem se“) izražena u procentima je 0% (0), odnosno, „uopće se ne slažem“ sa 0% (0) i „ne slažem se“ sa 0% (0) i konačno, neutralan stav (nemam mišljenja/neutralan sam) je iznijelo 8.6% (10) ispitanika.

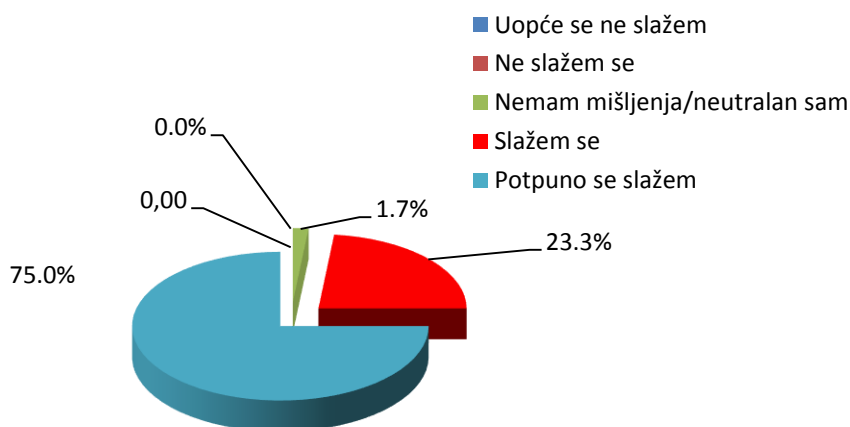
Analiza frekvencija i procenata odgovora ukazuje na to da su ispitanici - nastavnici srednjih škola na području Federacije BiH, na varijablu (tvrdnju) „Vjerujem da prenosim entuzijazam za učenje na učenike“ (procjena ispitanika o profesionalnim znanjima nastavnika) u većem broju iznijeli pozitivan stav „slažem se“ i „potpuno se slažem“ 91.3% (106). Sve nam to ukazuje na zaključak da su ispitanici svojim odgovorima potvrdili tvrdnju (varijablu) da „vjeruju da prenose entuzijazam za učenje na učenike“.

*** Sumarne vrijednosti frekvencijskog spektra odgovora ispitanika na tvrdnju: Uvažavam različitosti i njegujem duh tolerancije kod učenika**

Tabela 6. Tvrdnja nastavnika da uvažavaju različitosti i njeguju duh tolerancije kod učenika

Profesionalne vještine 3	Frekvencija	Postotak	Postotak valjanih	Kumulativni postotak
Uopće se ne slažem	0	0,00	0,00	0,00
Ne slažem se	0	0,00	0,00	0,00
Nemam mišljenje	2	1,70	1,70	1,70
Slažem se	27	23,30	23,30	25,00

Potpuno se slažem	87	75,00	75,00	100,00
Ukupno	116	100,00	100,00	

Grafikon 3. Tvrdnja nastavnika da uvažavaju različitosti i njeguju duh tolerancije kod učenik

Primijenjena je Likertova skala procjene na koju su ispitanici (učenici) mogli odgovarati na jedan od pet ponuđenih odgovora „uopće se ne slažem“, „ne slažem se“, „nemam mišljenja/neutralan sam“, „slažem se“ i „potpuno se slažem“ (srednja vrijednost 4.73, standardna devijacija .482).

Frekvencija zastupljenosti pozitivnih odgovora ispitanika („potpuno se slažem“) i („slažem se“) izražena u procentima a na varijablu (tvrdnju) „Uvažavam različitosti i njegujem duh tolerancije kod učenika“ procjena ispitanika o profesionalnim znanjima nastavnika je 98.3% (114), odnosno za izražen stav „ potpuno se slažem“ 75.0 % (87) i „slažem se“ 23.3% (27).

Frekvencija zastupljenosti negativnih odgovora ispitanika („uopće se ne slažem“ i „ne slažem se“) izražena u procentima je 0% (0), odnosno „uopće se ne slažem“ sa 0%“ (0) i „ne slažem se“ sa 0% (0) i konačno, neutralan stav (nemam mišljenja/neutralan sam) je iznijelo 1.7% (2) ispitanika.

Analiza frekvencija i procenata odgovora ukazuje na to da su ispitanici - nastavnici srednjih škola na području Federacije BiH, na varijablu (tvrdnju) „Uvažavam različitosti i njegujem duh tolerancije kod učenika“ (procjena ispitanika o profesionalnim znanjima nastavnika) u većem broju iznijeli pozitivan stav „slažem se“ i „potpuno se slažem“ 98.3% (114). Sve nam to ukazuje na zaključak da su ispitanici svojim odgovorima potvrdili tvrdnju (varijablu) da „uvažavaju različitosti i njeguju duh tolerancije kod učenika“.

Tabela 7. Korelacija između varijabli obilježja profesionalne vrijednosti nastavnika

Napomena: ** - Nivo značajnosti 0,01

Parametri	N	PVR1	PVR2	PVR3
		1	,442**	,461**
PVR1	116		,000	,000
		,442**	1	,602**
PVR2	116	,000		,000
		,461**	,602**	1
PVR3	116	,000	,000	

Na osnovu rezultata Pirsonove korelacije Tabela 7 uočavamo da je korelativna razlika između varijabli koje se odnose na profesionalne vrijednosti nastavnika **statistički značajna** na nivou $p < 0,01$. Na osnovu Tabele 7 vidimo da je korelacija pozitivna. S obzirom da se vrijednost r nalazi u rasponu od 0,44-0,60 zaključujemo da je u pitanju *velika korelacija* između navedenih varijabli.

Dakle, na osnovu deskriptivne analize varijabli vezanih za *profesionalne vrijednosti nastavnika*, po samoprocjeni nastavnika, možemo zaključiti da je u potpunosti potvrđena hipoteza ovog istraživanja da *postoji visok nivo razvijenosti svijesti nastavnika o vlastitim profesionalnim vrijednostima*.

ZAKLJUČAK

Osnovni pravci razvoja obrazovanja u obrazovnom sistemu visok kvalitet obrazovnog sistema - svi učitelji, nastavnici i profesori moraju da budu visoko obrazovani; nastavnicima se treba omogućiti

da nastave svoje studije do najviših nivoa, da bi dobili šansu da napreduju u okviru svoje profesije; obrazovanje profesora, nastavnika i učitelja je multidisciplinarno i treba da osigura da oni posjeduju odgovarajuće znanje o sadržajima koje prenose učenicima, znanje iz pedagogije, didaktike i metodike; učitelji, nastavnici i profesori treba da posjeduju vještine pomoću kojih će da vode i podržavaju učenike u procesu učenja, i da razumiju socijalne i kulturne dimenzije obrazovanja. Oni moraju da budu odgovorni prema svakom učeniku pojedinačno; obrazovanje učitelja, nastavnika i profesora mora da se nastavi i tokom njihove karijere, i treba da bude podržano na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. Nastavnici treba da prepoznaju važnost neprestanog usavršavanja, kao i da to prenesu i na svoje učenike; centralna komponenta treba da bude mobilnost učitelja, nastavnika i profesora. Savremeno obrazovanje zahtjeva promjene u obrazovanju a te promjene počinju od nastavnika i odgojno-obrazovne institucije u kojoj on djeluje.

Utvrđivanje značajnosti t-testom razlika aritmetičkih sredina o profesionalnim vrijednostima nastavnika, po samoprocjeni nastavnika srednje škole, s obzirom na njihov spol, pokazalo je da ne postoje statistički značajne razlike aritmetičkih sredina (M). Vidjeli smo da nastavnice imaju pozitivnija mišljenja u odnosu na nastavnike kada su u pitanju profesionalne vještine nastavnika te da je i odstupanje (SD) od aritmetičke sredine veće je kod ispitanika ženskog spola.

Analizom rezultata zaključili smo da ne postoje statistički značajne razlike između ispitanika s obzirom na stepen obrazovanja o profesionalnim vrijednostima nastavnika.

Na osnovu rezultata deskriptivne analize varijabli vezanih za profesionalne vrijednosti nastavnika, po samoprocjeni nastavnika, izveli smo zaključak da je u potpunosti potvrđena naša hipoteza istraživanja da postoji visok nivo razvijenosti svijesti nastavnika o vlastitim profesionalnim vrijednostima.

LITERATURA

- Bognar, L. i Bognar, B. (2007). Kreativnost učitelja kao značajna kompetencija nastavničke profesije. U Babić, N. (ur.) Kompetencije i kompetentnost učitelja: zbornik radova s međunarodnog

znanstvenog kolokvija održanog 18. i 19. travnja 2007. u Osijeku. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayer, Filozofski fakultet; Kherson: Kherson State University

- Brkić, M. i Kundačina, M. (2003). Statistika u istraživanju vaspitanja i obrazovanja. Mostar-Sarajevo: Educa d.o.o. Sarajevo.
- Danilović, M. (2011) Nastavnik kao uzor, model, idol, ideal, simbol, vrednost, tj. mera , savršenog i svestrano obrazovanog čoveka. Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo učenja i znanja, Čačak, Tehnički fakultet
- Delors, J. (1998). Učenje: blago u nama, Izvješće UNESCO-u Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21.stoljeće. Zagreb: Educa.
- Kačapor, S. (1993). Uloga nastavnika u ostvarivanju vaspitnih zadataka srednje škole, Zbornik radova Filozofskog fakulteta, br. 21-22, Priština.
- Kadun-Bošnjak, S. (2013). Dokimologija u primarnom obrazovanju. Sveučilište „Jurija Dobrile“, Pula. .
- Kundačina, M. i Bandur, V. (2007). Akademsko pisanje, Užice: Učiteljski fakultet.
- Obralić, H. (2011). Vrednovanje obrazovnih efekata kao vanjskih ciljeva obrazovanja, Univerzitet „Džemal Bijedić“, Mostar.
- Obralić, T. (2008). Idealni tipovi u obrazovnom menadžmentu, Sarajevo.
- Pastuović, N. (1999). Edukologija: integrativna znanost o sustavu celoživotnog obrazovanja i odgoja. Zagreb : Nakladničko preduzeće „Znamen“.
- Pastuović, N. (2006). Kako do društva koje uči. Odgojne znanosti. Izvorni znanstveni članak Vol.8, br.2, str.421-441. Zagreb: Učiteljski fakultet. 242
- Pastuović, N. (2008). Cjeloživotno učenje i promjene u školovanju. Odgojne znanosti. Izvorni znanstveni članak Vol.10, br.2, str.253.267. Zagreb: Učiteljski fakultet.

AJSELA HADŽIAHMETOVI

OŠ“Selakovac“, Novi Pazar, Srbija

ajsela.hadziahmetovic@gmail.com

UDK: 371:004(497.11)

37.014.5(497.11)

VLADAN SEIZOVI

Školska uprava, Kraljevo, Srbija

vseizovic@gmail.com

UNAPRE IVANJE POLOŽAJA IKT U OBRAZOVANJU U SRBIJI

IMPROVING THE POSITION OF ICT IN EDUCATION IN SERBIA

Apstrakt - Ovaj rad govori o položaju IKT u našem obrazovnom sistemu i mogu nostima njegovog unapre ivanja. Da bi moglo do i do unapre ivanja položaja IKT u obrazovanju neophodno je postojanje sistemskog prepoznavanja potrebe za istim pri kreiranju obrazovne politike. Pozitivni pomak i osnovu za unapre ivanje u našem obrazovnom sistemu predstavlja definisanje i usvajanje „Smernica za unapre ivanje uloge informaciono-komunikacionih tehnologija u obrazovanju“. Ovaj strateški dokument je zapravo i garant razvoja infrastrukture za realizaciju e-u enja u obrazovnom sistemu naše zemlje. Veliki podsticaj za unapre ivanje položaja IKT u obrazovanju predstavlja i usvajanje me upredmetnih kompetencija koje treba da se razvijaju kod u enika u toku školovanja, me u kojima je i digitalna kompetencija. Kroz rad je dat prikaz istraživanja koje se odnosi na stavove u enika o primeni IKT u nastavi koje je sprovedeno je OŠ “Selakovac“ iz Novog Pazara, sa ciljem sagledavanja mišljenje u enika o uticaju primene IKT u nastavi i ukazivanja na mogu nosti za unapre ivanje. Rezultati istraživanja potvr uju potrebu za poja anom primenom, kao i unapre ivanjem položaja IKT-a u nastavi. Zaklju na razmatranja zapravo predstavljaju refleksiju i sumiranje u odnosu na aktuelan položaj IKT u našem obrazovnom sistemu.

Klju ne re i – unapre ivanje položaja IKT, smernice za unapre ivanje, obrazovni sistem, digitalna kompetencija, primena IKT u nastavi

Abstract - This paper discusses the position of ICT in our educational system and the possibilities for its development.

That there could be improvement of the position of ICT in education it requires the existence of systematic recognition of the need for the same in the creation of educational policy. Positive movement and the basis for improvement in our educational system is to define and adoption of the "Guidelines for improving the role of information and communication technologies in education." This strategic document is actually a guarantor of the development of infrastructure for the realization of the e-learning in the educational system of our country. A great incentive for the advancement of ICT in education is the adoption of cross-curricular competencies that students should develop during their schooling, including the Digital competence. Through the work is presented a research related to the students' attitudes about the application of ICT in classes which was conducted in the elementary school "Selakovac" from Novi Pazar, with the aim of reviewing students' opinions on the influence of ICT in teaching and pointing out opportunities for improvement. The survey results confirm the need for intensified implementation, as well as improving the position of ICT in teaching. Final considerations are actually reflections and summarizing in relation to the current position of ICT in our educational system.

Key words – *improvement of the position ICT, guidelines for improving, the education system, digital competence, use of ICT in teaching .*

UVOD

E-obrazovanje se može definisati kao primena informaciono-komunikacionih tehnologija u obrazovanju. E-obrazovanje ili obrazovanje na daljinu podrazumeva da je glavni nosilac komunikacije između u predava a i u enika razdvojenost (u razli ito vreme i na razli itom mestu – razdvojenost nastavnika- tutora od u enika).

Ono mora da obuhvati dvosmernu komunikaciju između u predava a i u enika koja ima za cilj da olakša i podrži proces edukacije. Kao posrednik u neophodnoj dvosmernoj komunikaciji koristi se tehnologija. Može se još re i da je to planirano u enje koje se odvija na razli itom mestu od predavanja i zahteva specijalne tehnike planiranja nastave, specijalne metode predavanja i specijalne na ine komunikacije posredstvom IKT-a. (Sara evi , Mašovi , Me edovi i Hadžiahmetovi , 2011.)

Stoga pojam “uvo enje e-obrazovanja” ozna ava uvo enje informaciono-komunikacionih tehnologija u obrazovni proces. Kako se uvo enje informaciono-komunikacionih tehnologija u

obrazovni proces dotiče svih elemenata obrazovanja, od nastave i učenja pa sve do upravljanja školom, uvođenje obrazovanja pretpostavlja svojevrsnu reformu celokupnog obrazovnog sistema.

Primena IKT u obrazovanju i nastavi nije više vizija nastavnika entuzijaste, već realna potreba i zahtev za kvalitetom u radu sa učenicima. Kvalitet u radu nastavnika svakako da se odražava i na kvalitet rada škole i doprinosi unapređivanju obrazovanja u celini.

Ubrzani razvoj informacionih tehnologija širom otvara vrata novim mogućnostima za unapređenje nastavnog procesa, kako sa aspekta učenika, tako i sa aspekta nastavnika. Poznavanjem i primenom novih softverskih alata, proširuju se kompetencije nastavnika za e-nastavu, čime nastavnici dobijaju više mogućnosti za ostvarenje očekivanih ishoda obrazovno-vaspitnog procesa. (Bjeki, Krneta, i Milošević, 2008.)

SMERNICE ZA UNAPREĐIVANJE POLOŽAJA IKT U OBRAZOVANJU

U dosadašnjim zakonskim propisima nije definisana samostalna nastavnička kompetencija koja bi se samo odnosila na IKT, ali dokumenta koji proističu iz „Nacionalne strategije razvoja obrazovanja do 2020. godine“ svakako da predviđaju veliko unapređivanje položaja IKT i kasnije u skladu sa time usklađivanje zakonskih propisa. U ovom trenutku može se reći da se u kontekstu stručnog usavršavanja nastavnika pojam IKT jasno pominje kao jedna od 8 prioriternih oblasti usavršavanja od značaja za razvoj obrazovanja i vaspitanja. Međutim, prilikom definisanja standarda nastavničkih kompetencija pojam IKT se u indirektnom smislu prožima kao neizostavna stavka u profesionalnom delovanju nastavnika osposobljenog prema zahtevima savremenog sistema obrazovanja i vaspitanja. Nemoguće je zamisliti savremenog nastavnika koji ne koristi IKT.

Krajem 2013. godine Nacionalni prosvetni savet usvojio je dokument „Smernice za unapređivanje uloge informaciono-komunikacionih tehnologija u obrazovanju“, na osnovu kojeg za IKT predstoji period ekspanzije i dodeljivanje uloge kojom će dati svoj puni doprinos unapređivanju sistema obrazovanja. (Hadžiahmetović i Saračević, 2014.) Nacionalni prosvetni savet će se rukovoditi ovim smernicama prvenstveno prilikom uređivanja sledećih pitanja:

- prilagođavanje standarda (obrazovnih, kompetencija nastavnika i direktora, kvaliteta rada škola, udžbenika), planova i programa;
- pomoć i podršku nastavnicima u ovladavanju novim sredstvima, metodama i sadržajima;
- izradu i raspoloživost digitalnih obrazovnih sadržaja, koji moraju biti pristupačni kako bi omogućili i integraciju osetljivih grupa kao što su deca i učenici sa invaliditetom;
- opremljenost škola, razvoj infrastrukture i obezbeđivanje opreme koju učenici koriste van škole;
- obrazovne informacione sisteme.

Ovim strateškim dokumentom je pored ostalih definisana i oblast „IKT u funkciji nastave i učenja“, koja se odnosi na:

- Realizacija kurikuluma podržana efikasnom primenom IKT,
- Profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju,
- Obrazovni softver,
- Razvoj IKT infrastrukture.

„Od posebnog interesa za postizanje kvalitetnog obrazovanja uz primenu IKT, a zatim i samog merenja tog željenog nivoa kvaliteta, jeste adekvatno uvođenje digitalne kompetencije u sve instrumente kojima se reguliše sadržaj obrazovanja poput: opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja; opštih i posebnih standarda znanja, veština i vrednosnih stavova; nastavnih planova i programa, udžbenika, testova kojima se vrednuju postignuća i sl.

Realizacija školskog kurikuluma podržana efikasnom primenom informaciono-komunikacionih tehnologija zahteva primenu znanja i veština iz nekoliko relevantnih oblasti koje su detaljnije prikazane u narednom delu teksta. Integracija IKT u kurikulum namenjen osnovnoj i srednjoj školi uključuje detaljno objašnjenje sledećih elementa, odnosno sadržaja IKT:

1. Izrada digitalnih – multimedijalnih nastavnih sredstava i objekata učenja;
2. Osnove nastavnog dizajna;
3. IKT i nastavne metode;
4. Obrazovanje na daljinu – Onlajn obrazovanje“.(Smernice za unapređivanje uloge informaciono-komunikacionih tehnologija, 2013.)

Definisanje ovog dokumenta svakako predstavlja veliki korak u našem obrazovnom sistemu i dobru osnovu za integrisanje IKT u sistem obrazovanja kako bi se stvorilo kvalitetno obrazovanje za sve. Kvalitetno obrazovanje danas treba da bude zasnovano na zahtevima savremenog društva u kojem se prevashodno potenciraju ključne kompetencije i razvijaju funkcionalna znanja primenjiva u svakodnevnom životu.

RAZVIJANJE DIGITALNE KOMPETENCIJE U OKVIRU MEĐUPREDMETNIH KOMPETENCIJA

Krajem 2013.godine Nacionalni prosvetni savet je usvojio opšte standarde postignuća za kraj opšteg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšte obrazovnih predmeta. U okviru ovog dokumenta su pored definisanih obrazovnih standarda postignuća za pomenute predmete nalaze se i međupredmetne kompetencije.

Globalna orijentacija na kompetencijama, uticaj novih tehnologija, interneta i medija na učenje i itd. su najvažniji faktori koji definisali potrebu rekonstrukcije obrazovnog sistema menjanjem sadržaja, oblasti primene znanja i pristupa nastavi u učenju.

„U skladu sa karakteristikama, okolnostima i kriterijumima našeg obrazovnog sistema definisane su sledeće međupredmetne kompetencije kao najrelevantnije za adekvatnu pripremu učenika za budući život:

1. Kompetencija za celoživotno učenje;
2. Veština komunikacije;

3. Rad s podacima i informacijama;
4. Digitalna kompetencija;
5. Rešavanje problema;
6. Veština saradnje;
7. Veštine za život u demokratskom društvu;
8. Briga za zdravlje;
9. Ekološka kompetencija;
10. Estetska kompetencija;
11. Inicijativnost i preduzetništvo“. (Standardi opštih međupredmetnih kompetencija za kraj srednjeg obrazovanja, 2013.)

Opšti obrazovni standardi za kraj osnovnog obrazovanja se nalaze u fazi revizije, tako da se očekuje da će nakon toga međupredmetne kompetencije biti uključene i u ovu regulativu. Tako će, u toku je Oglad o isprobavanju okvira nacionalnog kurikuluma koji je baziran na pristupu u nastavi usmerenom na učenje i razvijanju kompetencija.

Iz navedenog proističe da će buduće nastava u osnovnom i srednjem obrazovanju pre svega da bude usmerena na učenje i razvijanju kompetencija (međupredmetnih). Škole i nastavnici će biti u obavezi da planiraju, realizuju i vrednuju nastavu kroz koju će biti prožeto i razvijanje digitalne kompetencije kod učenika i to ne samo u nastavi informatike i umetnosti, tehničkog i informatičkog obrazovanja, već kod svih predmeta gde je to moguće u skladu sa obrazovnim standardima postignutim u učenika i konkretnim uslovima rada.

ISTRAŽIVANJE “STAVOVI U UČENICIMA O PRIMENI IKT U NASTAVI”

Organizacija istraživanja

U okviru ovog dela dat je prikaz istraživanja koje se odnosi na stavove učenika o primeni IKT u nastavi. Istraživanje je obavljeno u osnovnoj školi “Selakovac” u Novom Pazaru, a sprovedeno je uz pomoć kolega koji predaju predmete iz grupe prirodnih nauka.

Problem istraživanja

Autori rada su u saradnji sa kolegama krenuli od nekoliko pitanja kako bi definisali problem istraživanja:

- Koliko dosadašnja primena IKT u nastavi u našoj školi utiče na učenike;
- Da li postoje neki još pokazatelji uspešnosti u vezi sa problemom osim postignuća učenika tj. ocena;
- Da li postoji neka povratna informacija u smislu iskazanog mišljenja o ovakvoj inovativnoj nastavi;
- Šta bi mogla da doprinese kvalitetna povratna informacija o ovome;
- Šta bi to mogao da bude podsticajni impuls nastavnicima za uvođenje IKT u svoju nastavu;
- Šta bi uticalo na motivisanje onih nastavnika koji su već izvodili nastavu uz IKT da nastave sa planiranjem i programiranjem ovakve nastavi.

Predmet istraživanja

Stavovi učenika o primeni IKT u nastavi predstavljaju predmet ovog istraživanja, a sve u cilju unapređivanja primene IKT u nastavi. Ovo istraživanje pokazuje kakvo je mišljenje učenika o primeni informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavi.

Putem ovog istraživanja se prikazuje koliko se primenjuje IKT u nastavi i kakav uticaj to ima na učenike.

Cilj i zadaci istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je da na osnovu teorijskih razmatranja i primene IKT u nastavi je potrebno ukazati na statistički značajne mogućnosti podizanja nivoa primene IKT u nastavi.

Zadaci istraživanja su ispitivanje i utvrđivanje uticaja dosadašnje primene IKT u nastavi na:

- Osnaživanje primene inovacija (IKT) u nastavi;
- Podsticanje projektne nastave uz IKT;
- Razvijanje kritičkog razmišljanja i samoprocene kod učenika;
- Jačanje samoregulisano učenje;
- Razvijanje vršnjačkog učenja;
- Podsticanje digitalne kompetencije i kompetencije za celoživotno učenje.

Ispitivanje i utvrđivanje koliko se primena IKT u nastavi utiče na razvoj intelektualnih veština i sposobnosti učenika što je i drugi cilj ovog istraživanja. Zapravo je potrebno utvrditi da li primenom informaciono-komunikacionih tehnologija učenici postaju više motivisani za učenje, i da li će biti uspešniji u učenju i da li će razvijati funkcionalna znanja.

Varijable

Glavna istraživačka varijabla je predstavljena kroz uticaj na motivaciju nastavnika da primenjuju IKT u nastavi i stavove učenika kojima iskazuju svoju spremnost da sve više učestvuju uz primenu IKT u nastavi. Pa je tako glavna varijabla ispitivana preko dve posebne varijable kao što su zainteresovanost učenika za nastavu uz primenu IKT, motivacija za nastavnike da svoju nastavu pospeše primenom IKT-a.

Psihološka varijabla je svakako motivacija za učenje, da li su učenici zadovoljni postignu ima okruženja u školi i kod kuće (pristup internetu) predstavlja sredinsku varijablu.

Hipoteza istraživanja

Generalna hipoteza istraživanja je da primena IKT u nastavi ima pozitivan uticaj na pospešivanje celokupnog nastavnog procesa i da doprinosi savremenom konceptu obrazovanja usmerenom na učenika i razvijanju mehanizama upredmetnih kompetencija.

Podhipoteze istraživanja su da primena IKT u nastavi doprinosi:

- veći stepenu razvoja intelektualnih sposobnosti i veština učenika;
- razvijanju digitalne kompetencije i kompetencije za celoživotno učenje;
- povećanju motivacije učenika u nastavnom procesu;
- doprinosi stvaranju podsticajne atmosfere na času;
- unapređivanju kompetencija nastavnika.

Hipoteza istraživanja treba da objasni koliko je značajan uticaj primene IKT u nastavi na pospešivanje savremenog koncepta nastave kod učenika.

Metode istraživanja

- Deskriptivna metoda – učenicima govori o svojim stavovima o primeni IKT u nastavi.

Tehnike istraživanja

U istraživanju se primenjuju sledeće tehnike:

- Anketiranje kojim se utvrđuje mišljenje učenika o primeni IKT u nastavi, ali su prikupljeni i stavovi učenika o mogućim predlozima za unapređivanje nastave pojedinih predmeta uz IKT.

Tehnike prikupljanja podataka u ovom istraživanju su:

- Anketa

Uzorak

U ovom istraživanju uzorak čine jedna grupa ispitanika:

- učenici - 93 učenika osnovne škole "Selakovac" u Novom Pazaru (učenici 7. razreda, ukupno 4 odeljenja, 45 dečaka, 48 devojčica).

Tok istraživanja

Koautorica ovog rada koja predaje informatiku i računarstvo u OŠ „Selakovac“ u Novom Pazaru je saradnji sa kolegama iz škole sprovela istraživanje koje se odnosi na ispitivanje stavova učenika o uticaju primene IKT u nastavi. U ovom istraživanju su učestvovali i nastavnici koji predaju predmete prirodno-tehničke grupe nauka (ukupno 9; 3 nastavnika matematike; nastavnik tehničkog i informatičkog obrazovanja; nastavnik fizike; nastavnik biologije; nastavnik geografije; nastavnik fizike i nastavnik hemije).

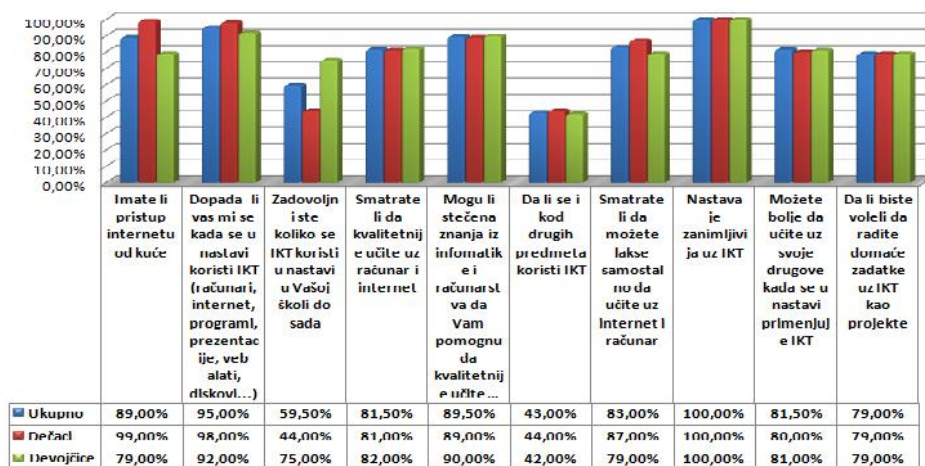
1. Na početku klasifikacionog perioda je sa nastavnicima, koji su učestvovali, dogovoreno da u narednom periodu, u skladu sa planom i programom svojih nastavnih predmeta i stepenom razvijenosti sopstvene digitalne kompetencije, izvode nastavu uz primenu IKT kod 7. razreda. Nastavnica informatike i računarstva, u smislu konsultacija, pružila podršku kolegama koji su odabrali da primenjuju IKT u svojoj nastavi.
2. Na kraju klasifikacionog perioda obavljeno je anketiranje učenika, koje se odnosilo na iskazivanje stavova o uticaju primene IKT u nastavi. U učestvovanjem u anketi učenici su dali svoje mišljenje o tome kod kojih predmeta je najzastupljenija primena IKT u nastavi, koji su predložili za uvođenje IKT u nastavi, da li je ovakva nastava zanimljivija, o uticaju na kvalitetnije učenje, razvijanje vršnjačkog učenja itd.
3. Nakon obrade podataka prikupljenih putem ankete su rezultati istraživanja. Izvršena je analiza rezultata i obavljena diskusija o razvojnim merama koje je neophodno preduzeti na osnovu mišljenja učenika u planiranju i realizaciji primene IKT u nastavi u narednom periodu.

REZULTATI I DISKUSIJA ISTRAŽIVANJA

U ovom delu je prikazana analiza rezultata istraživanja o mišljenju učenika o primeni IKT u nastavi. Ispitivanja su pokazala da 89% ispitanika poseduje pristup internetu od kuće, što je u velikoj meri uticalo na uspešnost istraživanja i referentnost ciljane grupe. Skoro svim učenicima se dopada primena IKT u nastavi, čak 95%, 59,50% je zadovoljno u kojoj se meri koristi IKT u nastavi, dok 81,50% smatra da može kvalitetnije da uči pomoću IKT. Ogromna većina učenika 89,50% smatra da stečajna znanja iz informatike i umetnosti mogu da im pomognu za učenje drugih predmeta. Pored informatike, svega 43% ispitanika tvrdi da je IKT u nastavi ostalih predmeta.

U nastavku je većina ispitanika, njih 83% izrazila stav da lakše samostalno uči uz računare i internet, dok svi učenici 100% misle da je nastava uz IKT zanimljivija. 80,50% ispitanika smatra da primena IKT u nastavi pospešuje učenje uz vršnjake i konačno većina od 79% izražava želju da izrađuje svoje domaće zadatke uz IKT kao projekte.

Uporedni prikaz stavova učenika u anketi

Grafikon 1. – Uporedni prikaz potvrdnih stavova učenika u anketi

Primetna je pretežna zastupljenost primene IKT u nastavi predmeta prirodne grupe nauka, ak 95% (matematika 30%, informatika 30%, fizika 16%, geografija 14% i hemija 5%), pa zatim u nastavi stranih jezika u manjoj meri, svega 5% zajedno sa svim ostalim predmetima.

Grafikon 2. Stav u enika o naj eš oj primeni IKT u nastavi do sada

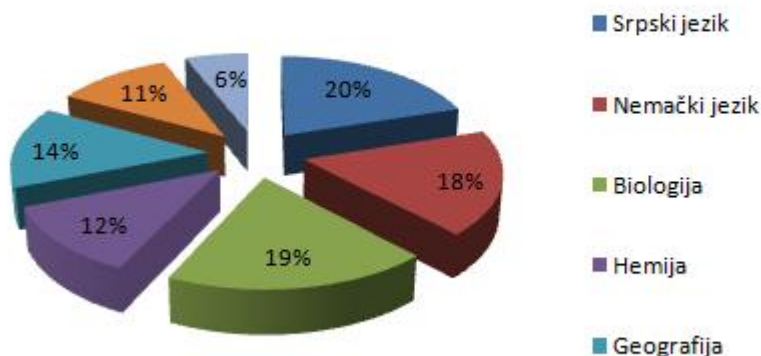
Pored informatike, ispitanicima se primena IKT dopala najviše kod nastave matematike, geografije, hemije, engleskog i nema kog jezika, dok su se kao ostali predmeti kao odgovor pojavljivali u zanemarljivom broju.

Grafikon 3. – Stav u enika o primeni IKT u nastavi po predmetima

Konačno, učenici su dali i svoje predloge predmeta kod kojih smatraju da treba da se primenjuje IKT u nastavi, najviše zahteva je bilo da se IKT koristi i u nastavi srpskog, nemačkog jezika, biologije, engleskog jezika i tehnike i informatičkog obrazovanja, dok su u znatnoj meri bilo zahteva da se i dalje u nastavi geografije i hemije koristi IKT, što ukazuje na to koliko je vizuelizacija tokom učenja koja se obezbeđuje uz IKT iz ovih predmeta bitna učenicima u sticanju znanja.

Predlozi za primenu IKT u nastavi

Grafikon 4. –Predlozi za primenu IKT u nastavi

Nakon detaljne analize rezultata istraživanja došlo se do opšteg zaključka da primena IKT u nastavi pospešuje nastavni proces, ali su su izvedeni i sledeći zaključci:

1. Neguje se proces razvijanja digitalne kompetencije;
2. Podstiče se kritičko razmišljanje i samoprocena kod učenika;
3. Podstiče se razvijanje kompetencije za celoživotno učenje;

4. Dolazi do podsticanja samoregulisanog učenja kod učenika;
5. Mogućnost stvaranja podsticajne atmosfere na času;
6. Pospešuje se vršnjačka učenja;
7. Postoji mogućnost razvijanja "projektne nastave";
8. Primetna je pretežna zastupljenost primene IKT u nastavi predmeta prirodne grupe nauka, pa zatim u nastavi stranih jezika u manjoj meri.
9. U učenicima je najzanimljivija iz matematike, geografije i informatike nastava uz IKT, dakle vizuelizacija dolazi do izražaja;
10. U učenicima postoji zahtev za uvođenjem IKT i kod nastave gde to nije bila "praksa";
11. Takođe se javljaju zahtevi za pojačanom nastavom uz IKT, tamo gde se pre to nije bila "praksa".

ZAKLJUČAK

Promene u našem obrazovnom sistemu koje predviđa „Strategija obrazovanja u Srbiji do 2020.godine“ u potpunosti podržavaju, šta više veoma tendenciozno podstiču uvođenje i primenu IKT u nastavi. Može se reći da je niz novina tokom proteklih godina kod nas doprinelo razvijanju pozitivne klime za ispunjavanje ovakvih zahteva. Infrastrukturni aspekt IKT je u velikoj meri unapređen (kroz projekat „Digitalne škole“ 2010-2011.godine), alati i tehnologije su globalno uznapređovali do nivoa kada su dostupni svima. Zakonodavni okviri su definisali IKT kao jednu od prioritarnih oblasti obaveznog stručnog usavršavanja nastavnika. Po prvi put uvođenje je priznato u obrazovnom sistemu Srbije i određene su „Smernice za unapređivanje IKT u obrazovanju“ kao strateški dokument za njegovu primenu. Nivoi postignuća učenika, koje definišu standardi postignuća učenika, u potpunosti su zasnovani na dvodimenzionalnoj Blumovoj taksonomiji.

Koncept za razvoj Okvira nacionalnog kurikuluma je zasnovan na učeniku i učenju i razvijanju međupredmetnih kompetencija, gde veoma važno mesto u nastavi zauzima IKT, a to se u potpunosti podudara sa postulatima e-učenja i savremenih teorija učenja. Digitalna kompetencija je jedna od 11 međupredmetnih kompetencija koje su važne za razvijanje u toku školovanja, tj. definisane kao ključne životne kompetencije u savremenom svetu.

Prikaz novina u našem obrazovanju svakako ne znači da je stanje idealno, ali je sistemski prepoznata potreba i stvorena baza za korenite promene u pogledu razvoja e-obrazovanja kako samostalno tako i u sklopu tradicionalnog obrazovanja. Primena IKT u obrazovanju i nastavi nije više vizija nastavnika entuzijaste, već realna potreba sistema obrazovanja za kvalitetom u radu sa učenicima.

Kao što su rezultati istraživanja pokazali kod učenika ne samo da je izražen pozitivan stav u odnosu na primenu IKT u nastavi, već i zahtev da ovakav vid nastave bude češće primenjivan. Svakako da su do sada mnogobrojna istraživanja na ovoj temi doprinela prepoznavanju prioriteta za unapređivanjem položaja IKT u nastavi, kao i u obrazovanju uopšte.

Pružanjem sistematske podrške nastavnicima kroz stručno usavršavanje osiguravaju se uslovi za poželjnom primenom IKT u nastavi. U Srbiji su 2014.godine od strane Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Projekta EU „Razvionica – Pružanje podrške razvoju ljudskog kapitala i istraživanja, IPA2011“ organizovane i realizovane obuke za nastavnike „Primena IKT u nastavi“. Kroz ovu obuku je osnažena digitalna kompetencija kod oko 4000 nastavnika, koji su na ovaj način osposobljeni za primenu IKT u nastavi i direktnom radu sa učenicima. U okviru istog projekta je početkom 2015.godine kod nas realizovana onlajn obuka „Osnovi učenja i nastave“ za oko 8000 nastavnika, koja se odvijala preko Moodle platforme za e-učenje, tako da su i na ovaj način nastavnici dodatno osnaženi na polju e-učenja i primene IKT u svom radu.

Uprkos stvorenim preduslovima za ekspanziju kroz formalne okvire i osnaživanje nastavnika kroz stručno usavršavanje informaciono-komunikacione tehnologije su do sada samo donekle pronašle

okvire za svoju primenu u tradicionalnoj i elektroničkoj. Ipak je za kvalitetnu primenu u nastavi neophodno još puno uobližavanja i usaglašavanja tehnologije i pedagogije kod nastavnika.

“It is not about the technology, it is about the pedagogy“ (Suština nije u tehnologiji, već u pedagogiji). (Mazura, 2014.)

U trenutku kada se u našem obrazovnom sistemu stvaraju realni preduslovi za uspešnu primenu IKT u nastavi na školi je kao ustanovi i nastavniku kao pojedincu teret odgovornosti hoće li se opredeliti da i dalje rade po tradicionalnom modelu, ili će unapređivati svoj rad i obrazovanje uopšte tako što će pospešiti primenu naših učenika primenom inovativnih metoda u nastavi.

LITERATURA

- Bjeki, D., Psihologija učenja i nastave u e-obrazovanju, materijal za studijski program- master za e-učenje, Beograd, 2008.
- Bjeki, D., Krneta, R., Milošević, D., „Kompetencije za e-nastavu u sistemu profesionalnih kompetencija nastavnika osnovne škole“, Beograd, 2008.
- Kukić M., Individualizacija procesa usvajanja znanja u nastavi, Beograd, 1995.
- (April, 2014) Educause. [Online].(2006) <https://net.educause.edu/ir/library/pdf/ELI7012.pdf>
- Hadžiahmetović A., Saraević M., Milošević D., Međedović E., Apleti u nastavu kao podrška u motivaciji talentovanim učenicima, Beograd, 2011.
- Hadžiahmetović A., Saraević M., Informaciono-komunikacione tehnologije i nastavničke kompetencije, 2014. [Online].
- <http://www.badennet.org/files/BADEN%20NewsLetter%20No4%20March%202014.pdf>
- Hadžiahmetović A., Seizović V., Model izrade plana stručnog usavršavanja nastavnika, Beograd, 2013.
- Nacionalni prosvetni savet republike Srbije, Smernice za unapređivanje uloge informaciono-komunikacionih tehnologija – Nacrt, 2013. [Online];
- Namestovski Ž., Uticaj primene savremenih nastavnih sredstava na povećanje efikasnosti nastave u osnovnoj školi, Zrenjanin, 2008.
- Pravilnik o standardima kvaliteta rada ustanove ("Sl. glasnik RS", br. 7/2011), 2011.

- Pravilnik o programu ogleđa za primenu nacionalnog okvira kurikuluma – osnove učenja i nastave i razvijanje škola vežbaonica kao nastavnih baza visokoškolskih ustanova („Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik“, br. 2/2014), 2014.
- Saračević M., Mašović S., Međedović E., Hadžiahmetović A., Infrastruktura za realizaciju i razvoj učenja u obrazovnom sistemu, YUINFO 2011 – XVII Međunarodna konferencija o društvenim i humanističkim naukama i informacionim tehnologijama, Kopaonik, 2011
- Projekat “Razvionica - Podrška razvoju ljudskog kapitala i istraživanju – razvoj opšteg obrazovanja i ljudskog kapitala“, Smernice za pristup usmeren na učenje i razvoj kompetencija za Nacionalni okvir kurikuluma – osnova učenja i nastave, 2013. [Online]
- Nacionalni prosvetni savet republike Srbije, Smernice za unapređivanje uloge informaciono-komunikacionih tehnologija – Nacrt, 2013.
- http://www.nps.gov.rs/wp-content/uploads/2013/06/Nacrt-IKT-smernica_javna-rasprava.pdf
- Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Standardi kvaliteta rada vaspitno-obrazovnih ustanova, Beograd, 2011.
- Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020.godine, („Službeni glasnik RS“, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 - US i 72/12), 2012.
- Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja, Opšte međupredmetne kompetencije za kraj srednjeg obrazovanja, 2013. [Online].

MURADIF HAJDER

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

muradif_hajder@windowslive.com

UDK: 371.134(497.6)

371.39:004(497.6)

ZAINTERESIRANOST I SPREMNOST NASTAVNIKA ZA UVOĐENJE SAVREMENIH INOVACIJA I INFORMACIONO-KOMUNIKACIJSKIH TEHNOLOGIJA U NASTAVU

INTEREST AND A WILLINGNESS OF TEACHERS FOR INNOVATION AND INTRODUCTION OF MODERN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION

Apstrakt - U ovom empirijskom, transversalnom istraživanju otkrili smo da su nastavnici veoma zainteresirani za uvođenje savremenih didaktičkih medija kao savremenih inovacija u nastavi. Nastavnici su posebno zainteresirani za uvođenje savremenih didaktičkih medija poput interaktivne table, BIM projektora i za uvođenje savremenih informacionih-komunikacijskih tehnologija (hardvera, didaktičkih softvera koji omogućavaju upotrebu elektronskih udžbenika i knjiga i digitalizaciju učenja i obrazovanja uopće). Većina nastavnika je spremna da se dodatno educira i angažira u uvođenju savremenih didaktičkih medija i Informaciono-komunikacijskih tehnologija /ICT/- kao inovacija u nastavi kako bi unaprijedili i obogatili svoje nastavničke kompetencije. Istraživanjem je utvrđeno da nastavnici nemaju dovoljno mogućnosti da se planski educiraju iz oblasti uvođenja savremenih inovacija u nastavi. Nastavnički fakulteti nisu još uvijek u mogućnosti da kvalitetnije pripremaju buduće nastavnike u tom segmentu razvoja nastavničkih kompetencija. Potvrđena je generalna hipoteza istraživanja: „Nastavnici su zainteresirani za uvođenje savremenih interaktivnih oblika i metoda nastavnog rada, kao i savremenih didaktičkih medija radi inoviranja nastavnog rada, ali u nastavnom radu nemaju dovoljno mogućnosti da se praktično i organizirano educiraju o inovacijama i da unaprijede svoje nastavničke kompetencije“.

Ključne reči – zainteresiranost, spremnost, nastavnici, edukacija, inovacije u nastavi, savremeni didaktički mediji, Informacijsko-komunikacijske tehnologije /ICT/, interaktivne nastavne metode, interaktivni oblici rada, didaktički mediji

novije generacije, hardver, didaktički softver.

Abstract - *In this empirical, transversal research it was assessed that teachers are highly interested in introduction of modern teaching media as means of modern innovations in teaching . Teacher s are especially interested in introduction of modern teaching tools such as interactive board, video projector in addition to modern information and communication technologies(hardware, teaching softwares which enable use of e-textbooks and books and digitalization of learning and education in general). Most teachers are willing to further educate themselves and engage in introducing modern teaching media and information-communication technologies (ICT) as means of innovation in teaching and thus enhance and enrich their competence. The research affirmed that teachers do not have enough opportunities to educate themselves in the field of modern innovations in teaching. Teaching departments at universities are still not able to provide an advanced training for the future teachers in that segment of developing teacher competence. The general hypothesis was confirmed: „Teachers are interested in introduction of modern interactive approaches and methods of teaching and modern teaching media as a way to innovate teaching; however, they do not have enough opportunities to educate themselves about innovations in a practical and well-organized way and this way improve their teaching competence“.*

Key words – *interest, readiness, teachers, education, innovation in teaching, modern didactic media, information and communication technologies /ICT/, interactive teaching methods, interactive forms of work, didactic media of newer generation, hardware, didactic software.*

UVOD

U ovom empirijskom, transverzalnem istraživačkom radu ispitivana je zainteresiranost i spremnost nastavnika za uvođenje savremenih inovacija u nastavu u koje spadaju interaktivne istraživačke i otkrivačke metode i kooperativni oblici rada, savremeni didaktički mediji (računari i internet u nastavi, interaktivna tabla, BIM projektor) i Informaciono-komunikacijske tehnologije /ICT/ u nastavi (hardver i didaktičkih softveri u nastavi, elektronski udžbenici, elektronska razredna knjiga, elektronski portfolio razvoja, elektronska biblioteka).

OSNOVNI POJMOVI U ISTRAŽIVANJU

U ovom istraživanju cilj nam je bio utvrditi koliko su nastavnici zainteresirani (mnogo, srednje, malo) za dodatnu edukaciju iz oblasti uvođenja savremenih inovacija u nastavu i to za uvođenje:

a/ interaktivnih istraživačko - otkrivačkih metoda,

b/interaktivnih, istraživačkih grupnih oblika rada,

c/didaktičkih medija novije generacije (primjena računara i upotrebu interneta u nastavi, upotreba interaktivnih tabli i BIM projektor) i uvođenja savremenih informacionih tehnologija u nastavi /ICT/ (uvođenje hardvera, didaktičkih softvera koji omogućuju digitalizaciju obrazovnog sistema, uvođenja elektronskih udžbenika, elektronskog sistema praćenja razvoja učenika, korištenja elektronskih knjiga, elektronskih biblioteka, korištenje elektronskih razrednih knjiga, elektronskog ljetopisa škole.

Nastavnici podržavaju Strategiju uvođenja didaktičkih softvera u obrazovni sistem i digitalizaciju obrazovnog sistema u BiH. Didaktički softver u širem smislu je softver koji se može koristiti kao alatka u procesu učenja i nastave. To su alati koji služe za izradu i korištenje standardnih dokumenata, tabelarnih proračuna, prezentacija, inženjerski alati za grafičku obradu i proračune, alati za izradu aplikativnog softvera, za projektovanje informacionih sistema, za izradu statičkih i dinamičkih web prezentacija, za dizajn i obradu slike, za učenje na daljinu. Primjeri takvih alata su MS Office, Open Office, Autocad, Photoshop, Java, Visual Studio, Moodle i dr.

Didaktički softver u užem smislu (predmetni softver) je uži softver za nastavne predmete i područja koji su od posebnog značaja za proces obrazovanja, ***kao i didaktički softver za usavršavanje nastavnika*** (razvoj ICT znanja, obuka u učenju stranih jezika, pedagoško i psihološko usavršavanje). Primjeri didaktičkih softvera su MatLab, te razni eksperimentalni i simulatorski programi. ***Didaktički softver u užem smislu podržava i sve vidove didaktičkog e- materijala, digitaliziranog udžbenika, e-testova, web portala za pojedine oblasti i predmete.***

Postoje dva tipa didaktičkog softvera u užem smislu: ***a) Primarni didaktički softver*** – softver za određeni nastavni predmet, kao i određeni udžbenici; ***b) Sekundarni didaktički softver***- softver za e-materijale koji se učenicima daje kao dopuna uz primarni softver za određeni nastavni predmet, a

tu su predavanja data u LMS-u, kreativni nastavnički i učenički radovi, kreativne prezentacije, sadržaji sa interneta.

Cilj uvođenja didaktičkih softvera:

- a) sticanje primjenjenih znanja kroz korištenje interneta i savremenih informaciono-komunikacijskih tehnologija u učenju i nastavi;
- b) razvijanje istraživačkog i eksperimentalnog rada u nastavnom procesu, s ciljem razvijanja samostalnog i interaktivnog istraživanja;
- c) razvijanje aktivnog, istraživačkog, otkrivačkog i kreativnog učešća učenika u procesu učenja;
- d) edukacije nastavnika kroz upotrebu didaktičkog softvera, kako za razvijanje kompetencija iz oblasti ICT-a, kao u učenju stranih jezika, pedagoškom, psihološkom i stručnom obrazovanju;
- e) korištenje video-konferencijskog sistema u nastavi i procesu usavršavanja nastavnika;
- f) primjena LMS-a za podršku postojećim obrazovnim programima, kao i u pripremi za predavanja.

Naša istraživačka radoznalost vodila nas i ka otkriću koliko se nastavnici u nastavnoj praksi sistematski osposobljavaju i educiraju za uvođenje inovacija u nastavu u organizaciji ministarstava obrazovanja, pedagoških zavoda i nastavničkih fakulteta (nikako, rijetko, povremeno i često). Isto tako željeli smo saznati koliko su nastavnici spremni da se lično angažuju (da ili ne) za uvođenje savremenih didaktičkih medija, ICT-a i novih obrazovnih koncepcija kao inovacija u nastavni rad.

Savremene didaktičke medije kao inovacije u nastavi podijelili smo u tri grupe:

a/ interaktivne istraživačke i otkrivačke metode koje su u funkciji interaktivnog istraživačkog i otkrivačkog rada, a koje se koriste u interaktivnoj istraživačkoj nastavi;

b/ interaktivni, istraživački oblici nastavnog rada koji su u funkciji kooperativnog i interaktivnog učenja, a koji se koriste u interaktivnoj nastavi;

c/ savremeni didaktički mediji kao izvori spoznaje (računar u nastavi, internet u funkciji spoznaje, BIM projektor, interaktivna/elektronska tabla), *kao i primjena savremenih Informacionih komunikacijskih tehnologija u nastavi* (hardver, didaktički softveri, elektronski udžbenici, elektronske knjige i biblioteke, elektronski način praćenja razvoja učenika) ili kraće rečeno digitalizacija i informatizacija obrazovnog sistema.

SAVREMENI PSIHOLOŠKI PRISTUP INOVIRANJU NASTAVNOG RADA

Do sada o inovacijama u nastavi pisali su uglavnom pedagozi i didaktičari i rijetki su psiholozi koji su pisali o inovacijama u nastavi, jer su smatrali da su inovacije, prije svega, pedagoški problem. Savremena razvojna i edukacijska psihologija otkrivaju nove spoznaje, a to je da su inovacije u učenju i razvoju ličnosti učenika, prije svega, psihološki, a onda i didaktičko-metodički problem.

Pojam inovacija je lat. Porijekla; novus-nov; inovatio – novina; što bi se moglo označiti kao „popraviti, inovirati nastavu, unaprijediti nastavni rad“.

Franković, D., (1983) vidi inovacije u nastavi kao namjernu i plansku promjenu u ciljevima i sadržajima nastave u organizacijskoj strukturi, u metodama, nastavnim sredstvima i oblicima rada i u svemu što se unosi u obrazovni system da bi se unaprijedila praksa nastavnog rada.

Vlahović, B., (1993) – pedagoška inovacija je svaka svjesna i planska izvedena promjena koja u nastavni rad unosi pozitivne novine-radi unapređenja nastavnog rada.

Vilotijević, M., (2001) opisuje inovacije u obrazovnom sistemu kao naučno - zasnovane promjene u cijeloj strukturi obrazovnog sistema, ili značajnim dijelovima tog sistema, da bi se taj sistem unaprijedio i da bi se postigle progresivne promjene.

Navedene definicije inovacija u nastavi definiraju inovacije kao pedagoški i didaktičko-metodski problem, a nedefiniraju ih u dovoljnoj mjeri kao psihološko-razvojni problem i zato smatramo da definicija pojma inovacija mora obuhvatiti taj interakcijski i razvojno-psihološki problem razvoja. Iz tog razloga **Hajder, M., (2012.) pojmovno određuje inovacije u nastavi - kao nove ili relativno nove, naučno-psihološki i didaktičko – metodski utemeljene, progresivno i razvojno orijentirane strategije nastavnog rada koje se kreativno koriste u svim fazama nastavnog rada, a koje imaju za cilj relativno trajne i progresivne promjene u razvoju ličnosti, koje su rezultat prethodne aktivnosti i interakcije i koje se manifestiraju kroz kognitivnu, afektivnu, konativnu komponentu ličnosti, koje formiraju razvojno-istraživačko jezgro za novo učenje, za cjeloživotni razvoj ličnosti i koje izgrađuju otkrivački i kreativno- razvojni stil života u praktičnoj, spoznajnoj, vredonosnoj i socijalnoj sferi života - u cjeloživotnom učenju i razvoju.**

Iz navedene razvojno - psihološke definicije inovacija u nastavi uviđamo da je krajnji cilj inoviranja nastave ***cjeloživotni razvoj i cjeloživotno učenje koje se temelji na interaktivnom, kooperativnom istraživačkom radu u kojem se otkrivaju principi ili sheme*** kako se otkriva i istražuje, kako se postavljaju hipoteze istraživačkog rada, kako se donose zaključci i kako se obrazlaže, multimedijalno i kreativno prezentiraje. Ako inovacije u nastavi budu imale takav psihološko razvojni koncept, one će značajno uticati na kontinuirano uviđanje problema, istraživanje i otkrivanje rješenja tih problema, a takvo učenje daće nova iskustva za kasnija, cjeloživotna učenja kasnija (cjeloživotna) učenja. ***Takve inovacije u nastavi postaju sredstvo kreativnog, interakcijskog, istraživačkog i otkrivačkog učenja kroz koje se učenici osposobljavaju za grupni, kooperativni i timski rad, za toleranciju učenje „jednih od drugih“.***

Savremeni inovativni psihološki pristup u nastavi veže se za savremenu, razvojno - progresivnu definiciju učenja “Učenje je relativno trajna i progresivna promena u ponašanju individue, koja je rezultat prethodne aktivnosti” (Radonjić, 2004.) Ovakvo učenje postaje trajni obrazac razvoja i cjeloživotnog razvoja.

*Isto tako ovaj inovativni pristup veže se za razvoj višestruke darovitosti i višestruke inteligencije (Gardner, 2001.), jer će učenici kao istraživači u interaktivnim i kooperativnim grupama **otkrivati svoje posebne sklonosti i sposobnosti u** kojima su sposobniji i bolji od drugih, ali će otkriti i u čemu su drugi bolji i kvalitetniji od njih. Na taj način kod učenika *razvijamo kreativne sposobnosti i darovitost za određene istraživačke ili umjetničke sposobnosti, razvijamo njihovu sposobnost da budu originalni i kreativni.**

Otkrivačko učenje (Bruner, 1961) kao inovacija u funkciji je razvoja otkrivačkih i kreativnih znanja, primjenjenih znanja i kritički procenjenih znanja. Otkrivačko i interaktivno učenje utiče na razvoj shematskih memorijskih znanja, da se pamte i pohranjuju sheme, a ne pojedinačne činjenice koje će se brzo zaboravljati i koje nemaju ni razvojnu, ni primjenjenu funkciju znanja. Takvo učenje *razvija divergentno i kritičko mišljenje, originalnost i kao sposobnost i kao osobinu ličnosti.*

Interaktivno, kooperativno i istraživačko-otkrivačko učenje kao inovativno učenje u nastavi, veže se za strukturalnu teoriju pamćenja, odnosno limbički system koji je je zadužen za racionalno i emocionalno pamćenje. Hipokampus kao dio tog sistema zadužen je za pamćenje principa i shema, kako se nešto radi i otkriva i takva znanja služiće nam kao korisna sredstva u kasnijem učenju, otkrivanju ili istraživanju. Pozitivna psihološka klima u slobodnom interaktivnom istraživanju, saradnja i tolerancija biće korisni efekti učenja koji će biti zabilježeni u amigdali kao dijelu limbičkog sistema, a koja je zadužena za emocionalno pamćenje i za emocionalno reagiranje. Istraživačko i otkrivačko učenje postaje poželjno, interesantno i kao takvo privlači pažnju učenika da ga svjesno prihvataju i razvijaju, što se *veže i za metakognitivnu, svjesnu sposobnost da se nešto spozna, nauči ili otkrije.*

Tradicionalni koncept memorijskog i reproduktivnog učenja predstavlja problem dugoročnog pamćenja mnoštva nepovezanih činjenica i z bog toga takvo učenje stvara averziju, otpor prema učenju, iscrpljuje i neurotizira djecu i zbog toga takvo učenje postaje štetno po zdravlje i razvoj ličnosti učenika i nema skoro nikakvu upotrebnu vrijednost u životu i novom učenju.

Istraživačko, interaktivno – otkrivačko - i kooperativno učenje veže se **razvoj saradničkih i partnerskih odnosa, pozitivne socijalno-emocionalne i opušteno psihološke klime u učenju**, jer učenici tragaju, veoma su aktivni, otkrivaju nepoznato na različite načine, saraduju, pomažu jedni drugima i „ uče jedni od drugih“. Na taj način takvo učenje **podstiče razvoj emocionalne inteligencije** (Goleman. D., 1994) koja je jako “vaspitljiva” i ova inteligencija razvija se kroz saradnju, kooperaciju, partnerski rad, jer se, upravo, kroz takav rad razvija emocionalna uravnoteženost, kontrola emocija, tolerancija i empatija koja se razvija kroz prihvatanje i razumijevanje drugog ili drugačijeg u duhu tolerancije i razumijevanja.

Interaktivno, kooperativno i istraživačko učenje **podstiče razvoj demokratskih i humanističkih načela u komunikaciji i učenju i postaje važno sredstvo za razvoj humanističke i pozitivne psihologije** u učenju, saradnji, partnerstvu i općenito u životu. Sve naučeno na taj način formira pozitivno iskustvo u kasnijem učenju **i na taj način sadašnje učenje pozitivno djeluje na kasnije učenje kasniji razvoj**, a to znači da svako takvo učenje ima **pozitivan transfer na kasnije učenje i cjelokupni razvoj ličnosti**.

Da bi učenici pokazali šta su naučili, šta su istraživali itkrili, oni to trebaju dobro opisati, argumentovano potkrijepiti dokaznim materijalom, kvalitetno prezentirati i argumentovano braniti pred odjeljenjem i nastavnicima. Da bi to argumentovano i multimedijalno prezentirali, **oni trebaju ispoljiti različite sposobnosti prezentacije (jezičke, slikovne, multimedijane) i sve to trebaju prezentirati jasno i na kreativan način**. Na taj način **razvijaju se različite sposobnosti** prezentacije, analiza, sinteza, kreativna generalizacija. Svaki od učenika istraživača prezentuje ono za što ima najviše dara ili kreativne sposobnosti. Na taj način individualna sposobnost postaje inkorporirana u sposobnost grupe ili tima.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja obuhvata zainteresiranost i praktičnu spremnost nastavnika u osnovnim i srednjim školama u BiH za uvođenje savremenih inovacija (savremenih didaktičkih medija) u nastavu kako bi se unaprijedio nastavni rad i kako bi nastava bila u toku sa savremenim demokratskim i naučno – tehnološkim principima razvoja društva i tehničko-tehnoloških otkrića.

Cilj istraživanja

Prvi cilj ovog istraživanja odnosi se na otkrivanje zainteresiranosti nastavnika za dodatnu edukaciju iz oblasti uvođenja novih didaktičkih medija kao inovacija u nastavi (mnogo, srednje, malo) kako bi popravili svoje nastavničke i kreativne kompetencije u radu ikako bi unaprijedili odgojno-obrazovni rad i bili u “korak sa vremenom” u kojem žive i rade. **Drugi cilj** ovog istraživanja odnosi se na spremnost i lični angažman nastavnika (da ili ne) da u svoj rad uvode savremene didaktičke medije i Informaciono-komunikacijske tehnologije kao inovacije u nastavu, odnosno da u svom radu koriste savremene interaktivne metode i oblike rada i savremenu nastavnu tehnologiju. **Treći cilj** istraživanja odnosi se na utvrđivanje stepena planske i sistematske edukacije nastavnika o uvođenju inovacija u nastavu (nikako, rijetko/malo, povremeno/nedovoljno, često/dovoljno), kako bi im se omogućilo da se permanentno i stručno educiraju iz oblasti primjene novih, interaktivnih metoda i oblika rada i primjene savremene nastavne tehnologije u nastavnom radu.

Hipoteze u istraživanju

*U skladu sa predmetom i ciljem istraživanja postavili smo **generalnu hipotezu**: „ Nastavnici su zainteresirani za uvođenje savremenih interaktivnih oblika i metoda rada, kao i savremenih didaktičkih medija radi inoviranja nastavnog rada, ali u nastavnom radu nemaju dovoljno mogućnosti da se praktično i organizirano educiraju o inovacijama i da unaprijede svoje nastavničke kompetencije“. Uporište za ovu hipotezu pronašli smo u spoznaji da nastavnici na nastavničkim fakultetima nisu dovoljno ni teorijski, ni praktično osposobljeni za uvođenje savremenih inovacija u nastavu, ali i činjenicu da nastavnici u nastavnoj praksi nemaju dovoljno mogućnosti da se dodatno educiraju iz te oblasti.*

Iz ove generalno postavljene hipoteze postavili smo **prvu polaznu hipotezu**: „*Nastavnici su veoma zainteresirani za uvođenje savremenih didaktičkih medija u nastavni rad radi inoviranja nastave*”, a uporište za ovu hipotezu pronašli smo u tome da su nastavnici svjesni naglih i dinamičnih tehničko-tehnoloških promjena koje se neminovno reflektuju i na nastavni radi, oni uočavaju da se moraju dodatno educirati kako bi osavremenili svoje nastavničke kompetencije i bili u “korak sa vremenom” i dinamičnim promjenama koje se svakodnevno događaju.

Druga polazna hipoteza glasi: “Nastavnici su u većini spremni da u svoj rad uvode savremene didaktičke medije kao inovacije u nastavu, kako bi unaprijedili i kreativno obogatili svoje nastavničke kompetencije” Uporište za ovu hipotezu pronašli smo u tome da nastavnici uviđaju da bez planskog educiranja i praćenja dinamičnih tehničko-tehnoloških inovacija nebi bili u stanju izvoditi savremeno organiziranu nastavu i da njihove nastavničke kompetencije nebi mogle udovoljiti kriterijima „savremenog nastavnika u savremenom obrazovanju“.

Treća polazna hipoteza glasi: “Nastavnici u nastavnoj praksi malo se planski educiraju iz oblasti uvođenja inovacija u nastavu”, a uporište za ovu hipotezu pronašli smo u tome da nadležna ministarstva obrazovanja i nadležne obrazovne institucije ne poduzimaju planske korake na dodatnom educiranju nastavnika za uvođenje inovacija u nastavu, kako bi sistematski osposobljavali nastavnike za uvođenje savremenih inovacija u nastavu i opremili škole savremenijim didaktičkim medijima i nastavnim sredstvima.

Metode istraživanja

U ovom neeksperimentalnom, empirijskom i transverzalnom istraživanju koristili smo dvije metode:

a) *Servej metoda* - osnovna istraživačka metoda, korištena je za prikupljanje i obradu različitih podataka koji se odnose na cilj, zadatke, hipoteze u ovom istraživanju. U realizaciji ovog empirijskog istraživanja korišteni su upitnici kao mjerni instrumenti kako bi se došlo do objektivnih podataka i kako bismo mogli izvoditi objektivne i pouzdane zaključke i generalizacije.

b) *Metoda teorijske analize* – imala je za cilj da se sistematski cjelovito istraži predmetno proučavanje, da se uporede ili kompariraju neki slični rezultati istraživanja.

Instrumenti u istraživanju

U istraživanju korišten je istraživački upitnik za nastavnike koji rade u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini, a upitnik je obuhvatao sljedeća područja:

a) Ispitivanje zainteresiranosti nastavnika za uvođenje savremenih didaktičkih medija kao inovacija u nastavu, a nastavnici su u upitniku mogli da slobodno i samostalno izraze svoju zainteresiranost za uvođenje savremenih didaktičkih medija u nastavu, sa stepenom lične zainteresiranosti (mnogo, srednje i malo).

b) Ispitivanje spremnosti nastavnika (da ili ne) da se lično angažiraju u uvođenju savremenih metoda, oblika i nastavnih sredstava u odgojno-obrazovni rad.

c) Ispitivanje odgovora nastavnika o tome koliko su oni u praksi - planski, sistematski - uključeni u praktično osposobljavanje za uvođenje inovacija u nastavu (nikako, rijetko/malo, povremeno/nedovoljno, često/dovoljno).

Uzorak u istraživanju

Uzorkom za istraživanje obuhvaćena su 789 nastavnika i profesora iz osnovnih i srednjih škola iz BiH, od čega je 233 muških i 556 ženskih nastavnika. Istraživanjem su obuhvaćene sljedeće škole iz Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine:

Republika Srpska: „Petar Petrović Njegoš“ – Istočno Sarajevo; Osnovna škola „Ivo Andrić“ – Banja Luka; Osnovna škola „Petar Petrović Njegoš“ - Banja Luka; „Gimnazija i stručna škola“ – Istočna Ilidža; „Gimnazija“ – Banja Luka; „Ugostiteljsko – trgovinsko – turistička škola“ – Banja Luka; Osnovna škola „Sveti Sava“ – Doboj; Osnovna škola „Dositej Obradović“ – Doboj; Gimnazija „Jovan Dučić“ – Doboj; „Srednja tehnička škola „ – Doboj; Osnovna škola „Petar Kočić“ – Mrkonjić Grad; „Gimnazija – Mašinska škola“ – Mrkonjić Grad. Federacija Bosne i Hercegovine: Osnovna škola „Čengić Vila“ – Sarajevo; „Treća osnovna škola“ Ilidža – Sarajevo; „Šesta osnovna škola“ – Mostar; Osnovna škola „Zalik“ – Mostar; „Treća gimnazija“ – Sarajevo;

„Željeznički školski centar“ – Sarajevo; Gimnazija „fra Grge Martića“ – Mostar; „Druga gimnazija“ – Mostar; „Elektrotehnička škola“ – Mostar; Osnovna škola „Mak Dizdar“ – Zenica; Osnovna škola „Travnik“ – Travnik; „Prva osnovna škola – Jaklić“ – Bugojno; „Treća osnovna škola“ Bugojno; Osnovna škola „13 rujan“ – Jajce; Osnovna škola „Stijena“ – Cazin. „Ekonomska škola“ - Zenica; „Mješovita srednja škola „ – Travnik; „Srednja tehnička škola“ – Bugojno; „Srednja stručna škola“ – Bugojno; Srednja škola „Nikola Šop“ – Jajce; Osnovna škola „Uskoplje“ – G. Vakuf – Uskoplje; „Prva osnovna škola“ – Donji Vakuf; Osnovna škola „Novi Travnik“ – Novi Travnik; Osnovna škola „Dubravica“ – Vitez; Osnovna škola „Marka Marulića“ – Prozor – Rama; Osnovna škola „Ključ“ – Ključ; Mješovita srednja škola „Gornji Vakuf“ – Gornji Vakuf – Uskoplje; Mješovita srednja škola „Donji Vakuf“ – Donji Vakuf; Srednja škola „Novi Travnik“ – Novi Travnik; Mješovita srednja škola „Vitez“ – Vitez; „Druga srednja škola“ – Velika Kladuša; Srednja škola „Prozor“ – Prozor – Rama; Mješovita srednja škola „Ključ“ – Ključ;

Postupci za obradu podataka

Svi korišteni postupci za statističku obradu podataka izračunati su na personalnom računaru (IBM PC), primjenom programa SPSS for MS WINDOWS Release 12.0.

Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Zainteresovanost nastavnika za uvođenje savremenih inovacija u nastavu

U ovom radu željeli smo utvrditi koliko su nastavnici u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini *zainteresirani* za uvođenje savremenih didaktičkih medija kao inovacija u nastavi (mnogo, srednje, nikako i bez odgovora). Rezultati zainteresovanosti nastavnika za uvođenje inovacija u svrhu inoviranja nastave su prikazani u tabeli 3.1.1.

Tabela 3.1.1.: Zainteresovanost nastavnika za uvođenje inovacija u nastavu

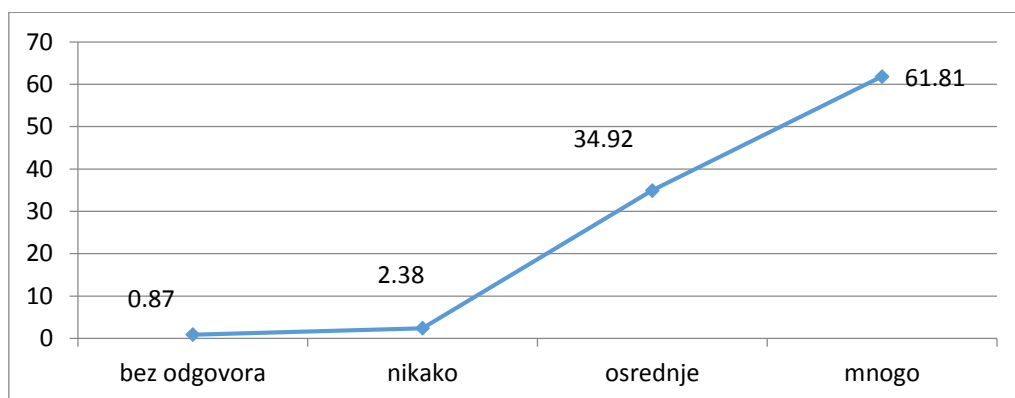
Koliko ste zainteresovani za uvođenje inovacija u:	\bar{X}	mnogo	osrednje	nikako	bez odgovora
		3	2	1	0
- primjeni nastavnih medija novije generacije i informaciono-komunikacijske tehnologije u nastavnom procesu	2.65	567 71.23	199 25.00	13 1.63	10 2.13
- primjeni interaktivnih istraživačkih metoda nastavnog rada	2.46	444 55.77	308 38.69	10 1.25	37 4.27
- primjeni interaktivnih, otkrivačkih oblika nastavnog rada	2.45	444 55.77	309 38.81	7 .87	29 4.52

Iz tabele je vidljivo da je čak 96,23% nastavnika je zainteresovano za primjenu savremenih didaktičkih medija i Informacionih tehnologija u nastvu; 94,46% je zainteresovano za uvođenje savremenih inovacija u primjeni interaktivnih metoda nastavnog rada, a 94,58% za uvođenje inovacija u primjeni interaktivnih, otkrivačkih kooperativnih oblika nastavnog rada. Na ovaj način potvrđena je prva polazna hipoteza koja glasi “Nastavnici su veoma zainteresirani za uvođenje savremenih didaktičkih medija u nastavni rad” i ovu nastavničku zainteresiranost treba iskoristiti u praksi i omogućiti im da se dodatno edukuju za praktičnu i kreativnu primjenu savremenih didaktičkih medija kao inovacija u nastavi.

Spremnost nastavnika za uvođenje inovacija u nastavu

Ovim istraživanjem željeli smo utvrditi koliko su nastavnici **spremni** da se lično angažiraju kako bi inovirali svoj rad koristeći savremene didaktičke medije kao inovacije u nastavi, odnosno koliko su **spremni da se lično angažuju** da u svoj rad unose savremene interaktivne metode, kooperativne i interaktivne oblike nastavnog rada i savremenu nastavnu tehnologiju kao didaktičke medije novije generacije. Rezultati istraživanja i zaključci prikazani su u tabeli 3.2.1.

Tabela 3.2.1.: Spremnost nastavnika da se dodatno edukuju za uvođenje inovacija u nastavu

Uvid u distribuirane rezultate pokazuje **da je kod većine nastavnika izražena spremnost da se dodatno edukuju za uvođenjesavremenih inovacija u nastavu**. Tako se samo 2,38% nastavnika izjasnilo da nikako nije spremno da se dodatno edukuje za uvođenje inovacija, dok se 34,92% izjasnilo da je "osrednje spremno", **dok je najveći procenat ili 61,81% iskazalo izrazitu spremnost**, tj. da je "mnogo" spremno da se dodatno edukuje za uvođenje savremenih inovacija u nastavu. *Izražena je velika spremnost nastavnika da se dodatno edukuju u praktičnoj primjeni savremenih inovacija u nastavi kako bi unaprijedili svoj rad i nastavnu praksu i popravili svoje stručne kompetencije. Na ovaj način potvrđena druga polazna hipoteza „da su nastavnici u većini spremni da u svoj rad uvode savremene didaktičke medije kao inovacije u nastavu kako bi unaprijedili i kreativno obogatili svoje nastavničke kompetencije“.*

U prilog ovakvih konstatacija su i rezultati koji se odnose na spremnost nastavnika da uvedu inovacije u svoj nastavni rad. Na pitanje "Kada biste Vi odlučivali o uvođenju inovacija u svoju nastavu - za šta biste bili zainteresovani?"

Najveći procenat nastavnika, ili 32,16% je odgovorilo da bi se odlučilo za uvođenje savremenih nastavnih sredstava, odnosno savremenih didaktičkih medija i informaciono-komunikacijskih tehnologija; nešto manji procenat ili 31,65% bi donio odluku za uvođenje novih obrazovnih koncepcija, kako se to može vidjeti iz rezultata koji su predstavljeni u tabeli 3.2.2.

Tabela 3.2.2.: *Spremnost nastavnika za uvođenje inovacija*

Kada biste Vi odlučivali o uvođenju inovacija u svoju nastavu za šta biste bili zainteresovani?	Broj	%
- za uvođenje savremenih nastavnih sredstava, didaktičkih medija novije generacije I informaciono-komunikacijske tehnologije	256	32.16
- za uvođenje novih obrazovnih koncepcija	252	31.65
- za uvođenje savremenih, interaktivnih nastavnih metoda	174	21.85
- za uvođenje novih, interaktivnih oblika nastavnog rada	84	10.55
- ne bih uvodio nikakve inovacije	28	3.52
-bez odgovora	2	.25

Nakon toga, nastavnici bi se odlučili i za uvođenje savremenih interaktivnih nastavnih metoda (21,85%), zatim za uvođenje novih/interaktivnih oblika nastavnog rada (izjasnilo 10,55% nastavnika). Opću orijentaciju kod nastavnika o potrebi uvođenja inovacija u nastavni rad ne podržava samo 3,52% anketiranih, koji smatraju da ne bi uvodio nikakve inovacije. *I ovi navedeni podaci idu u prilog druge polazne hipoteze u kojoj je navedeno da je većina nastavnika spremna da uvodi u nastavu savremene didaktičke medije kao inovacije u nastavi.*

Stepen planske i sistematske edukacije nastavnika u uvođenju savremenih inovacija u nastavu

Posebno nas je zanimalo koliko su nastavnici planski i sistematski uključeni u edukacije o inovacijama u nastavnoj praksi, odnosno koliko nadležna ministarstva obrazovanja, pedagoški zavodi i nastavnički fakulteti organizirano rade na dodatnoj edukaciji nastavnika iz ove oblasti.

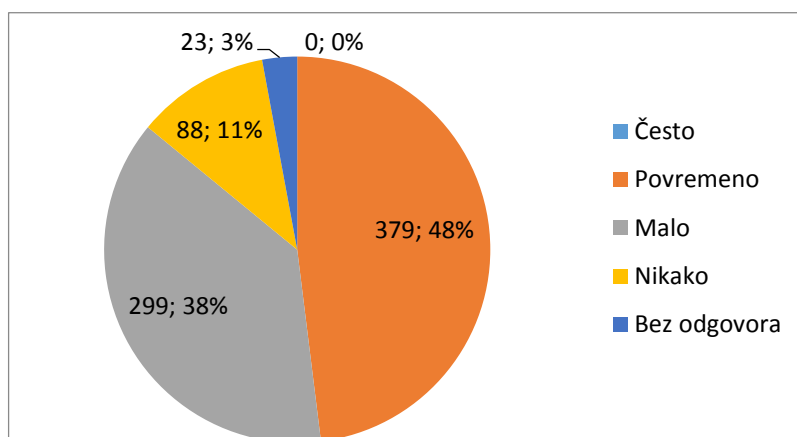
Nastavnici su imali mogućnosti da odaberu jedan od ponuđenih odgovora, a pitanje je glasilo: *Koliko ste uključeni u seminare i dodatne edukacije u uvođenju savremenih inovacija u nastavu?* Ponuđeni odgovori su bili: a) nikako, b) malo (rijetko), c) povremeno (nedovoljno), d) često (dovoljno), e) bez odgovora.

Rezultati istraživanja su prikazani u tabeli 3.3.1. iz kojih se može vidjeti *da je najveći broj nastavnika (379 ili 48.04%) povremeno /nedovoljno uključeno u dodatne edukacije o uvođenju inovacija u nastavu, da je 299 nastavnika ili 37,90% malo ili rijetko uključeno u osposobljavanje za primjenu inovacija u nastavnom radu.*

Isto tako nije zanemarljiv ni broj nastavnika koji nikako nisu uključeni u edukacije o inoviranju nastave i njih je 88 ili 11,15%. Ako se ovome dodaju i nastavnici bez odgovora, a i njih je 23 ili 2.91% onda možemo reći da oko 14% nastavnika nije uključeno u trening o primjeni inovacija u nastavi, što nije zanemarljiv procenat.

Tabela 3.3.1. Uključenost nastavnika u edukacije o uvođenju savremenih inovacija u nastavu

<i>Koliko ste uključeni u seminare i dodatne edukacije u uvođenju inovacija u nastavu?</i>	Broj	%
-često (dovoljno)	-	-
- povremeno (nedovoljno)	379	48.04
- malo (rijetko)	299	37.90
- nikako	88	11.15
- bez odgovora	23	2.91

Grafikon 3.3.2.- grafički prikaz uključenosti nastavnika u edukacije o inovacijama

Rezulti prikazani na grafikonu 3.2.2. slikovito prikazuju da je najveći broj nastavnika (skoro polovina nastavnika u BiH), tačnije 48% nastavnika *samo je povremeno (nedovoljno) uključeno u praktično osposobljavanje za uvođenje savremenih inovacija u nastavu, da je njih oko 40% (preciznije 38%) malo ili rijetko uključeno u tu edukaciju, da 11% nastavnika nije nikako uključeno u edukaciju o inovacijama i 3% je bez odgovora.*

Ako se saberu nastavnici koji nisu nikako uključeni u edukaciju o inovacijama i oni bez odgovora (za koje pretpostavljamo da nisu obuhvaćeni edukacijom), onda možemo reći da oko 14% nastavnika

nikako nije uključeno u edukaciju o inovacijama, što nije zanemarljiv procenat. Ono što je jasno otkriveno da niko od nastavnika nije uključen u česte ili redovne edukacije o savremenim inovacijama u nastavi, što nije dobro za razvoj obrazovanja u BiH.

Na ovaj način **potvrđena je treća polazna hipoteza u ovom istraživanju koja glasi: „Nastavnici u nastavnoj praksi se malo planski educiraju iz oblasti uvođenja savremenih inovacija u nastavu“**. Za ovu izuzetno lošu razvojnu pojavu u obrazovanom sistemu u BiH kriv je potpuno decentralizirani sistem obrazovanja, jer na nivou BiH nemamo jedinstvenu strategiju razvoja i inoviranja obrazovanja, a ni mogućnosti da se planski i sistematski educiraju nastavnici i da se osposobljavanju za sistematski rad na inoviranju nastave. Entitetska, a posebno kantonalna ministarstva obrazovanja u BiH- za takav sistematski rad o savremenom inoviranju nastavnog rada - nemaju ni kadrovske, niti druge potencijale.

ZAKLJUČAK

1. Istraživanjem je potvrđena prva polazna hipoteza koja glasi: “Nastavnici su veoma zainteresirani za uvođenje savremenih didaktičkih medija u nastavni rad radi inoviranja nastave”. Ova motiviranost nastavnika za educiranost iz oblasti inovacija u nastavi nije iskorištena u praksi.
2. Potvrđena je druga polazna hipoteza: “Nastavnici su u većini spremni da u svoj rad uvede savremene didaktičke medije kao inovacije u nastavu, kako bi unaprijedili i kreativno obogatili svoje nastavničke kompetencije”.
3. Potvrđena je treća hipoteza u ovom istraživanju: “Nastavnici u nastavnoj praksi malo se planski educiraju o uvođenja savremenih inovacija u nastavu”.
4. Potvrđena je generalna hipoteza koja glasi: “Nastavnici su zainteresirani za uvođenje savremenih interaktivnih i otkrivačkih oblika i metoda rada, kao i savremenih didaktičkih medija i informaciono-komunikacijskih tehnologija radi inoviranja nastavnog rada, ali u nastavnom radu nemaju dovoljno mogućnosti da se praktično i organizirano educiraju o inovacijama i da unaprijede svoje nastavničke kompetencije”.

LITERATURA

- Dunderović, R., (2005), Psihološki profil uspešnog nastavnika i socijalna klima u razredu, Sa seminara za nastavnike na Jahorini
- Đorđević, J., (1986), Inovacije u nastavi, Beograd, „Prosveta“.
- Fajgelj S., (2007): Metode istraživanja ponašanja, Beograd, Centar za primenjenu psihologiju.
- Filipović, N., (1988): Didaktika 1, Sarajevo, “Svjetlost”.
- Glasser, W., (1994): Nastavnik u kvalitetnoj školi, Zagreb, “Educa”.
- Gordon, T., (2001): Kako biti uspješan nastavnik, Beograd, Kreativni centar.
- Hajder, M. (1990): „Jedan praktičan model planiranja i programiranja pedagoške inovacije“, „Inovacije u nastavi“ br. 1., Kruševac, Srbija
- Hajder, M. (2012): „Psihološke karakteristike nastavnika i njihovi stavovi o uvođenju inovacija u nastavu“, Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu; doktorska disertacija.
- Hajder, M. (2015): „Moderni pristup u uvođenju inovacija u nastavu“, Sarajevo Publishing, Sarajevo (knjiga u fazi izdavanja).
- Hajder, M. (2011): „Ličnost nastavnika i promjene u obrazovanju“, Sarajevo Publishing, Sarajevo
- Jensen, E., (2003): Super nastava – Nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje, Zagreb, “Educa”.
- Krneta, D., (2006): Interaktivno učenje i nastava, Banja Luka, Fakultet političkih i društvenih nauka.
- Mandić, P., (1987): Inovacije u nastavi, Sarajevo "Svjetlost"
- Mandić, D. P., Mandić P. D. (1997): Obrazovna informaciona tehnologija – inovacije za 21. Vijek, Učiteljski fakultet u Beogradu.
- Mitić, V., (1999), Inovacije i nastava, Budućnost, Novi Sad
- Radonjić, S., (2004): Psihologija učenja, Knjiga prva, Beograd, zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stevanović, M., (2001): Kvalitetna škola i stvaralaštvo, Varaždinske Toplice, “Tonimir”.
- Vilotijević, M., (1999): Didaktika I, II, III, Organizacija nastave, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Učiteljski fakultet Beograd.
- Vilotijević, M., (2001): Didaktika III – Organizacija nastave, Sarajevo: BH Most.

MAJA ŽMUKI

Pedagoški fakultet, Univerzitet u Sarajevu

majazmukic@gmail.com

UDK: 371.3::73/76

371.39:004

INFORMACIONE TEHNOLOGIJE U NASTAVI LIKOVNE KULTURE

INFORMATION TECHNOLOGY OF ART EDUCATION

Apstrakt - *Danas živimo u svijetu obilježenim veoma brzim razvojem tehnologije i njenom razli itom primjenom koja je postala neophodna alatka modernog društva, prisutna u životu skoro svakog pojedinaca, a kao takva našla je mjesto i u odgojno/obrazovnom sistemu. Pravilna primjena informacijskih tehnologija u obrazovanju, ta nije u nastavi likovne kulture može doprinjeti, poboljšati i potaknuti na inovativnu nastavu i dalje je usmjeravaju i ka svom glavnom obrazovnom i odgojnom cilju u potpunosti zadržavaju i njen karakter.*

Ključne riječi – *edukacija, informacione tehnologije, likovna umjetnost, digitalni tisak.*

Abstract - *Today we live in a world marked by very rapid development of technology and its various applications that has become an essential tool of modern society, present in the life of almost every individual, and as such has found a place in the educational system. The proper application of information technologies in education, specifically in teaching arts can contribute, improve and encourage innovative teaching and still directing towards main educational and pedagogical fully retaining his character.*

Key words – *education, information technology, fine arts, digital print*

RAZVOJ TEHNOLOGIJE

Danas živimo u svijetu obilježenim veoma brzim razvojem tehnologije i njenom razli itom primjenom koja je postala neophodna alatka modernog društva, prisutna u životu skoro svakog pojedinaca. Upotreba informacijskih tehnologija vremenom je stvorila promjene u raznim

aspektima života, društva i rada, a najšire su zastupljene u obliku pomogala komunikacije i razmjena informacija.

Kao što je 1445. godine izumom štamparske prese od strane Johannes Gutenberg, koja je prvenstveno služila za umnožavanje identičnih kopija dokumenata, odnosno knjiga, došlo je do svojevrsne revolucije koja je ubrzala razvoj pisanstva, jer je na taj način povećano širenje pismenosti, ubrao se protok znanja i prenosa informacija. Tako je i razvoj informacijskih tehnologija unutar posljednje dvije decenije doživio ekspanziju, ta nije kada je 90-ih godina prošlog vijeka Internet, kao javno dostupna globalna mreža, postao pristupačan običnom čovjeku, a ne samo privilegovanim slojevima društva, dolazi do renesanse u vidu razmjenjene informacije.

Od izuma Gutenbergove prese i njene metode štampe prošlo je skoro tristo godina do nove velike pojave - industrijske revolucije. Izumom štamparske prese na parni pogon od strane Friedrich Koenig-a i Andreas Friedrich Bauer-a 1812. godine, ubrao se proces štampe na oko 10.000 kopija jedne stranice na dan. Vrlo brzo dolazi do novog usavršavanja u vidu obostranog štampanja istovremeno. Sredinom XIX vijeka, pojavom rotirajuće prese patentirane 1843. godine u SAD od strane Richard M. Hoe-a, bilo je moguće štampanje milionskog broja kopija jedne stranice na dan.

Iz ovoga vidimo da je kroz historiju pisanstva konstantno prisutna potreba čovjeka da usavrši i poboljša protok informacija. No, paralelno sa razvojem štampe u periodu još od 1960-ih godina, inovatori i naučnici prave razne izume koji su u osnovi preteče današnjih računara. To su naučnici poput Wilhelm Schickard koji je izumio prvi mehanički kalkulator, koji je poslužio i pomogao Johannes Kepler-u, njemačkom astronomu, da otkrije i dokaže da se planeti kreću u oko sunca u eliptičkim orbitama; zatim Gottfried Wilhelm von Leibnitz, njemački filozof i matematičar razvio je računalo koje je zbrajalo, oduzimalo, množilo, dijelilo i vadilo drugi korijen, potom izumitelj Lord John Napier, škotski matematičar, razvio je metodu izračunavanja prirodnog logaritma, Charles Babbage izumio je diferencijalni stroj koji je potpuno automatiziran za računanje matematičkih logaritamskih tablica itd. Jedan od velikih izuma koji će unaprijediti i promijeniti mnoge dotadašnje

izume je otkrivena električna energija, koja dovodi do usavršavanja tehnoloških mogućnosti i u relativno kratkom periodu razviti uređaje, odnosno pomagala u vidu računara.

Tako je prisustvo različitih informacijskih tehnologija postepeno ušlo i u obrazovni sistem i nastavni proces sa idejom i adekvatnom upotrebom u svrhu doprinosa što uspješnijem obrazovanju. U prvo vrijeme tehnologija je bila u službi arhiviranja, povezivanja i na kraju umrežavanja administracije. Informacijska pismenost u smislu upotrebe računara podrazumijeva njegovu primjenu ne samo za nastavnika, već oni postaju sastavni dio nastavnih pomagala u edukacijskom procesu i kod samih učenika. Vremenom računari ulaze u nastavni proces te se formiraju određeni predmeti koji obuhvataju učenika o osnovnim, a onda i o složenijim postupcima vezanim za računare i njegove mogućnosti.

Prvenstveno, računari u nastavi je poslužio kao alat u obliku programskih organizacijskih i drugih stručnih znanja i vještina, a pristup Internetu dovodi do lakog i ubrzanog pronalaženja, širenja informacija potrebnih za rad i učenje. Internet je promijenio način na koji čovjek doživljava sebe i svijet.

INFORMACIONE TEHNOLOGIJE U OBRAZOVANJU

Zahvaljujući razvoju informacionih tehnologija i njenim uključivanju u obrazovanje širom svijeta već niz godina prisutan je oblik studiranja koji se zove Učenje na daljinu. Takvo obrazovanje se realizuje pomoću Interneta, odnosno informacionih tehnologija. Iako je u početnoj fazi takvog obrazovanja bilo puno diskusija, unutar vrlo kratkog perioda učenje na daljinu postaje aktualna i raširena pojava u svijetu. Takav oblik studiranja, učenje, odbacuje dotadašnje obavezne oblike rada u smislu da su učenici i nastavnici fizički prisutni u vremenu i prostoru. U savremeno doba se podrazumijeva da učenici prate nastavu, rješavaju zadatke, realizuju znanja pomoću elektronske pošte koje šalju profesorima na provjeru. Ovakvo obrazovanje teži podizanju standarda i povećanju obrazovanja; obrazovanja za znati, obrazovanja za djelovati.

Stoga, sasvim je prirodno da se u eri informacionih tehnologija i njenih mogućnosti obrazovanje ne svodi samo na usvajanje gradiva u vidu predmeta informatike već da je njeno prisustvo i upotreba u službi nastavnog procesa različitih nastavnih predmeta. Računar postaje pristupačan nastavnom i u onom kadru. Učenici pronalaze ideje, informacije trenutnih dešavanja u svijetu vezanih za problematiku na kojoj rade ne ograničavajući se samo na biblioteku škole. To je moćan alat, pomagalo koji olakšava i proširuje mogućnosti nastave, ali pod uslovom adekvatne upotrebe.

INFORMACIONE TEHNOLOGIJE U NASTAVI LIKOVNE KULTURE

Adekvatna upotreba informacionih tehnologija u obrazovanju, ta nije u nastavi likovne kulture pravilnom primjenom može doprinijeti, poboljšati i potaknuti na inovativnu nastavu likovne kulture i dalje je usmjeravajući ka svom glavnom obrazovnom i odgojnom cilju u potpunosti zadržavajući njen karakter.

Predmet likovna kultura zauzima značajno mjesto u školskom sistemu i njegova obaveza je da njeguje, realizuje, oplemenjuje jezikom univerzalnosti, jezikom umjetnosti.

Likovna kultura, odnosno vizualno-likovni odgoj i obrazovanje, u osnovnoj školi temelji se na likovnom jeziku koji učenici usvajaju putem vlastitog likovnog izražavanja i stvaranja te putem komunikacije s raznim djelima likovne umjetnosti. U nastavi likovne kulture nastoji se doprinijeti ostvarenju općeg cilja likovnog odgoja jedne ličnosti. Takva nastava je neophodna svakom dojavku i društvu, jer doprinosi kvalitetnijem životu svakog pojedinca. Ako imamo u vidu da je nastava likovne kulture unutar koje se likovno vizuelno izražava gdje se doživljava i shvatanje ostvaruje vizuelnim putem, a ne verbalnim, onda osnovu estetskog shvatanja, doživljajini neposredno posmatranje i percipiranje estetskih svojstava koje nas okružuju.

Jedan od zadataka nastave likovne kulture je podržati umjetnost svakog pojedinca, njihov individualni način opažanja i izražavanja. Program likovne kulture u osnovnoj školi temelji se na procesu istraživanja i stvaranja, ostvarivanja likovne pismenosti pod kojom

podrazumijevamo prepoznavanje i razumijevanje likovnog jezika, likovne kreativnosti, kao proces usvajanja znanja i individualne realizacije.

Likovni izraz svakog pojedinca se pored mnogih nastavnih metoda može potaknuti i upotrebom informacionih tehnologija, koje ne služe samo za pronalaženje po etne ideje ili informacije, već i kao poticaj za razne oblike vizuelne komunikacije, njenog djelovanja sve do konačne realizacije. Paleta različitih mogući tehnoloških pomagala je obimna i široko područje i potrebno mu je pristupiti sa posebnom pažnjom.

Današnjim generacijama već od osnovnog obrazovanja pristupačnost i upotreba različitih računarskih uređaja je svakodnevna, rutinska radnja koja najčešće služi za društvene mreže i zabavu. Jedan od načina da se prošire i oplemene učenici korištenje računara je upravo nastava likovne kulture.

Ako uzmemo za primjer upotrebu računarskih tableta koji su u osnovi manje ili više umjesto lista papira, a široka paleta crta i slikarskih alata upakovana je u samo jednu digitalnu pisaljku. Koristeći na ovaj način tehnologiju za rezultat možemo dobiti digitalnu sliku - grafiku, koja se može umnožiti, odnosno, printati u onoliko primjeraka koliko želimo. Takav likovni rad može biti samo djelimičan ili u vidu skice, na kojoj naknadno možemo djelovati drugim likovnim procesima. Ovo je učenicima primamljivo jer se razlikuje od upotrebe ustaljenih materijala i alata nastave likovne kulture, gdje je potrebno koristiti podloge u vidu digitalnog papira neograničena, a za bojenje ne trebaju kistove i posude za vodu.

Ovim se ne umanjuje značaj tradicionalne nastave likovne kulture, likovnih oblasti, njenih tehnoloških postupaka, već dodati tom spisku i druge izražajne mogućiosti koje će doprinijeti boljem i kvalitetnijem nastavnom sadržaju. Posredstvom i adekvatnom upotrebom tehnoloških sredstava kod učenika moguće je podstaknuti interesovanje prema umjetnosti i stvaralaštvu.

Na ovaj način, u ovakvom obliku nastave nije dovoljno uključiti određeni crtački program, odabrati opciju kanticu sa bojom i obojiti tri kocke ekrana, površine, i time za nekoliko minuta završiti likovne

kulture. Ovdje se, ipak, mora razlikovati likovni rad realizovan pomoću tehnoloških pomagala od arhitektonskog nacrtu zgrade, gdje je kompjuter zamijenio, olakšao i ubrzao proces nastanka određenog projekta, crteža. Razgovor nastavnika i učenika o mogućnostima tehnoloških pomagala treba biti usmjeren na postavljeni cilj nastave, u ovom slučaju na likovni problem ili motiv, ne zanemarujući i ostale važne parametre nastave, kao što su kreativnost i individualnost. Tehniku digitalnog zapisa treba shvatiti kao samo jednu od bezbroj mogućnosti likovnog izražavanja, kao samo jedan od medija, a koji su uvijek u službi postizanja neke likovne vrijednosti. Ona nije sama po sebi jedina i primarna svrha nastave likovne kulture. U likovnim radovima i dalje treba obuhvatiti i proučavati osnovne likovnog jezika, od linije do kompozicije kroz specifičnost sopstvenog likovnog govora. Digitalni crtež, slika, grafika i digitalna štampa u savremeno doba ulaze u kreativni proces velikog broja likovnih stvaralaca. Iako su platno, papir, štamparska presa ustupili mjesto digitalnom obliku podloge ili štampa, kvalitet likovnog djela treba ostati isti.

Učenici treba da izražavaju svoje osjećaje, ideje, maštu kroz jezik umjetnosti, što znači da nastavnici likovne kulture treba, pored realizovanja nastavnog plana i programa, zadatog problema, tehnike, motiva, potaknuti djecu da likovnu problematiku riješe na sebi svojstven način bez obzira koji medij koriste, bilo da se radi o platnu i kistu ili digitalnoj matrici. Učenici treba da eksperimentišu i kombinuju različite načine rada od 15. do 21. vijeka. Da budu slobodni spajati dva svijeta unutar jednog zadatka, da se igraju sa oblicima, zadanim motivom koji nikad ne morali biti na svoju stvarnost. U učenicima treba dati slobodu da se sa likovnim radom poigraju, da od njega stvore novi rad, da ga iskoriste, dozvoliti im da pronađu svoj izraz, autentičan i osoban. Jer na kraju, svaki dječiji rad vođen intuicijom, emocijom, iskrenošću, uz pomoć stručne osobe je autentičan i nepatvoreno remek-djelo. Ako ga takvog ne prepoznamo i ne prihvatimo, onda nastava likovne kulture, njeni ciljevi, zadaci, odgojni parametri nisu zadovoljili njene kriterije.

Znači nije dovoljno samo naučiti učenike tehnološkim postupcima, već razviti i sačuvati osobnost djeteta, razviti njegove potencijale i usmjeriti ga tako da ne sumnja u svoj likovni izraz i njegovu autentičnost. Treba ih ohrabriti i ne gušiti njihovu originalnost subjektivnim stavovima nastavnika ili okoline. Mora se znati da i pored toga što sva djeca imaju sposobnost likovnog izražavanja i

stvaranja, ono što od njih treba očekivati jeste slobodan i kreativan proces, jer stvaralačke sposobnosti razvijaju se onoliko koliko je pojedinom djetetu dano ili uskraćeno. Pravo na njegovu individualnost mora se poštovati. Nastavnik konstantno treba poticati učenike ka samostalnom stvaranju ideja te prihvatiti te ideje kao njihova originalna mišljenja.

Da ne bi došlo do prevlasti tehnike, tehnologije nad umjetnošću, ne treba imati recepte, programske postupke kojih se strogo pridržavamo. Kao što gustina tempere ili pritisak olovke na papiru ne mora kod svih učenika biti jednak, tako ni upotreba računarske tehnologije ne treba biti u omjeru i realizaciji jednaka kod svih. Samo nastavnik koji jasno i kreativno osmisli sadržaj i istakne likovnu problematiku kao cilj za rezultat može očekivati i dobre rezultate. Vrlo je bitno znati ta omjere svih komponenti jednog sadržaja i u njima biti fleksibilan, jer u suprotnom, umjetnost će biti lišena onoga što ona jeste, a ona je jedna avantura. Ako nema avanture nema ni umjetnosti.

ZAKLJUČAK

Kako je tehnologija sve prisutnija u svim oblastima našeg života, sasvim je opravdano da je našla svoje mjesto i značaj u stvaralaštvu i umjetnosti 20. i 21. vijeka. Danas se mnogi umjetnici u svom stvaralaštvu izražavaju u novom mediju. Uticaj tehnologije na umjetnost prenio se i na nastavu likovne kulture, te je potrebno da transformišemo način na koji učenici osmišljavaju svoj rad, u procesu od početne koncepcije do finalne forme. Likovno obrazovanje ima slojevite i složene zadatke polazeći od pojma vizuelne komunikacije, usvajanja zakonitosti likovnog jezika, likovnih elemenata i kompozicijskih načela. Da se takav jezik prepozna, uočiti i na koncu realizuje unutar nekoliko likovnih oblasti, njihovih tehnika, materijala, alata sa ciljem razvijanja likovne pismenosti i estetskog procjenjivanja. No, ne smije se zanemariti individualnost i kreativnost autorskog pristupa samog umjetnika i učenika, u bilo kojem mediju, odnosno, posredstvom kompjuterske obrade unutar likovnog izraza pojedinca treba biti jednak i imati jednaku umjetničku vrijednost kao i u tradicionalnim likovnim oblastima i njenim tehnikama.

LITERATURA

- E.S. Lumsden 2011. The Art of Etching
- Mapa puta za obrazovanje u umjetnosti – Svjetska konferencija o obrazovanju u umjetnosti: Izgradnja stvaralačkih kapaciteta za 21. stoljeće, Lisabon, 6.-9. mart 2006. UNESCO, (pristupljeno 21.12.2011.)
- <http://poincare.matf.bg.ac.rs/~cvetana/Istorijat/1gener/1gener.html>

AHMED BIHORAC

UDK: 371.671.046.14:821.163.41(049.32)

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

ahmed.bihorac@uninp.edu.rs

PROMOCIJA ITANKE ZA DRUGI RAZRED GIMNAZIJA I SREDNJIH ŠKOLA

PROMOTION OF WORKBOOK FOR SECOND GRADE OF HIGHSCHOOL

Apstrakt - Predmet ovog razmatranja je itanka za drugi razred gimnazija i srednjih škola¹. Itanka, nesumnjivo, nije običan udžbenik, ne bar takav kakvi su udžbenici istorije, geografije, hemije, biologije i veštine drugih nastavnih disciplina, jer se i maternji jezik, kao posebna nastavna disciplina po svom karakteru, bitno razlikuje od drugih disciplina. Nastava maternjeg jezika ne nudi učenicima samo određenu sistematizovanu sumu znanja, kao što to čine druge nastavne discipline, već prvenstveno razvija i formira ono čime se ta druga znanja, svaka ljudska misao i osećanja izražavaju, a učenici to nose u sebi kao deo spostvenog bića. Itanka je obavezna i kao knjiga u nastavi maternjeg jezika i književnosti. To je brižljivo sastavljena zbirka umetničkih tekstova koji bogate i oplemenjuju emotivni život učenika, razvijaju i njegovu maštu i osećanja za lepo deluju i na njihovu društvenu svest. Ona otvara ključeve za otvaranje vrata za ulazak u svet umetnosti.

Ključne reči – itanka, nastava, učenici, udžbenik, nastavni program.

Abstract - Subject in this discussion is workbook for second grade of high school. Workbook is not the ordinary book, like geography, historical, chemistry, biology, and the other book. Native language, as a separate scientific discipline, is different from other disciplines. Workbook is required students book in the teaching of language and literature. This book is carefully compiled collection of artistic texts, which enrich and ennoble emotional life of students, it develops their imagination and emotions for nice, it works on their social subconscious. It keeps keys for opening that doors for entry in the art world.

Key words – Workbook, teaching, students, books, teaching program.

¹ Dr Ana Stišovi i dr Vukosava Živkovi, itanka za drugi razred gimnazija i srednjih škola, Eduka, Beograd, 2014.

UVOD

Poštovani ljubitelji lepe reči, Sajam knjiga² kao najposebnija svetkovina knjiga koja je okupila literarne talente, pisce, književne istraživače, ljubitelje knjige, pravo je mesto za promovisanje najnovijih izdanja. Svoje mesto u tom duhovnom miljeu našla je i itanka za drugi razred gimnazija i srednjih škola autorki dr Ane Stišovi Milovanovi i dr Vukosave Živkovi.

„Udžbenici su veoma važne knjige jer, između ostalog, značajno utiču na razvoj dece. Kod nas oni imaju veliki tiraž i ponekad su jedine knjige koje stižu do deteta” (Plut, 2003: 17). Udžbenik je glavno didaktičko sredstvo koje se koristi u nastavi pa je, u skladu sa tim, i njegov uticaj veći. Itanka za osnovnu školu svojim osnovnim sadržajima treba da bude vedra, da odgovara u onim potrebama za igrom, smijehom i radošću. Udžbenik treba kod učenika da izgradi racionalan odnos prema knjizi i znanju. Itanka je specifična vrsta udžbenika u nastavi maternjeg jezika i književnosti gde zauzima centralno mesto. Mora biti koncipirana na skupu odabranih, reprezentativnih tekstova domaćih i stranih autora. U njoj svoje mesto pored literarnih mogu da nađu i istorijski i geografski tekstovi, a sva književna dela treba da su zasnovana na etičkim, estetskim i estetskim vrednostima. „Itanka je, pored gramatike u starijim razredima i drugih mogu ih priručnik, obavezna i takva knjiga koja se u nastavi maternjeg jezika stalno i na specifičan način sistematski koristi, pod neposrednim rukovodstvom nastavnika“ (Grupa autora, 1967: 8).

ITANKA ZA DRUGI RAZRED GIMNAZIJA I SREDNJIH ŠKOLA

Itanka je literarna antologija ali i sredstvo za razvijanje usmenog i pismenog izražavanja. To je dominantan deo udžbenikog kompleta, uz gramatiku i radnu svesku, koji učenika podstiče da samostalno radi, prosuđuje, analizira, zaključuje. Mora biti tako koncipirana, sastavljena i pisana da se posredstvom nastavnika može lako uspostaviti kontakt između učenika i učenika.

² Promotivna rečenica na Sajmu knjiga u Novom Pazaru : 17.04. 2015.

Da bi zainteresirao učenike za aktivan rad i održao njihovu pažnju, autor udžbenika je dužan da stvori "pitak" udžbenik sa sadržajima koji su dati u nastavnom programu, tj. on mora na veoma jasan i zanimljiv i jezikom razumljivim za učenike napisati udžbenik, ali pri stvaranju udžbenika mora voditi računa o psihofizičkim sposobnostima učenika.

Udžbenik mora imati sve tekstove koji se nalaze u nastavnom programu, a autor može proširiti taj izbor. Savremena učenika mora dosledno da prati plan i program.

Sastavljači učenika moraju pred sobom da imaju jasno sagledane i utvrđene ciljeve i ishode, odnosno programske zahteve nastave Srpskog jezika i književnosti.

Učenika za II razred gimnazija i srednjih škola, naših poštovanih autorki, dosledno prati principe i koncept svoje učenice za prvi razred gimnazija i srednjih škola, nadovezujući se na nju složenijim zahtevima predviđenim nastavnim planom i programom u drugom razredu, ali se pored programskih sadržaja iz književnosti, posvećuje velika pažnja istoriji i teoriji književnosti, prateći i kontinuitet u radu. Na taj način svoje učenike usmeravaju ka širenju saznanja kao i produbljavanju stečenih znanja iz ovih oblasti manjom iskusnih srednjoškolskih profesora praktičara.

NAUČNO-STRUKTURNA VRIJEDNOST UDŽBENIKA

Udžbenici su namenjeni narodnom podmlatku i funkcionišu kao prvi sistematski izvori saznanja iz oblasti nauke, opšteg i stručnog obrazovanja. Oni imaju uzvišenu društvenu misiju, pa otuda i stalna odgovornost društva i njegovih prosvetnih institucija da se na vreme obezbede kvalitetni udžbenici za sve generacije učenika i sve obrazovne profile (Nikolić, 2009:923).

Savremeni udžbenik treba da ima funkciju nastavnog radnog sredstva. On treba biti na nivou savremene nauke. Pomoću savremenog udžbenika nastavnik interpretator je u mogućnosti da osmisli kreativnu nastavu i da je približi učenicima, a približavajući je učenicima on im na sasvim jednostavan način interpretira naučne činjenice koje se nalaze u tom udžbeniku. Funkcija savremenog udžbenika jeste pružanje mogućnosti da učenici usvoje znanja iz udžbenika koja

um pruža savremena nauka na jednostavan, lak i zanimljiv način. Udžbenik ima zadatak da učenika približi nauci, a nauku učenicima. Autor udžbenika mora nastraniti na ono što jednostavnije da izloži sadržaje. To, međutim, ne znači da grafička u udžbeniku treba da se pojednostavljuje do uprošćavanja. Grafička treba da bude dobro i pregledno izložena.

S obzirom na to da udžbenik pripada naučno-funkcionalnom stilu on mora poštovati sve norme koje zahteva ovaj stil. Ovaj udžbenik se se vidno razlikovati od ostalih udžbenika i naučno-stručne literature koja je namijenjena odraslima, kako naučnicima tako i širokoj publici. Udžbenik koji je namijenjen uzrastu osnovnoškolca mora svoju cjelokupnu koncepciju prilagoditi uzrastu djeteta, i što je uzrast manji to je i više pojednostavljen sam udžbenik sa više ilustracija i grafičkih prikaza.

Osnovni tekst zauzima najveći dio udžbenika i ima centralno mjesto u njemu. Osnovni tekst sadrži gradivo i činjenice koje će učenici usvojiti u toku školovanja, bilo osnovnoškolskog, bilo srednjoškolskog. Namijenjen je učenicima, i on im se obrađuje na jednostavan, ali stručan način.

Značajnu ulogu u doživljaju teksta ima tzv. uvod u tekst koji se nalazi prije početka književnog djela. Njegova funkcija jeste da zainteresuje učenika za sadržaj djela i za čitanje istog u cijelosti, ali i da pripremi učenika za bolje shvatanje teksta i na taj način poveća efikasnost doživljaja samog djela.

STRUČNOST SASTAVLJA ČITANJE

Ako imamo u vidu da je sastavljanje čitanja veoma kompleksan i odgovoran zadatak, kome treba da pristupi čitav tim stručnjaka onda je njeno sačinjavanje visokostručan projekat, čijoj su realizaciji dorasli samo najbolji, najkreativniji i najkompetentiji profesori književnosti i jezika.

Nju treba da sačinjavaju samo oni koji su, pored poznavanja teorije i prakse nastave književnosti, spremni na dodatni studijski napor; za izradu dobre čitanke neophodno je upoznati metodologiju i tehniku naučnog rada, posebno metodologiju književnosti i - ovladati metodološkim osnovama savremenog udžbenika što je odlika naših autorki.

U razvijenim školskim sistemima itankom se bave instituti i timovi naučnika.

Poznato je da se, recimo u Francuskoj, uspešan bukvar diže na nivo doktorata.

I kod nas se polovinom prošlog veka udžbenicima pristupalo ambiciozno i studiozno s ciljem njihovog usavršavanja.

Mislimo da je itanka danas unosan biznis, i ukoliko se nauka i struka prema njoj budu inertno ponašale – neizvesno je hoće li i koliko eitanke biti kreativan i stručno pouzdan uvod u književnost, hoće li one biti funkcionalno i savremeno nastavno sredstvo u savremenoj nastavi književnosti i romana, hoće li biti inspirativan model za analizu i proučavanje romana i drugih književnih žanrova u školi. Imaju i u vidu činjenicu da danas, kada se 70 izdavača utrkuje ko će sa svojom itankom ući u školu – poražavajući su podaci da mnogi od njih nemaju koncepciju itanke (!?).

Danas promoviramo itanku, čiji autori su i univerzitetski profesori i dugogodišnji srednjoškolski praktičari, sa jasno definisanom koncepcijom koja je utemeljena koliko na teorijskim saznanjima toliko i na praktičnim iskustvima.

Itanka je prvi i obavezni udžbenik književnosti jer se čačini sa njom druže od početka do završetka školovanja; u prvom razredu njeni tekstovi su sredstvo uveštavanja tehnike poetičnog itanja, u drugom, trećem i četvrtom usavršava se tehnika, savlađuje se logika i poetičnost se sa izražajnim itanjem književnih tekstova; u starijim razredima osnovne škole na itančkim štivima se uveštava i usavršava interpretativno itanje i oni su osnova rada na tekstu, osnova školskih i književnih analiza; u srednjoj školi itanke su sredstvo i metodički model uvođenja u proučavanje književnosti (I), na njima i uz njihovu pomoć se, interpretativno tumače književna dela (II, III) da bi u završnom (IV) razredu itanka takođe bila neophodna pri proučavanju književnih dela na najvišem hermeneutičkom stupnju u radu sa adolescentima – maturantima.

Uz pomoć itanke se, dakle, realizuju programske književne teze, i zato su one u obavezi da obuhvate programom predviđena književna dela i njihove odlomke.

Te koncepcijsko-programске promene pomno su pratile dr Ana Stišovi Milovanovi i dr Vukosava Živkovi, koje su svoje itanke za gimnazije i srednje škole inovirale i transformisale u nove itanke za gimnazije i ostale srednje škole.

Njihovi sadržaji prate poslednje gimnazijske programe u širem stvaralačkom smislu, kako bi bile operativno funkcionalne i u drugim vrstama srednjih škola.

itanke imaju jasnu i konstantnu autorsku koncepciju didaktičke opremljenosti i metodičke obrade literarnih tekstova.

Potvrđuju se znalačka i metodička funkcionalnost postupanja sa odlomkom u itanci.

ŠTA NI NAŠU ITANKU VREDNOM

itanke otvara istorijsko teorijski deo koji govori o geopolitičkom položaju Srba u XVII i XVIII veku. Na samom početku ostvarena je korelacija sa nastavom istorije i uvodi itaocem u barokne tendencije u našoj književnosti toga doba. Nakon toga slede odeljci: Prosvetiteljstvo, Romantizam, Srpski romantizam, Realizam, Srpski realizam i odabrane reči. Primećujemo da su ove tematske celine pažljivo raspoređene i organizovane da daju u celicima dobru osnovu za usvajanje novih znanja i sistematizaciju postojećih. Preglednost naslova i podnaslova obezbeđuje preglednost a itanka radoznalost je motivisana mnoštvom ponuđenih informacija o nastanku dela.

Posebno bih istakao osmišljen moderan lingvostilistički pristup književnoumetničkom tekstu gde se pažnja učenika usmerava na stilističke vrednosti u cilju povezivanja nastave književnosti sa jezičkim iskustvom učenika i sa njihovim znanjima iz kulture usmenog i pismenog izražavanja. itanka na taj način omogućuje učenicima da razmišljaju, šire vidike, razvijaju polemiku i kreativnost.

Ana Milovanovi Stišovi i Vukosava Živkovi pristupaju interpretaciji književnih dela manicom iskusnih srednjoškolskih profesorki ali i kao nau ni radnici, univerzitetski profesori nude i primerenu školsku interpretaciju u okviru itanke. Taj ton prefinjenosti, po meri u enika, nadahnuti pedagozi i tuma i književnih dela nenametljivo ali suptilno motivišu u enike na promišljanje i kreativno sagledavanje zadataka koje savremena nastava stavlja pred njih.

itanke podsti e njihovo aktivno u eš e u nastavi, u enje, povezuje razli ite životne i umetni ke oblasti upu uju i ih na istraživanje i kriti ko mišljenje. Ovako koncipirana itanka stvara uslove za produktivno u enje itanjem književnih dela, istraživanje i dodatno promišljanje.

Ovaj moderno koncipiran udžbenik omogu i e nastavnicima da ostvare ciljeve koje postavljaju nastavni plan i program jer se programski sadržaji transponuju na osnovi teorije didakti kog prenosa i teorije udžbenika po kojoj je udžbenik zna ajan inilac metodi kog organizovanja procesa nastave. Metodološka oblikovanost ove itanke je specifi na u odnosu na druge zbog pluralizma pristupa, metoda i postupaka u organizovanom i interaktivnom pristupu književnom delu. Ukratko, njeno oblikovanje je uslovljeno specifi nostima književnih tekstova, recepcijskim i misaonim sposobnostima u enika i vaspitno obrazovnim ciljevima.

itanke je objedinila sve principe višestране primenljivosti savremenog srednjoškolskog udžbenika, motivišu i u enika da otkriva i upoznaje komunikativne, umetni ke i estetske vrednosti srpskog jezika. Vaspitna uloga nastave književnosti je prikazana kroz izbor tekstova koji podsti u na usvajanje opšteljudskih vrednosti.

Ništa manje nije kvalitetan grafi ki aspekt udžbenika koji podsti e stvarla ku maštu u enika, razvijau i njihovu kreativnost. Zbog svih ovih vrednosti pred nama je interesantan udžbenik, inspirativan i za u enika i za njegovog nastavnika.

Ovaj radni udžbenik nam nudi lako dostupne i jasne, sažete informacije a za one kojima treba malo više pokreta ke snage autorke su se potrudile da na jednom mestu daju i osnovni tekst ali i elementarne podatke iz teorije i istorije književnosti kao i jedan broj zanimljivosti.

ZAKLJUČAK

Zaključak i evo sledećim rečima da je ova antologija svojevrsna antologija u kojoj su antologijska merila usklađena sa recepcijskim mogućnostima učenika.

Zato je ovo ne samo udžbenik već i vredna knjiga koja zaslužuje da joj se istaoci iznova vraćaju, promišljaju i otkrivaju nove umetničke doživljaje.

Tek kada bude pred istaocima zainteresovani i u ovoj antologiji naići i upravo na nova saznanja, u njoj će biti više inspirativnih teza koje se nude za plodnu stručno-naučnu diskusiju, koja će i sama biti inspirativna ne samo za predane školske poslanike na širokom polju estetskog i literarnog vaspitanja mladih, već i onih posebno nadarenih kojima se škola najmanje bavi.

Svojom antologijom za drugi razred gimnazija i srednjih škola dr Ana Stišović Milovanović i dr Vukosava Živković, unapređuju i nauku, školske poslanike podsećaju na plemenitu pedagošku obavezu.

Kreativci će im biti zahvalni a mi im estitamo na studioznom udžbeniku koji počinje svoj život, svoju školsku i kulturološku misiju.

LITERATURA

- Dr Stišović, Ana i dr Živković, Vukosava. 2014. Antologija za drugi razred gimnazija i srednjih škola, Beograd : Eduka
- Grupa autora: 1967. O antologiji za osnovnu školu, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Nikolić, Milija. 2009. Metodika nastave srpskog jezika i književnosti, Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Plut, Dijana. 2003. Udžbenik kao kulturno-potporni sistem, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

TEHNI KO UPUSTVO

PRVI AUTOR

Organizacija, adresa

kontakt (e-mail)

DRUGI AUTOR

Organizacija, adresa

kontakt (e-mail)

NASLOV RADA

(u najviše dva reda)

PAPER TITLE IN ENGLISH

(maximum two lines)

Apstrakt - *U ovom uputstvu je opisano na koji na in je potrebno pripremiti radove. Rukopis rada tehni ki obraditi po ugledu na tekst ovog uputstva.*

Klju ne re i - *uputstvo, rad, forma*

Abstract - *This document presents a template for preparing the camera-ready papers. We suggest your papers to be prepared in form of this template.*

Key words - *instruction, paper, form*

UVOD

Radove pisati na srpskom/bosanskom ili engleskom jeziku. Radovi treba da budu obima do 9000 re i (maksimum 25 strana). U odre ivanju dužine teksta grafi ki prilozima (tabele, grafikoni, i sl.) broje se kao 250 re i (pola strane) ili 500 re i (cela strana).

PODNASLOV

Radove pisati na papiru formata A4 i koristiti margine: 2 cm gornja, 2 cm donja, leva i desna. Imena i prezimena autora i nazive njihovih institucija (ako postoje) pisati fontom Times New Roman 12 pt. Na in pisanja je pokazan na po etku ovog uputstva. Na sredini prve stranice rada napisati naslov rada na srpskom/bosanskom jeziku. Ispod njega sledi naziv rada na engleskom jeziku. Koristiti font Times New Roman Bold 14 pt.

Posle imena autora i naslova rada sledi apstrakt na srpskom/bosanskom jeziku pisan *italic*. Iza toga sledi apstrakt na engleskom jeziku tako e pisan *italic*. Podnaslove u rukopisu pisati **bold** velikim slovima veli ine kao u tekstu.

Rad kucati proredom 1.5 i dvostrukim proredom (2.0) izme u pasusa fontom Times New Roman 10 pt, kojim je kucano i ovo uputstvo. Po etak pasusa kucati od po etka reda. Sve delove teksta koji se žele istaknuti treba pisati italic (ne **bold** ili podvu eno). Strana imena pisati u originalu ili transkribovati na srpski/bosanski jezik, a pri prvom navo enju u zagradi staviti ime u originalu. Strane ne treba numerisati.

ZAKLJU AK

Ispod teksta u fusnote upisivati samo propratne komentare. ¹

Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.

- Primer za citiranje bibliografske jedinice jednog autora: (Giddens, 1986: 68).
- Primer za citiranje bibliografske jedinice dva autora (Horkheimer i Adorno, 1947: 77).
- Primer za citiranje više bibliografskih jedinica: (Fauconnet, 1928: 36; Barthes, 1971: 183).
- Primer citiranja bibliografske jedinice bez autora: (*Deklaracija*, 1948: 2).
- Primer citiranja bibliografske jedinice jednog autora u slu aju da postoje druge bibliografske jedinice istog autora izdate iste godine: (Durkheim, 1915c: 45).

¹ Propratni komentar pisati fontom Time New Roman 8 pt.

LITERATURA

Abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjiga se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, *naslov knjige kurzivom*, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime (autora), ime (autora), godina izdanja, naslov članka, u: prezime (urednika), ime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), *naslov knjige kurzivom*, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, *naslov časopisa kurzivom*, godište, broj i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

- Primer navođenja knjige: Giddens, Anthony. 1990. *Sociology*. Cambridge: Polity Press
- Primer navođenja teksta u knjizi: Pateman, Carole 1988. The Fraternal Social Contract, u: Keane, Jeane (ur.). *Civil Society and the State*. London: Verso Press
- Primer navođenja članka u časopisu: Kateb, George 1987. Death and Politics: Hannah Arendt's Reflections on the American Constitution. *Social Research*, god. 54, br. 3: 605-616

CIP –

008

UNIVERZITETSKA misao: časopis za
Nauku, kulturu i umjetnost / glavni i odgovorni
Urednik Suad Beirović . - 2002, br. 1- . - Novi
Pazar : Internacionalni Univerzitet u Novom
Pazaru, 2002 – (Kraljevo : Graficolor). - 24 cm

ISSN 1451-3870 = Univerzitieska misao (Novi Pazar)
COBISS.RS-ID 121150220